

Lapszámunkat a nemrég elhunyt Jankovics Marcell Kossuth-díjas rajzfilmrendező, grafikus, könyvillusztrátor, író tusrajzainak reprodukcióival illusztráltuk, amelyeket Sebestyén Gyula *Gesta Hungarorum*ához készített. A képeket a Szülőföld Kiadó bocsátotta rendelkezésünkre, közreműködött Oláh Katalin Kinga.

SZEMHATÁR

- 3 | Papp-Für János: *Ami lehetne, és lesz*
- 4 | Czigány György: *Rexa és Grexa; Augustus*
- 5 | Bozók Ferenc: *Kutyák és költők a holdfényben*
- 8 | Vitéz Ferenc: *Elfogy*
- 9 | Szélesi Sándor: *Gyerekek a kútnál*
- 13 | Sütő Csaba András: *kombinatorika; ház, tartás*
- 14 | Benkő Imola Orsolya: *Aszály*
- 17 | Csillag Tamás: *A napokban a sarkvidék felől; Nem mondom el neki*
- 18 | Fecske Csaba: *Mama*
- 23 | Manuel José de Lara Ródenas: *Tisza*
- 24 | Burns Katalin: *Esőcsinálás*
- 26 | Iancu Laura: *A tónál; Illat és fény*
- 27 | Diósi Mária: *„Boldog embernek tartom magamat”*
Interjú Bartusz-Dobosi Lászlóval
- 29 | Szénási Miklós: *A birodalmi alkonyban; Amire nem figyelsz*
- 30 | Szilágyi-Nagy Ildikó: *Rabosítás*
- 32 | Benke László: *Megmutatom neked*
- 33 | Győri László: *Babits*
- 34 | Debreceni Balázs: *Az erdő mint a szexualitás és a magány*
szimbóluma József Attila költészetében
- 39 | Szabó Fanni: *Ellenetek; Valaki már járt itt*
- 40 | Zóka Péter: *A szülőföld vonzásában*
– Takáts Gyula és Fodor András
- 44 | Papp Endre: *„Tömörebb és kriptikusabb”. Cs. Szabó László, a „költő”*

NYITOTT MŰHELY

- 54 | Léka Géza: *Minden egyformán „popzene”*
Interjú Papp Endre irodalomtörténésszel,
a Hitel főszerkesztőjével

KÖNYVSZEMLE

- 62 | Hegedűs Imre János: *Töprengések Bene Zoltán két regényéről*
Bene Zoltán: Mandola története; Sarki fény
- 65 | Hambalkó Dalma: *„Mindenki azt a világot cipeli, / amit álom*
és ébrenlét között öntudatlan teremtett.”
Kertész Dávid: A keresztúri vámpír és más történetek; Kopriva
Nikolett: Amire csak a fák emlékeznek; Borcsa Imola: Magnebéhat
- 68 | Péntek Imre: *Egy kritikus vonzalmai és választásai*
Mohai V. Lajos: Szabadon és kötelezően
- 70 | Kovács István: *„A sors ajándékának tekintem,*
hogy munkatársa lehettem”
Múltidéző. Emlékek és dokumentumok Velkey László,
a Gyermekegészségügyi Központ alapítója iránti tisztelet jeléül

Szomorúan tudatjuk, hogy **Joó József** (Tönköl József, 1948) költő, író, nyugalmazott újságíró, karikaturlista, folyóiratunk szerzője 2021. június 17-én váratlanul elhunyt. Szeretettel emlékezünk rá!

MAGYAR NAPLÓ

A Magyar
Írószövetség
lapja

Megjelenik havonta
ISSN 0865291 0

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország
bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél,
a www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon a 06-1-767-8262 számon,

levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető
a Magyar Posta Zrt.-nél: a www.posta.hu

WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

1900 Budapest,

06-1-767-8262,

hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díjak:

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

**A folyóirat megrendelhető
szerkesztőségünkben is:**

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (örökös elnök),
Báger Gusztáv, Erős Kinga, Horváth Antal, Kalász Márton,
Kő Pál, *Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza*

Újraalapító főszerkesztő: Oláh János

Főszerkesztő: Jánosi Zoltán

E-mail: janosizoltan@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7035

Főszerkesztő-helyettes: Bíró Gergely (próza)

E-mail: proza@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7031

MUNKATÁRSÁK

Berta Zsolt

(Magyar Napló Könyvesbolt)

Mobil: (70) 421-9580

E-mail: magyarnaplokb@gmail.com

Berta-Havasajjai Matild (ügyintéző)

E-mail: bertahavasajjai@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 410-5784

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Ekler Andrea (tanulmány)

E-mail: ekler.andreaanna@gmail.com

Mobil: (30) 444-6573

Hambalkó Dalma (szerkesztő, Oláh János szerkesztői ösztöndíjas)

E-mail: hambalkodalma@magyarnaplo.hu

Mirtse Zsuzsa (Könyvszemle)

E-mail: kritika.magyarnaplo@gmail.com

Nemes Attila (Nyitott Műhely, marketing)

E-mail: nemesattila@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 421-7962

Szentmártoni Anikó (szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)

E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7030

Szentmártoni János (ügyvezető)

Zsiga Kristóf (ügyvezető, könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)

E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 421-8147

Címlap- és belívterv: **Vincze Judit**

Grafikai kivitelezés: **Oláh Mátyás László**

A címlapon: **Papp Endre**

(Fotó: Vadócz Dávid)

*Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg,
és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett,
válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk.*

Ami lehetne, és lesz

Papp-Für János
(1976, Hajdúdorog) költő, zenész,
a Tokaji Íróklub Egyesület titkára,
Bella István-díjas

49. Egy híján 50. Mivel készülünk idén a 49. Tokaji Írókluborra? Sokan kíváncsiak erre. A tábor látószöge tovább szélesedik, irodalmi térképe bővül. Idén a Visegrádi Csoport tagországaiból is érkeznek hozzánk vendégek, előadók, beszélgetőpartnerek, szoros összefüggésben azzal, hogy 2021. július 1-től hazánk a tölti be a V4-ek soros elnökségét. A kulturális sokszínűség, a kölcsönös elfogadás, a közös gondolkodás, a történelem, a jelen, a jövő ügyei, és még sok hasonló kardinális kérdés áll előttünk, amit épp ideje lesz megvitatni.

Idén két emléktáblát is avatunk, az egyiket Pilinszky János tiszteletére, akire születésének 100., halálának 40. évfordulója alkalmából emlékezünk, a másikat Bohumil Hrabaléra, akinek életműve szorosan illeszkedik a V4-tematikához.

Természetesen továbbra is azzal a kulturális örökséggel foglalkozunk, amelynek ápolására a Tokaji Íróklub közel öt évtizede megalakult. Soha nem gondoltuk volna, hogy ez az új évszázad olyan kihívások elé állít mindnyájunkat, amelyek még néhány évtizede elképzelhetetlenek voltak. Mondhatnám: szegény nagyapám forog a sírjában, és ha visszajönne, talán rendet akarna tenni a vasvillájával.

Olyan korszak köszöntött ránk, amelyben házról házra, utcasarokról utcasarokra kell megvívunk ismét minden talpalatnyi földért. Alapvető értékek rongyolódnak el, foszlanak szét, olyanok, mint a család, a haza, a hit, az összetartozás. Ezek súlyos kérdések, amelyekről elengedhetetlen beszélnünk. De nemcsak szót kell váltani róluk, hanem megoldást is találni rájuk az irodalom, a művészet, a közélet formanyelvén. Értelmes párbeszéddel, kollegiális tisztelettel, hatékonysággal és a lehető legnagyobb elfogadással, nyitottsággal.

Nyitni, elfogadni, beengedni természetesen nem azt jelenti, hogy feladni, elfeledni, kopni hagyni. És bizony nagyon fontosak e szavak ellentétes jelentésű párjai is, valamint azok bölcs alkalmazása. Mert aki nyitni tud, az zárni is tudjon, aki elfogadni képes, tudjon nemet is mondani. Ismernünk kell azt a határt, mezsgyét, ahol valami nem csupán elkezdődik, de be is fejeződik. Ezekről és más fontos dolgokról pedig vitázni, beszélgetni létfontosságú feladat. A Tokaji Íróklub ennek továbbra is az egyik legmegfelelőbb kulturális fóruma.

Papp-Für János

Czigány György

Czigány György

(1931, Budapest) költő,
szerkesztő, műsorvezető,
József Attila- és Magyar
Örökség-díjas

Rexa és Grexa

Filmvígjáték figurái? Nem Stan és Pan, vagy Zoro és Huru, hanem bölcs öregek voltak. Amikor Rexa Dezső várostörténést a Magyar utcában felkereste az ifjú riporter, az aggastyán az ágyra mutatott: ebben halt meg Csajághy Laura, Vörösmarty hitvese. Kérem – szólt hevesen –, én még láttam Arany Jánost a Duna-parton sétálni, és láttam Liszt Ferencet a Vigadó kapuja előtt, reverendában, két hölgy karolt belé... Grexa Gyula pedig tanárunk volt, történész, szakállas, lenyűgöző előadó. Tányérjaival a pincér ámulva nézte.

Fülében még Ney Dávid basszusa zengett, a protestáns fegyvernök dala a Hugennottákból és Tosca is, azaz Krammer Teréz kardélű égő melódiái éppen száz esztendeje, mikor Drezdából hazatért: ezekről esett csak szó érettségi találkozónkon, áradt a boldog beszéd-folyondár, s hirtelen virággal nőtt teli szemközt a tűzfal. Grexa tanár úr elaludt vacsora közben, s midőn kérdéssel, ébresztő nevetéssel siettünk segítségére, legyintett: Hagyd, fiam, előadó típus vagyok: vagy én beszélek, vagy elalszom.

Augusztus

Jó nézni a moccanni kész – sirályt – víz-végtelenbe hajló kézfejet.
Mögöttünk minden por, hamu, szemét,
örök lét, mindenkori kezdetek.
Dél van. Fölgyúlva most mutatja föl
egy lány a markában megbújt eget.

Szeretettel köszöntjük szerzőnket, aki augusztus 12-én ünnepli 90. születésnapját!

Bozók Ferenc
(1973, Gyöngyös) költő,
esszéíró, magyar-történelem
szakos piarista pap, tanár,
Budapesten él

Bozók Ferenc

Kutyák és költők a holdfényben

„Éjjel, ha feljön a Hold,
rengeteg kutya csahol,
a Holdat ugatják valamiért.
Miért? Miért? Miért?”
(100 Folk Celsius együttes)

A *Kutya éji dala* című film a nyolcvanas években kultuszfilmmé vált, mint a késői, ernyedő Kádár-rendszer ellenkultúrájának egyik reprezentatív alkotása, olyan underground-zenekarok vászonra segítségével, mint a Vágtázó Halottkémek vagy a Bizottság. Ebben a Bódy Gábor-filmben kérdezi a kisfiú (Gubala Zsolt), a filmben lényegében önmagát alakító (!) Grandpierre Attila csillagásztól: „– A kutyák miért ugatnak, hogyha telihold van?” A csillagász, filozófus, író, a Vágtázó Halottkémek zenekar énekese komolyan veszi a kisfiú kérdését, ám a gyermeki kérdés apropóján inkább saját magának próbálja megválaszolni a nehéz kérdést: „–Nem tudom. Talán ők sem tudják. Talán emlékeznek még az előző Hold pusztulására, ahogy a Földre zuhant. Annak az első jelei is kataklizmák voltak. Vagy egyenesen túl akarnak törni a kutya-lét kényszerűen, állandóan visszatérő rettenetein.” A film címével összefüggésben nyilván nem véletlen, hogy a Bódy-film négy főszereplője között dupla számarányosság figyelhető meg. Két szereplő a „távlatokra koncentrál” (a pap és a csillagász), kettő pedig erősen anyaghoz kötött világban él (a nyugdíjas kommunista párttitkár és a katona). A csillagász még akár lehetne materiális gondolkodású ember is, ám a filmbéli különös, VHK-koncert utáni interjú

alapján kiderül, hogy a csillagász-énekes Grandpierre Attilát transzcendentális, spirituális, samanisztikus értelemben is érdeklik a kozmosz titkai. Említést érdemel, hogy Bódy egy Csaplár Vilmos-novellát (*Szociográfia*) vett alapul, nyilván kellő alkotói szabadsággal. A film dialógusai laza forgatókönyvhöz voltak kötve, gyakran rögtönzésekkel éltek a szereplők. A film legnagyobb különössége, hogy ez az egyetlen Bódy-film, amelyben a rendező saját maga játszotta a főszerepet.

Lírai tárgyú kisesszém célja természetesen nem annak a különös jelenségnek tudományos vizsgálata, miért ugatják a kutyák a holdat. Nincs is erre konszenzusos tudományos teória. A jelenség megközelítése axiomatikusnak mondható. Számos tudós egyébként szimplán azt vallja, hogy a teliholdnál a látási viszonyok jobbak, ezért vonítanak vagy ugatnak a kutyák. De nem a holdra, ezt csak babonás őseink gondolták. Hanem csak azért, mert ébren vannak, és minden kis neszre felvakkantanak. Ezt vallja például Pongrácz Péter etológus is, az ELTE Etológiai Tanszékének docense. A számomra legérdekesebb teória szerint, a kutyák a régi, domesztikálásuk előtti ösztönös farkas-létből hozták magukkal a vonítás kényszerét. Ez leegyszerűsítve azt jelenti, hogy: „A telihold beragyogja a territóriumot, gyertek, társaim, éjjeli vadászatra!” Természetesen nemcsak a mai tudósokat, hanem a régi korok mágikusabb gondolkodású embereit is foglalkoztatta a különös és titokzatos jelenség. Olvashatunk mitikus történeteket holdra vonító vérfarkasokról, szel-

A Legfőbb Égatya és Kuletár

lemeket a háztól távol tartó kutyák csaholásáról, ismeretes egy tanulságos burmai népmese is (*Miért ugatja a kutya a Holdat?*), Gálik Margitnak is jelent meg ilyen címmel mesekönyve 2013-ban. Margalits Ede *Magyar közmondások és közmondásszerű szólások* című munkája több, témánkkal kapcsolatos gyűjtést is tartalmaz. Például: „Nem árt az ebugatás a Holdnak”, vagy „A kutya, ha más nincs, a Holdat ugatja.” A mitikus, népi elképzelések vagy tudományos teóriák helyett ezúttal inkább néhány magyar költő versét idézem fel. A világlírában és természetesen a magyar költészetben is olyannyira inspirálta, ihlette a poétákat a közeli, szabad szemmel látható és mégis elérhetetlen hold lát-

ványa, hogy se szeri, se száma a holdról szóló verseknek. Ha ezekből kiemeljük a holdat ugató vagy holdra vonító kutyákról szóló verseket, még akkor is jelentős vers-kvantummal kell számolnunk. A világlírában ebben a tekintetben legkedvesebb holdas-kutyás versem Szergej Jeszenyintől *A kutya*. Térjünk hát rá voltaképeni alapkérdésünkre: Miért ugatják vagy vonítják a kutyák a holdat? Tekintsünk néhány költőt, akit ez a kérdés foglalkoztatott, és nézzük a köztük lévő párhuzamokat és különbözőségeket. A holdra ugató kutyák képe már a 18. századi magyar lírában is felbukkan. Csokonai Vitéz Mihály *Nemes bátortás* című versében voltaképpen „a karaván halad, a kutyák pedig hadd ugassanak” – közismert mondásunkhoz hasonló értelemben bukkan fel. Itt a költő az irigy és rosszindulatú vagy rágalmazó embereket, holdat ugató csahos kutyákként vizionálja: „Meg sok ezer kutya van, ki az áldott holdat ugatja, / És ki az ártatlant szóba keverni meri. / Ámde számár bőgtét a mennyországba ki hallja?” A 19. századi lírából egy kevésbé közismert, ám nagyon is, autentikusan „petőfies” témájú Petőfi-vers kínálja magát. A Csokonai-vershez igen hasonló jelentéstartalommal találkozhatunk Petőfi Sándor *A Hold elégiája* című versében. Itt a költő önmagát nevezi a költők holdjának. A hold allegóriája a koronás főre, a költőkirályra, vagyis önmagára utal, nem kis önérzettel, Petőfitől nem idegen költői öntudattal. Ő a ragyogó Hold-király, akit a szerényebb tehetségű költő pályatársak irigy féltékenységgel ugatnak meg: „Minden kutya, minden poéta megugat! / Ezek a tollrágó, versgyártó pimaszok...” *Ma hold van* című versében Kosztolányi Dezső is ír a holdat megugatató kutyákról. Ugyanebben a versében ír arról is, hogy sajtból van a hold, Demjén Ferenc híres slágerét jócskán megelőzve. Kosztolányi játékosan komolynak szánt rövid versében a holdat csaholó ebek kérlelhetetlen féltelenségére talán az a válasz, hogy a sajtnek nézett holddal, az ég sárga sajtjával szeretnék kielégíthetetlen éhségüket csillapítani. Éhség és mar-

dosó vágy készitetti tehát Kosztolányi kutyáit a hold-ugatásra. Heltai Jenő *Az én kutyám* című kedves négy lábúja szintén ugatja a holdat. A holdra, mint temetői virágra vonító kutya képe megjelenik Juhász Gyula talán legkevésbé ismert Anna-versében, a *Babonában*, de egyéb Juhász Gyula-versekben is, például a közismert *Tápai lagziban*. Ebben a versben a jelenséget nem allegorizálja, csupán vers-színező elemként rögzíti, atmoszféra-teremtő céllal. Ugyanezt teszi Somlyó Zoltán is az *El!* című versében (*Nyitott könyv*, 1916). Dsida Jenő az *Őszintén megdicsérik az egész világot* című versében Tinti kutyáját arra inti, hogy éjjel ne keltsen zajt, hagyja nyugodtan aludni az embereket és az egész földkerekséget: „Meg ne ugass senkit soha mérgesen. Éjjel a hold vén fintoros arcát szemléld csöndesen és szeretettel.” Dsida Tinti kutyáját tehát a hold fintorogva irritálja, így természetes a kutya ingerültsége, ám a szelíd szavú költő csitítja a kutyát, a kozmikus béke érdekében ebét is igyekszik önmaga angyali szelídségéhez csitítani. Weöres Sándor *A kutya* című versének ebe szintén a teliholdra vonít, tehát azt a közvélekedést erősíti, hogy a telihold erőteljesebb fénye ösztönzi a kutyákat vonításra. Kányádi Sándor *A kíváncsi hold* című versében viszont azt a közismert, ám tudományos szempontból kétesen bizonygatott teóriát erősíti, miszerint a holdat ugató kutyák és más állatok is időváltozást érzékelnek, ezért indulatosabbak, ingerlékenyebbek a telihold idején: „És tudta az eb az ólban / hogy az ól előtt a Hold van. / Hányszor ugatta meg bátran / a holdfényes éjszakában, / s hányszor vonított rá, hányszor, / minden időváltozáskor.” Romhányi Józsefet, számos tréfás állatvers szerzőjét sem kerülte el a holdat ugató kutyák jelensége. Természetesen, ő vette a kérdést a legkomolytalanabban a *Körkérdés kutyákhöz: miért ugatják a teliholdat?* című, általános iskolai alsó tagozatos versmondó versenyeken előadásra kínálgató játékos opuszában. Tréfás vers, de vannak benne jócskán közéleti kiszólások a különböző nemzeti

karaktereket is finoman érzékeltető humoros versben. Nem mai vers, de mai áthallásokkal. Elég, ha a magyar kuvasz „nyilatkozatát” idézem: „Magát rosszul informálták azt hiszem, / mert ugatni szabad nálunk, csak harapni nem!”

A régi idők mágikus, rituális szertartásai, őszö-vetségi panasz-zsoltárok, az imádságok vagy a transzcendentális meditációk felfoghatók akár úgy is, hogy az ember is, az anyaghoz és a végeshez láncolva, valamiképp keresi a kapcsolatot valami tágassal, vagy távlatokban nem is mérhető végtelennel. Tehát az emberek, az állati ösztönkésztetéseknél tudatosabb szinten, vagy a költők is, bizonyos verseikben „kutyaként vonítanak” a magasabb és ismeretlenebb Valóság felé.

Nándorfehérvár megvédése 1456-ban

Vitéz Ferenc

Elfogy

Előbb néha kimarad
egy betű, így megváltozhat
a szavak értelme.

Aztán máshová kerül
egy vessző, így átalakul
a mondat jelentése.

Utána eltűnik egy jelző,
szegényebb lesz így minden
árnyalat – és a Jó.

Később nem lesznek
határozók, így rejtve marad
a cél és a mód.

Hiányoznak a kötőszavak,
így nem derülnek ki a dolgok
közötti viszonyok.

Fölöslegessé válnak
a ragok is, ezért bonyolult lesz
minden, ami megszokott.

Majd az igék hiánya miatt
nem ismerjük meg a cselekvést
vagy a történéseket.

És nem lesznek alanyok,
így nem tudjuk, hogy ki tette
volna meg, amit mégse tett.

*

Végül elfogy a szöveg,
csak a csönd lesz –
szavak nélkül múlnak a napok,
boldogan.

Alattunk az ég, fölöttünk
majd a föld lesz –
bárki gondolhat akkor bármit,
bárhogyan.

Vitéz Ferenc

(1965, Kisvárdai) költő,
irodalomtörténész, egyetemi
docens, Debrecenben él

Szélesi Sándor
(1969, Budapest) író,
szerkesztő, forgatókönyv-
író, Zsoldos Péter-díjas

Szélesi Sándor

Gyerekek a kútnál

A házunkkal szemben, a kút mélyén egy szörnyeteg lakik.

Erről meg voltam győződve egész gyermekkoromban. A környékbeli nagyfiúk ijesztgettek ezzel, fogalmam sincs, mit akartak elérni velem, lehet, hogy csak unatkoztak, és élvezték, ahogy megjídek és elszaladok, vissza a házunkba, anyám mellé. A történetet a szörnyetegről, aki ha leszáll az este, előmászik, elég sokszor hallottam ahhoz, hogy felnőttként se felejtsem el. Valahol mélyen megkapaszkodott bennem, és egész életemben elkísért.

Aztán meghalt anyám.

A bátyámmal mi ketten örököltük a házat, és mint kiderült, az úttest túloldalán lévő beépítetlen területet. A születésem előtt a családkunk tulajdonában egyetlenegy hatalmas, városszéli telek volt, de aztán egy új lakónegyed terveztek ide, és az útépítés miatt kisajátították a középső részét. Épült és terjeszkedett a város, lenyelte a szántóföldeket, a kiserdőt, melyen alig egyméteres fenyőfácskák meredeztek össze vissza; az utca mögé egy másik utca kanyarodott, sorházak, társasházak, boltok, óvoda és iskola épült, lassan benépesült a környék.

A szülői ház a valamikori osztatlan föld nyugati oldalán állt, akörül füvesítettük be az udvart, ott műveltük a kertet, ám az a földszív, amely az út keleti oldalán megmaradt nekünk, elgazosodott, amolyan senki földjévé vált. Egy hatalmas diófa uralkodott felette, bodzabokrok borították árnyékba, és persze ott sötétlett középen a kút, amely ki tudja, mikor száradt ki.

A város egy másfél méteres sávot még levett a területből, amikor járdát húzott oda, és buszmegállót telepített a már felépült negyed lakóinak nagy örömére. Akkor egyébként az egész területet rendbe rakták: kivágták a diófát és a bokrokat, illetve betemették a kutat. Én egészen addig azt sem tudtam, hogy a mienk a terület, amíg az örökösödési eljárás után a bátyám ki nem jelentette, hogy oda akar építkezni. Egy ház elfér rajta, meg egy kis kert meggyfával. Ha grillezni akar, az elég, közölte. Ha pedig a fiával tollasozni, majd átjön hozzám. Semmi akadálya, mondtam.

A ház alapjainak kiásásakor került elő a kút. Persze, tudtuk, hogy ott van, mert bár elbontották a kávéját, a föld megsüllyedt a helyén. A bátyám hívott, nézzem meg, mert csodára leltek, igazi időutazás. Átbaktattam az úton, és már a választóvonal átlépésekor a torkomba ugrott a gyomrom, ugyanazt az elsőprő erejű rettegést éreztem, mint gyermekkoromban.

A kút mélyén egy szörnyeteg lakik.

Nem tudom, meddig képes a múlt kísérteni, de úgy tűnik, negyven év kevés hozzá, hogy eltűnjenek a gyerekkori félelmek. Legszívesebben visszafordultam volna, ám akkor nevetségesse válok, leginkább magam előtt. A negyedik ik-szen túl az ember már nem szabad féljen sosem látott, mitikus szörnyetegektől; vagy nem is, nem ősi legendák hőseit legyilkoló lényéről van szó, csupán a gyermeki kegyetlenség egy aprócska megnyilvánulásáról, buta meséről, kicsinyes ijesztgetésről. Erőtlen, szintelen, szag-

talán próbálkozásról, komolytalan ugratásról. A múltba kellett volna tűnjön, mint a szomszéd fiúk neve és arca.

Lassabban ugyan, de átmentem az úton, elhaladtában egy autó rám is dudált. A bátyám ott állt mint diadalmas hadfi, megtaláltam a kutat, amit a nagyapánk fúrt, mondta boldogan. Nocsak. Azt se tudtam, hogy az öreg fúrta. A diófát ő ültette, de a kút?...

Már a köveket szedték ki egy kis minikotróval, nagy, elfeketedett vörös kváderköveket, amelyek a kút oldalát alkották. Nehezen bomlottak ki, tartották egymást, amíg csak lehet. A bátyám egy szemétkupachoz vezetett. Ezek voltak legfelül, mondta.

Még inkább megrohantak a gyermekkori emlékek. Akár vicces is lehetett volna, hogy az évtizedek alatt lebomló, koszos, tépett műanyagok látványa visszahozza az előző évszázadot. Tejeszacskók, narancssárga centrumos szatyrok, szögletes tejfölös doboz... Szemét, szemét, szemét... ami leletté lett. A kút egy nagy időkapszula, gondoltam, minden semmi-re sem jó vackot behajigáltak, és tessék, az utókor előszedi őket. Már ha én és a bátyám utókornak számítunk.

Temesd vissza, mondtam. Hülye vagy?, kérdezte a bátyám. Jogosan.

Vissza akartam fordulni, hazamenni, de a lábam nem mozdult. A bátyám pedig megfogta a kezem, és a lyuk felé húzott. Mutatta, mi került még elő.

Két sportcipő. Régi, vékonytalpú. Ma divat, akkor nem volt más. Kavicsos nem is lehetett focizni vele. Lehajoltam, felvettem. A talpa lyukas volt. Persze, hogy kidobták. A cipő mellett szalagos magnókazetták, TDK, Sony és leginkább márkanélküliek. CHF60 – olvastam le az egyikről, hatvanperces, hát persze! Hatvanmeg kilencven percesek voltak, ugrott be. A ráragasztott vinyettán gyerekes írás, szinte olvashatatlan. Úgy tettem, mint aki nagyon rá akar jönni, mit rejtenek az elmosódott kék betűk, és

egészen közel emeltem a szememhez: Disco-válogatás. Nevethetnékem támadt, felnyújtottam a tesómnak, kié, kérdeztem. Nem ismerte fel az írást. Akár az övé is lehetett volna. A nyolcvanas években akadt jó néhány disco-válogatása.

A minikotró, amely a kút fölött terpeszkedett, újabb adag szemetet borított ki elénk a földre. Jézusom, mondta a bátyám, mi minden van itt? Gyerekjátékok, kopott fakockák, műanyag autópálya, kisebb-nagyobb vackok. Van köztük vajon olyan, ami az enyém volt? Nem ismerek fel egyet sem, de ez nem jelent semmit. Akkortájt körbejártak a játékok. A város szélén egymásra hagyatkoztak a szomszédok, összejártak építeni, felújítani, elajándékoztak felesleges konyhaeszközöket, kinőtt gyerekruhákat, a polc hátsó részére szoruló játékokat. Hopp, egy bili, rúgott egy uszodakék műanyag tálszerűséget odébb a bátyám. Szard le, mondtam, rossz szóviccnek szánva, hátha elvigyorodik, és oldja majd a feszültséget. De nem, valahol a múltban járt, nekem meg egyre nehezebb lett a kötömb a gyomromban. Sőt, a gyomrom kezdett kővé válni, hideg, súlyos nehezzékké a testem közepén. Nyomta a szívemet. Nem kellene lejjebb ásni! Nem szabadna lejjebb ásni!

Valami megcsörrent a lábunknál. Vigyázz, mondtam, kapva az alkalmon, hogy elterelhetem a figyelmem, meg ne vágd magad. A bátyám leguggolt, óvatosan beletúrt az új szeméthalomba. Tányérdarabok fordultak ki alóla, virágmintás töredékek. A keresztanyánknak volt ilyen, vagy talán nem ilyen, hanem ez. Kétutcányira lakott, idekerülhetett a tányérkészlet. Amúgy is repedt volt már, a széle lepattogzott, nem éppen a szocialista ipar műremeke. A bátyám ugyanerre juthatott gondolatban, mert engedte kihullani az ujjai közül. Kik és hányan gondolhatták a kút betemetésekor, hogy eljött az alkalom megszabadulni mindentől, ami ócska és törött? Antik vasaló, nevetett fel a bátyám hirtelen, és kihúzott a kacatok közül egy parazsas vasalót. Idenézz! Rozsdás, ránézésre is

súlyos vas. Na, ez aztán tényleg réGINEK tűnik, ezt nem anyáink használták, hanem a nagyanyáink. Bár az sem volt olyan régen. Mennyit érhet most?, tettem fel a költői kérdést. Semenyit, válaszolta, és arrébb rakta. Háromezerért már vehetsz egyet a neten.

Újabb kacatok hullottak eléNK a markolókanálból. Ami felkeltette a figyelmem, egy szögletes tárgy. Rajta a felirat orosz, de még emlékeztem a cirill betűkre, nyolc év orosztanulás nem múlik el nyomtalanul. Szokol. Egyébként a tárgyra is emlékeztem. A régi bakterházban lakó öregemberé volt. Az öreg mindig a kerítés előtt ült, és az ölében tartva hallgatta. Nagyot hallott, ezért feltekerte a hangerőt. Gumiszalaggal volt ráfogotva a laposelem. Egy vagy kettő. Amikor jöttem haza az iskolából, mindig hallottam a szignált: játék és muzsika tíz percen. Tudod, hogy a bakter harcolt az első világháborúban?, kérdezte a bátyám ekkor. Ugyanúgy az öreg jutott eszébe. Nem, nem tudtam. Egyszer megmutatta, folytatta a bátyám, hármassal kezdődött a személyi száma. Ezernyolcszázkilencvenkilencben született. Elmesélte, hogy a nagyapja még találkozott Petőfivel. El tudod hinni? Beszéltem egy olyan emberrel, aki első kézből hallott történetet Petőfiről.

A minikotró ekkor felmorrant, felnyígtott. Valamibe beleakadt lent. Billegett a gépszörny, a hidraulika erőlködött, a fülkében ülő szaki megpróbálta a markolókar jobbra-balra fordításával kiszabadítani a kanalat. Fél perc múlva előkerült a kanál... üresen. Lemegyek, mondta a bátyám, van lent valami vacak. Ne... kezdtem, de visszanyeltem a mondatot. Mert hogyan folytathattam volna? Mert elkap a szörnyeteg? Mert ott van valahol, és csak arra vár, hogy valaki kiszabadítsa? Ki fog jönni, előmászik, meg se várja az estét, mert olyan régen éhezik már lent, olyan régen várja, hogy valaki utat nyisson neki a külvilágba...

Valami ruhaszerű, bámult le a lyukba a bátyám. Ruhaszerű? Igen. Már guggolt is le, csú-

szott bele a földdel kevert törmelék oldalán. Semmi gáz, szólt ki, fel tudok jönni.

Nem mertem utána lépni, nem mertem lenézni. A minikotró vezetője kihasználta az alkalmat. Leállította a gépet, kiszállt, és rágyújtott egy cigire. Én őt néztem, és nem a kutat, mintha egy dohányzó ember érdekesebb lett volna annál, ami lent van.

Egy babakocsi, kiabálta fel. Egy régi fémváz babakocsi. Fejjel lefelé áll, adta hírül, ebben van még anyag, beszorult a kövek közé. A minikotró vezetője közelebb sétált, lepillantott. Meg tudjuk oldani, mondta.

Babakocsi. A bátyám felmászott, a minikotró vezetője pedig le. Míg a gödör mélyén ügyködött, a tesóm folyamatosan morgott. Fogalmam sincs, mitől lett ilyen rossz a kedve, de ráncokba gyűrődött a homloka, ajka késpengényire szűkült, a tekintete elfelhősödött. Segítettünk kimászni a sofőrnek, majd bámultuk, ahogy a gép felberreg, a kar megmozdul, a hidraulika erőlködik, és lassan, de biztosan a napvilágra emeli a babakocsit, amely a merőkar végén olyan nyomorultul lógott, mint szalmbábun az elnyűtt ruha. Festett fehér alumíniumváz és némi felhasadozott, szürkévé fakult rózsaszín szövet, elárvult állatmintákkal.

A minikotró vezetője kiszállt a fülkéből, és a markolókanálhoz lépett, hogy valamiképpen lerángassa róla a babakocsit, a bátyám pedig, mint akit húznak, a gödörhöz óvakodott, és lepillantott. Fel is kiáltott nyomban, a hangjába pedig iszony és rettegés vegyült. Csontok, csontokat látok, kiabálta, hozzám ugrott, megragadott. Csontok vannak lent a babakocsi helyén.

Hányingerem támadt.

A kotró vezetője hagyta a babakocsit, ő is a gödör mélyére bámult. A bátyám visszament, és együtt fürkészték a csontokat. Sav marta a torkomat, és kis bőfögésekkel öklendeztem. A tenyerem a mellkasomra helyeztem, a szegycsontom fölé, mintha azzal csillapítható lenne az inger. Az sem segített, hogy a kotró vezetője

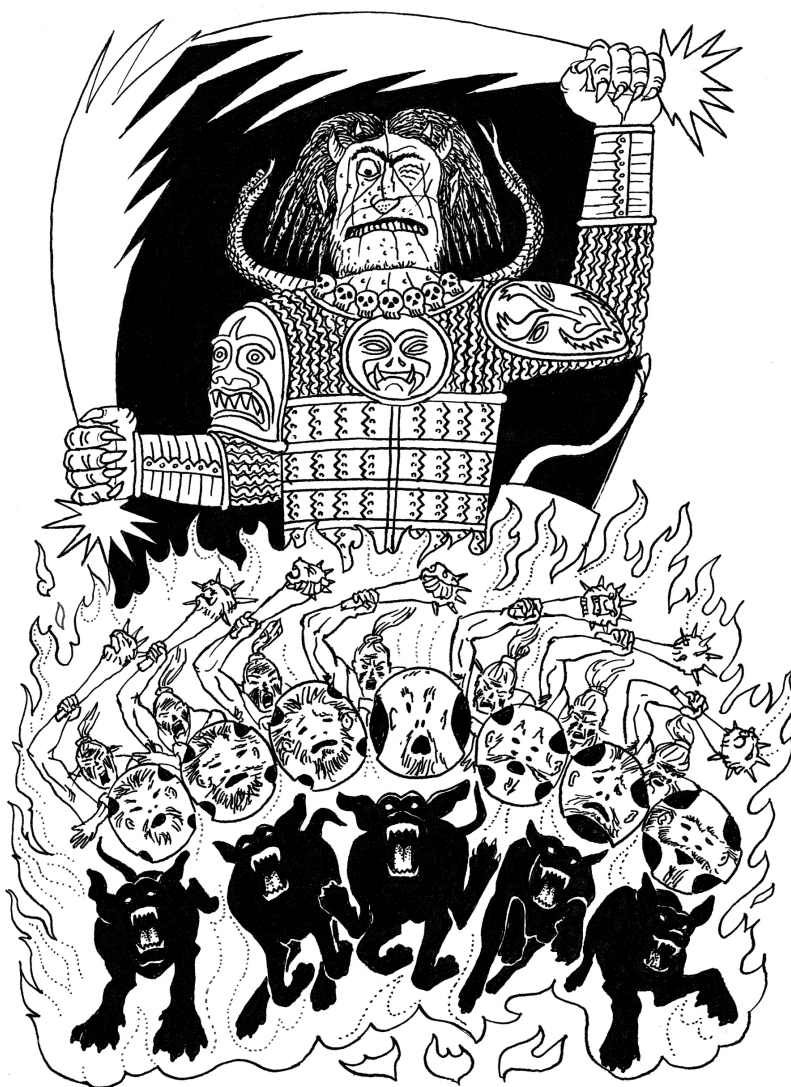
hirtelen a bátyám vállára csapott, és megkönnyebbülten közölte, hogy az ott lent nem csecsemő, hanem valamilyen állat. Le is csúszott rögtön, és hogy bizonyítsa az igazát, a bakancsa orrával megkotorta a csontokat. Kis testű kutyák, szólt fel, vagy kiskutyák. Három koponyát is látok.

Jesszus, megijedtem, mondta fellelegezve, már-már mosolyogva a bátyám, és tényleg láttam rajta a megkönnyebbülést. Azt hittem, egy csecsemő lesz a babakocsiban, tette hozzá, a frász jött rám, de csak kutyák.

Én pedig belegondoltam. Három kiskutya nem véletlenül esik bele egy kútba. Valaki bedobta őket. A kis szerencsétlenek valószínűleg az utánuk zúduló szemét elől a fejjel lefelé fordult babakocsi alatt kerestek menedéket, ahol aztán éhen haltak, vagy megfulladtak.

Ekkor jöttem rá arra, amit gyerekkoromban a nagyfiúk között vagy azóta a világban körülnézve tudnom kellett volna: a szörnyek nem a kút mélyén laknak.

Sosem a kút mélyén.

A Herulok, Gerónok

Sütő Csaba András

(1979, Győr)

költő, szerkesztő, tanár,
Nagybajcsón él

Sütő Csaba András

kombinatorika

a régi cserépkályhákat újrarakatják
lebontják kedv és elszántság szerint
kedv iparos belátás függvényében
már éppen fűtőszén az van
de nem kell szinte senkinek
mindenki fával akar jóllehet a vegyes tüzelésű
kazánokra felesküdtött nép még kombinál
és félretéve az eleganciát a praktikára
és a régi paraszti világra hivatkozva
egyébiránt merő igénytelen lustaságból
szemetet éget pedig a vegyesbe
jó a puhafa is nyárfáznak az ártéren
a bosszantó melegben ritkítják a galériaerdőt
ezt a meleget kellene bevinni oda
az elszántabbja persze akácot akar és igazuk is van

ház, tartás

készüléket vásárolnak kézi és cipelnek
haza jobbára gépi erővel háztartási
gépeket beficcen egy *hűtőláda*
és a kétfázisú mosás is
egyetlen gépben végeztetik el

a toldás alakul erre kölcsön van támogatás nincs
a körcentrifuga sem ugrál már a fürdőszoba műkövén
hozzák a csatornát a pöcegödrök alkonya ez
a szippantós autók elmaradnak

újraterítik az utcát járdát betonoz
hozzák a gázt ásnak a kerítés két
oldalán összebékülő ellenségek
föld kavics veríték rákötnek ahol összeér

itt hozzuk be ahogy ők mondják
beköttetem ahogy mi mondjuk
olajkályhák vaskályhák indulnak
a méhtelepre dülöngélő utánfutókon

Benkő Imola Orsolya

Aszály

Benkő Imola Orsolya
(1979, Temesvár)
rendező, író,
Szegeden él

Naphosszat a felhőket figyeltük, de a göndör, vattaként szétfoszló fehérség mindegyre feloldódott a szikrázó égi kékben. A legyek pimaszul körbedöngicsélték a sárgára sült udvart, a kertben kókadozó paradicsomokat, zsongtak a friss ganéj fölött, majd verejtékező testünkre gyűltek. A hőség már egy hónapja ostromolta a bukkásban megbújó falut, porzott a föld, hiába locsoltunk reggel-este, csak a vízszámla nőtt. A kertek lassú haldoklása nehéz telet jósolt.

Dagadt Erzszi kedvét nem szegte az aszály. Reggel ötkor, a kitárt ablakból figyeltük, ahogy a disznóólból kikergeti a rabszolgát, és felveri az egész családot.

– Az anyátok úristenit, takarodjatok kifeledőgozni! – Nemcsak mi, hanem az egész utca bájos trilláira ébredt.

A rabszolga, akit néhány hete költöztetett be az ólba koszt-kvártélyért, széles karimájú, piszkos szalmakalapot nyomot sebesen a fejébe, és azonnal nekiállt locsolni, majd kapálni. Dagadt Erzszi a zsebkendőnyi teraszon állt, súlyos testével szinte kitöltötte. Árnyéka a rabszolga sarkába vetődött. Vaskos kezében egy kakaós csigát tartott, de még mielőtt beleharaphatott volna, lekapta a negyvenhármass faklumpát a lábáról, hogy a rabszolgához vágja.

– Úgy mozogsz, mint egy paralízises lajhár! Üssön agyon a guta!

Ebben a fennkölt pillanatban lépett ki Sanyi, a férje. Erzszi lendületből kiverte a bögrét a szikár férfi kezéből, a forró kávé pedig mindenki legnagyobb szerencsétlenségére Dagadt Erzszi nyakába ömlött.

– Hogy a jó kurva anyádat! – sikkant fel az asszony. – Hát egy kávé nem tudsz nekem kihozni, te bunkó! – A sivalkodásra előbújt Dagadt Erzszi három gyereke, akik egy szempillantás alatt a tyúkudvarban teremtek, mielőtt anyjuk hangja utolérte volna őket. Hahotázva szórták a magot a jószágoknak.

Dagadt Erzszi naponta szolgáltatotta a műsort a falu poros sivárságából élesen felszálló szitkaival, és kárörömmel hizlalta napjainkat. Kimentünk mi is locsolni, az asszony felkarozta a paradicsomot, becézgette őket, termésre bízta, ahogy a paprika rozsdásodó leveleit és a csapzott hagymaszárazakat is. A krumpliföldet megpermeteztük, hogy a szapora krumplibogarak ne faljanak fel mindent. Már nyolckor ömlött ránk a meleg, ajtót-ablakot be kellett csukni, elsötétíteni, hogy meg ne szökjön a hajnali hűs. Tudtuk, legfeljebb másfél óránk van még kint. Gyorsan leöntöttük a követ két vödör vízzel, lágy pára szállt fel a forró márványról, ekkor behúztuk az árnyékos fűzfa alá, és munkának láttam. Véstem, amilyen sebesen tudtam, kövér betűk, domború formák jelentek meg a kövön, míg az asszony feltette az ebédet főni. Már főzni is csak reggel lehetett egy ideje, kibírhatatlanul felforrósodott a konyha. Tízről bent pihegtünk a langyos házban, az ablakból figyeltük a rabszolgát, ahogy szennyes atlétában, pocsolját izzadva maga köré, megállás nélkül gyomlál. Eluntuk a báméskodást, a falu kihalttá vált. Mintha egyedül a rabszolga létezne, miután tikkadt, porzó sivataggá változott minden.

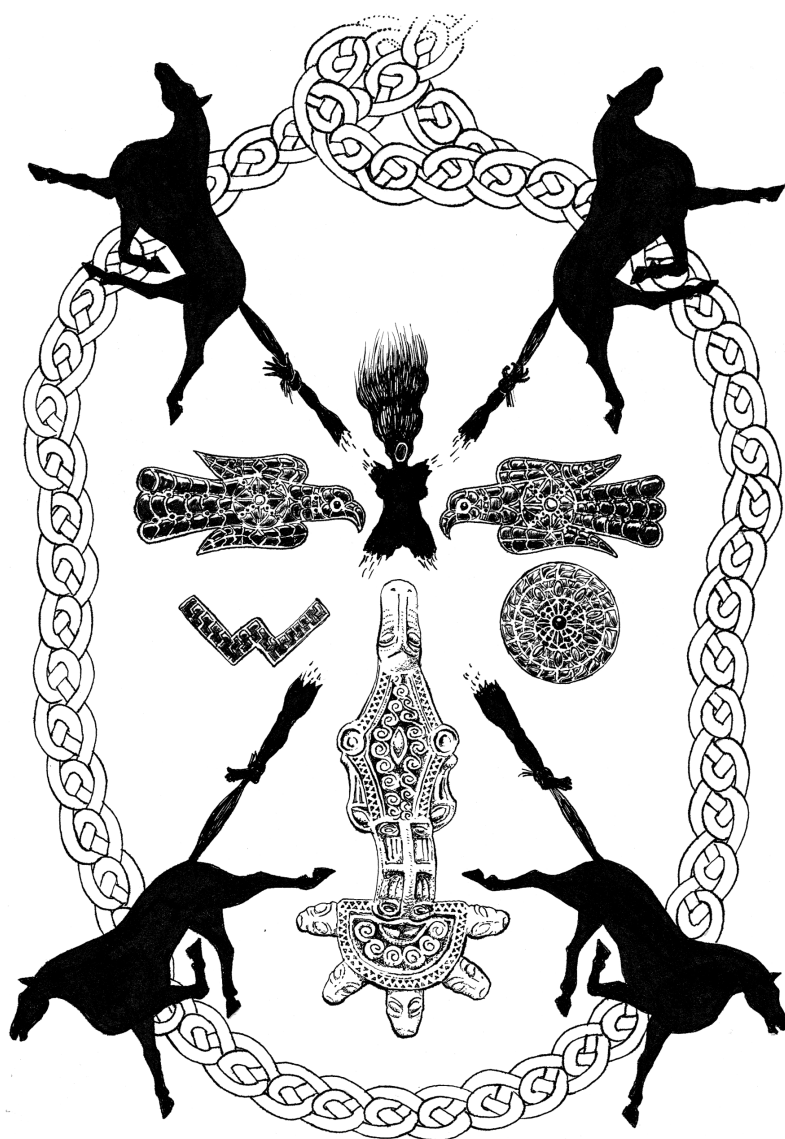
Este fél nyolc körül bújtunk elő, kint már jobb idő volt. Vaskos ganejszag terjengett az udvarban, de Dagadt Erzsit nem zavarta, kitette a viaszkosvászonnal borított vasasztalt a hátsó udvar közepére. A kamrából leakasztotta a kolbászt, a sonkát, a paprikás szalonnából kanyarított egy szép szeletet. Két jókora kilós kenyeret is kicsapott az asztalra, azzal nagyot kurjantott.

– Vályúhoz!

Nem kellett kétszer szólni, a család körbeülte az asztalt. Az ól ajtaja előtt somfordált a rabszolga, bárgyú tekintettel követte, ahogy zabálnak. Nézte Dagadt Erzsi zsíros száját, zsáknyi melleit, tekintete elidőzött hordónyi háján. Erzsi egy pillanatra zavarba jött. Felállt, bement a konyhába, és a tegnapi krumplicevesből hozott egy küblivel. Letette a rabszolga elé a földre.

– Nesze! Úgy egyed, hogy holnap estig nem kapsz mást!

A rabszolga nekilátott. Szürcsölte, hörpölte a levest, betársult az esti csámcsogó-kórusba. Közben a nap lebukni készült Dagadt Erzsiék háza mögött, néztük, ahogy mélyvörös vízfesték-csíkokat húz az ég aljára, majd elhalványul a horizont alján. Ebben a képben különösen hatott a szemetes hátsóudvar, a dülöngélő disznóól tövében zabáló család a rabszolgával. Közelebb mentünk, és ezen Erzsi nem lepődött meg, hozzászoktak, hogy a faluban mindenki figyel mindenkit. Itt még nem volt olyan titok, amelyre fény ne derült volna. Dagadt Erzsi meghimbálta uszonyként lobogó jobb karját, és barátságosan átszólt:

Szunilda széttépetése

– Pista bá, hogy ityeg? – azzal rettentő vastag száját lefittyentette.

– Még ityeg, Erzsikém – válaszoltam alig halhatóan.

A rabszolga közben úgy folytatta az evést, hogy le sem vette a szemét a dagadékról. Egyre pimaszabbul bámulta, csöcsörészte a tekintetével. Na, de Erzsi sem volt rest, a szalonnabört úgy húzgálta ki-be a szájában, mintha giganti-

kus csókokkal parittyázná a rabszolgát. Összenéztünk az asszonnyal, nem értettük, mikor maradhattunk le a bimbódzó románról. A helyzet egyre cifrább lett, a gyerekek egyenként próbáltak elszivárogni. Sanyi egy ideig nézte, mit művel Erzsi, aztán legyintett, nagyot köpött a porba, és bement a házba a gyerekek után.

Az est közben leereszkedett, bágyadt szellő kíséerte. A szúnyogok is elültek lassan. Már nem láttunk át a szomszédba, úgy döntöttünk, jobb, ha kiköltözünk a terebélyes fűzfa alá éjszakára. Végre nem kaparta torkunkat a por, a szellő időnként megsimította kicserzett bőrünket. A melegtől zsibbadt tagjaink elernyedtek, az éjszaka öntudatlanságába süppedtünk.

A hajnali harmat ezen a nyáron elmaradt. Hiába vártuk, hogy ébredéskor vizes legyen a kiszáradt, agyonsárgult fű. Csak a kakas rekedt, elhaló kukorékolása ébresztett. Néztem egy ideig az asszonyt, ahogy rebeg a szemgolyó feletti vékony bőrhártya, vizsgáltam árkokká mélyült ráncait, kerestem az árkok mögül megszökött ifjúságot. De helyette csak egy koszlott szalmakalap tűnt fel a disznóól előtt. Krákgova kapta fel a slagot, és indult a veteményes felé. Én is elkezdtem locsolni, közben figyeltem a szalmakalapos alakot. Átköszöntem a kerítésen. Meglepetésemre Sanyi nézett fel a szalmakalap alól. Tekintetében rettenetes dühöt láttam.

Ettől a naptól minden megváltozott. Miután a rabszolga beköltözött a házba, Dagadt Erzsi főparancsnoka lett. Sanyi mellett a gyerekek is be lettek fogva a ház körüli munkába, a kertben nemhogy egy szál gyom nem nőtt, még a fonyadásra ítélt zöldségek is feléledtek. Nem értettük, nálunk minden tönkrement, másoknál is, csak Dagadt Erzsi kertje pompázott. Csodaszámba ment az újonnan telepített lugasa is. „Micsoda paradicsomi állapotok” – suttozták a faluban. „Biztos a sok szorgos kéz” – tették hozzá mások irigykedve. Akárhogy történt, az aszály

felvirágoztatta Dagadt Erzsi gazdaságát, meg a kedvét is. „A rabszolga jól tartja, ellátja, dógózik rajta eleget” – csakhogy mindenki értse, mivel magyarázták a falusiak Erzsi állandósult jó kedvét. Sanyi meg csak fogyott, zörögtek a csontjai a veteményesben. A három gyerek naphosszat azt tervezte, hogyan csenhetnének ezt-azt a kamrából és a pincéből, éhségük enyhítésére. Szökdöstek folyton, időnként nálunk is felbukkantak, az asszony szívesen tömte őket palacsintával vagy az ebéd maradékával.

Egy nap elkezdtek gyülekezni a felhők. Egyre csak tornyosultak, tömörültek, sűrű szürkeség takarta el a napot. A falu esőtáncra csődült össze, de nem tudtuk pontosan, hogy kell táncolni, mindenki úgy járta, buzgón imádkozva, ahogy gondolta. Dagadt Erzsi is felkapta a szeretőjét, a hóna alá csapta, és forgott vele, míg el nem szédült. A gyerekeinek nagylelkűen megengedte, hogy időnként csapjanak egyet-egyet a szeretője seggére, hangos „Esőt végre!”-kiáltással. Ezen aztán a férfi úgy megsértődött, hogy amint Dagadt Erzsi letette, kótyagosan megindult hazafelé, és magára zárta az ajtót. De az eső csak nem érkezett, hiába táncoltunk, fo-hászokodtunk. Állt a levegő, a fülledtség elviselhetetlenné fokozódott. Három éjjel és három nappal gőzölgöttünk, mire végül hangos dörgéssel, villámlással leszakadt az ég. Olyan sűrűn esett, hogy az orrunkig sem láttunk. Kiálltunk az esőbe, nyeltük a vizet, mintha negyven nap szomjúságát akarnánk eloltani. Mire alábbhagyott, a szomszéd kapuja tárva nyitva állt, Dagadt Erzsi pedig a szeretője nevét kiabálta két-ségbeesetten. Hiába.

A falu újra kizöldült. „Jóvilág van” – duruzsolták elégedetten a szépasszonyok. A kertek felvirágoztak. Csak Dagadt Erzsiék szükölködtek. A földjükben már nem akart semmi teremni. Hiába állt be Erzsi dolgozni, hiába áztatta könnyeivel a homokos talajt, csak kórót és gyomot aratott.

Csillag Tamás
(1987, Gyula)
költő, Békéscsabán él

Csillag Tamás

A napokban a sarkvidék felől

A napokban a sarkvidék felől magas
légnyomású levegő érkezik,
csapadékot hoz a sárréti területekre,
megbocsáthatatlan lehűlést,
idén már nem fog izzani a szik,
ráncos bőre fellazul,
pórusai közt elhagyott tanyák
gőzölögnek, távlat nélküli szemek
a horizonton.

A napokban a sarkvidék felől magas
légnyomású levegő érkezik,
befúj a sárréti öregotthonokba,
kicsípi a bentlakók arcát,
hideg esővel veri az ablakokat,
megcibálja a homlokzatra tűzött
lobogót, csöpögjön a víz,
idén már nem fog izzani a szik,
a pórusok közt bujkál az elhagyott haza,
valami emlék, valami ismerős,
valami megfoghatatlan.

A napokban a sarkvidék felől magas
légnyomású levegő érkezik.
Távlat nélküli szemek a horizonton.

Nem mondom el neki

Nagyon szeretem. Nem mondom el neki.
Ebédet rak elém, ágyamat megveti.
Ha én nem hiszem, helyettem is hiszi.
Nagyon szeretem. Nem mondom el neki.

Szavakat ad nekem, enyémet elteszi.
Mit rajtam összerak, magán azt szétszedi.
Nagyon szeretem. Nem mondom el neki.
Ropognak a világ illesztékei.

Fecske Csaba

Mama

Fecske Csaba
(1948, Szögliget)
költő, publicista, Arnóton él,
József Attila-díjas

Apai nagyanyámat hívtam így. Az ő *Bibliáját* lapozgatom, olyan hangja van a töredezett, megsárgult lapoknak, mint az őszi avarnak. Szó szerint ronggyá olvastuk ezt a családi ereklyét. Mama kapta nászajándéku valamelyik rokonától. Nagy formátumú, verses *Biblia* volt, tele rajzokkal. Szerettem a felező tizenkettesekkel tovadöcögő történeteket, de nemcsak én, az egész család, apám két öccse és családja is. Egy mástól csentük el, sose lehetett tudni, hogy éppen kinél van, mindenki letagadta, sokszor a mama közbenjárása kellett, hogy hozzánk kerüljön, illetve hozzá, de akkor hozzánk, mert velünk lakott. Karácsony szenteste anyám felolvasott belőle a családnak.

Harmadikos lehettem, amikor a nagyszülői házba költöztünk mamához családi cserebere folytán. Apám kisebbik öccsével cseréltünk, mi költöztünk a két szoba egyikébe, mamát megörököltük, velünk lakott haláláig. A ház persze ismerős volt, sokszor jártam itt látogatásban, Guszti unokatestvérem az egyik legjobb barátom volt, nagynéném nagyon sokat mesélt a csibészségeinkről, arról például, amikor unokanővérünket megvizsgáltuk, hogy nem terhes-e. Láttuk ugyanis, ahogy az állatorvos vizsgálta a vemhes tehenünket; azt hittük, a nőket is így kell. Unokanővérünk olyan nyolcéves lehetett, megadóan tűrte orvosi ténykedésünket. Szerecsére nagynénénk időben közbelépett.

Tipikus parasztház volt a nagyszülői, két szobával és a pitvarral, a fal tövében végig a ház hosszában betonjárda, amit *falalnak* neveztek,

a tornác primitív formája, kerítés, könyöklő nélkül, arra szolgált, hogy az eső ne verje fel a falat. A ház végében, hozzátapadva az istálló, amelynek ajtajára följegyezték, hogy a tehének mikor folytak, vagyis mikor voltak a bikánál, ami gyerekkorunkban meglehetősen nagy élmény volt, ott bámészkodtunk a karám közelében a bikák gondozójának bosszúságára. Az istálló után következett a csűr, ahol primán lehetett bújócskázni, és kifulladásig tekerni a szecskavágó kerekét. Unokabátyám hiányzó ujjperce tudna erről többet mesélni.

A csűr után a disznóól, a tyúkol és a nyúlketrecek. Volt egy különálló kis épület, a kamra, ahol krumplit, zöldséget tároltak, apám pedig hordókban a bort, amiből csak akkor ivott, amikor vendégek jöttek hozzánk; és ahol el lehetett bújni Terkával a világ előtt. Megmutatom, ha te is megmutatod; megmutatta, de nem tetszett nekem, azért én nem mutattam meg, persze sírás lett a vége, kétnapi neszőljhozzám durci-murci. Leghátul volt a kert, benne gyümölcsfák, és egy idétlen beton villanyoszlop, ami miatt jó néhány fát ki kellett vágni, amikor a villanyt bevezették. A kert végében terebélyes diófa bólingatott feketén, amelyről egyszer leesett a bátyám. Csontja nem tört, de percekig nem tudott megszólalni, megijedtünk, hogy örökre elnémult. Bizony sok szó elveszett volna akkor a világból.

A ház előtt, az út és a patak között füves vizenyős terecske, jobb oldalán a tűzoltószerház rozoga deszkaépülete, amelyet vízipuskaháznak

neveztünk, ahonnét a helyi önkéntes tűzoltók vasárnap délelőttönként kihúzták az öreg kézi-szivattyút, és gyakorlatozni kezdtek; rohantak a tömlőkkel a patakhoz, serényen hajtották a szivattyú vaskarját. A deszkaépület mögött volt egy bodzabokor, körötte csalántenger, ahonnét olyan sokszor kellett előkeresni a messzire repült bigét, kedvenc játékszerünket.

Nyáron posztolni kellett a vízipuskaháznál, én mama helyett posztoltam, neki fontosabb dolga volt a mezőn. Én viszont élveztem a dolgot, alig vártam, hogy tűz üssön ki valahol, hogy hasznosíthassam magamat. De nem volt tűz, kapunyitás helyett Vernét olvastam, élveztem, ahogy a szél dagasztja a fehér vitorlákat. Posztolni kellett még a templomtoronyban és a tanácsházán, ahol kurlbis telefon volt, azon lehetett volna értesíteni a hivatásos tűzoltókat. A posztolás huszonnégy órás volt, éjszaka is sasolni kellett. A templomtorony éjszaka félelmetes volt a sötéten surrogó denevérekkel. Olyankor mama is velem volt, lángost hozott vacsorára, pokrócba burkolózva együtt vártuk, hogy megvirradjon. Olyan keservesen tudott kikecmeregni a Nap a hegyek mögül. A csipák úgy csüngtek alá szempillámról, mint eresz alján a jégcsapok.

A tisztaszobában apám idősebb öccse lakott a családjával. A konyha közös volt, jó tágas helyiség kemencével, amelynek sutján nagyon szerettem ücsörögni és fantáziálni. Nem emlékszem, hogy a két fiatal menyecske, anyám és nagynéném összerúgta volna a patkót valamin. Én kimondottan szerettem ezt a közös életet, sokat birkóztam unokanővéremmel, élveztem, hogy mindig én győzök, a teheneket is együtt őriztük a Melegoldalon. Amikor elköltöztek, mert új házat építettek a felvégben, nagyon üres lett a ház. Az üresen maradt szobába szüleim szép új szobabútort vettek, ahová csak különleges alkalmakkor nyitottunk be. Ott fogadtuk a búcsúra érkező, távoli falvakban élő rokonokat.

Föl van jegyezve abban a legendás könyvben néhány családtag születési éve, így a mamáé is, gyerekkoromban még én jegyeztem be az 1892-es évszámot. Mama akkor született. Még élt Jókai, Kossuth; Ady még csak próbálgatta orosz-lánkörmeit, szinte hihetetlen. Vajon milyen lehetett ilyen nagy emberekkel egy időben, egy országban élni? Mama csak annyit tudott, hogy nehezen, de nem miattuk kellett nélkülözni, a sors akarta így. Sovány, görbe anyóka volt, akit mindig az éjszaka vetett haza a mezőről, amikor legtöbbször már az ágyukban fújták buzgón a kását. Mély barázdát szántottak arcára a szigorú évek, a nélkülözés, a rettegés. Amikor a második világháború vége felé a visszavonuló németek nyomában megjelentek az orosz katonák, mama a tető zsúpjai alá rejtette az élelmiszert, mindent, ami csak volt a szegényes háznál: kenyeret, sonkát, szalonnát; birokra kelt egy megbikásodott fiatal katonával, hogy megmentse fiatal nagynéném tisztességét, ami rossz nyelvek szerint nem igazán sikerült. A katonák ki voltak éhezve így is, úgy is. Mama mesélte, elkaptak egy káricáló óvatlan tyúkot az udvaron, elvágták a nyakát, és úgy tollastól, belestől megfőzték, gyorsan iszkoltak a németek, nem volt idejük tökörészni, a gyomruk meg üres volt, a vasszeget is fel tudták volna falni. Szesz híján kölnit, denaturált szeszt ittak; aki tudta, elrejtette a boroshordóját, a pálinkás butykosát; de ha szeszt találtak, jól berúgtak, előkerült a tangóharmonika, szívfájdító népdalokat énekeltek, elhallgatva érzelmes-bús éneküket szeretni, sajnálni lehetett ezeket a vadembereket. Ők is emberből voltak. Puskin, Tolsztoj, Dosztojevszkij nyelvét beszélték. Sajnos a háború kihozta belőlük az állatot.

Az öregek szerint fiatal korában mama volt a legszebb lány a faluban, a nagyapámat nagyon sok legény irigyelte. Próbálkoztak is páran, de mama megközelíthetetlen volt. Van egy fotó, harmincéves kora táján készülhetett, hercegnői tartással ül sötét ruhában egy karosszékben,

két, kopaszra nyírt kisfiával; az öregek elmondását látszik igazolni. Szép asszony volt mai szemmel nézve is, noha a szépségeszmény azóta sokat változott. Nagypám részt vett az első nagy háborúban, a fogságban szerzett nyavalya hamar elvitte, mama egyedül maradt négy kis-korú fiával. Törékeny nő léteére szántott, vetett, kaszált, ami igazán férfiaknak való munka; gürizett éveken át, hogy éhen ne pusztuljanak. Nagypám, mielőtt feleségül vette mamát, kiment Amerikába szerencsét próbálni. Üres kézzel és egy szúrás nyomával a lapockája alatt jött haza.

Szegény zsellércsaládból származott, az a néhány holdacska, amit megörökölt, igen gyenge talajú volt, alig termett valamit, ahogy mondani szokták, meghalni sok, megélni belőle kevés. Kitanulta a kőműveséget, megtanította apámat is. A falu sok háza őrzi az ő kezük nyomát. Halála igen nehéz helyzetbe hozta mamát. De ő szívós volt, nem adta fel. Nem roppant össze akkor sem, amikor eltemette legkisebb fiát, Pétert. Halálát, agóniáját százszor is elmesélte, mintha szerelmes lett volna a halálába, mesélés közben ráncos arca kislányosan kipirult; Péter szentül meg volt győződve róla, hogy a Szentlélek jött el érte személyesen, hogy elvi-gye magával; fehér galamb száll a falu felett, a Szentlélek, értem jön, anyám, már itt is van, sutto-gta, és megnyugodva hunyta le szemét. Mama, hite szerint, egyenesen az Istennek adta át a fia lelkét. A temetésről sok fénykép készült, szívesen mutogatta őket, büszke volt arra a sok virágra, ami beborította a sírt.

Azt hiszem, hét unokája közül engem szeretett a legjobban, legalábbis én ebben a hiszem-ben élek. Egy biztos, hogy én voltam vele a legtöbbet, már csak azért is, mert velünk együtt lakott, sokszor aludtam az ő ágyában, olyankor mesélt nekem, amit szívesen hallgattam. Azt híresztelte rólam, hogy a családban én tudok a legjobban kapálni. Szerintem pedagógiai meg-gondolásból hangoztatta ezt, hogy kedvem le-

gyen a kapáláshoz, ami bizony nem éppen kedvemre való foglalatosság volt. De ha hívott, mentem. Ha megkértük, hogy süssön tarkedlit, nyomban hozzáfogott a tésztakeveréshez. Két tojásból akkora adag rántottát tudott készíteni, hogy unokái, mind a heten jóllaktunk. Nem varázsló volt ő, csak ügyes és spórolós; a tojás-hoz sok lisztet és tejet kevert, jó pirosra sütötte, így szerette, és így szerettük mi is.

Hétrét, Répaföld, Cseres, Ragácsa, Macsúr, Mónokszög, Andreháza, különleges hangzású dülőnevek. Ahol mamának földjei voltak, zseb-kendőnél alig nagyobbacska szántók. A Ragácsa különös egy képződmény volt, a lapos mezőből kidudorodó domb olyan váratlanul bukkant elő, mint a vakondtúrás. A tetejéről messzire lehetett látni, a mama földje a meredek domboldal-ban volt. Ha az ember visszaindult az aljba, bi-zony be kellett húzni a féket, hogy világgá ne szaladjon. A napraforgót takarítottuk be, úgy sárgállottak az alkonyati félhomályban, mint megannyi holdacska. Ránk esteledett, de mama nem akarta félbehagyni a munkát. Mama, még nem csináltam meg a leckét, mikor fogom? Va-koskodjak a petróleumlámpa gyér világánál? Költői kérdés. Mama sose akarta abbahagyni a munkát, és addig rágta a füleket, hogy vár-jak még egy kicsikét, akár le is dülhetek pihen-ni, csak a batyuját adjam föl a hátára. Földtam, egyetlen alkalommal hagytam ott a mezőn, hogy nem adtam föl a batyut. Amikor észre-vette, hogy eltűntem, keresni kezdett, föl-alá rohangászott a sötétedő mezőben. Csak akkor nyugodott meg, amikor hazatérve látta, hogy otthon vagyok. Nem szólt semmit, de láttam rajta, hogy neheztel rám. Megbecsült mint nél-külözhetetlen munkaerőt, de jól jött neki a tár-saságom is, hogy szólhat valakihez, hogy me-sélhet, fontosabb volt neki, mint a segítség. Homéroszi mesélőkedve volt. Sokszor énekelt is nekem, kellemes, szép hangja volt.

A Macsúr szép helyen terült el, egy domb lá-bánál, nem messze az úttól és vasúttól. A Mis-

kolc–Tornanádaska közötti vasút itt szaladt át a szántókon, réteken. Tudtuk az áthaladó személyvonatok érkezési idejét. Mama, elment az ötös személy, lassan készülődhetünk. Jó, fiacskám, mondta készségesen, de erről mintha megfeledezett volna, mindig a sötét este bocsáttott haza minket, már feljött a Hold, nekiülhettem a leckét megcsinálni a petróleumlámpa gyér világánál, hogy milyen gyér, akkor tudtuk meg, amikor bevezették a villanyt, és áramszünet volt, hogy lámpát kellett gyújtani. Hozzászokott szemünk a fényhez.

Volt mamának egy természetes öreg cseresznyefája a szőlőben. Cseresznyeérés idején szinte beleköltöztünk, rengeteg termést hozott minden esztendőben, mi, unokák ott ücsörögtünk a hajlékony ágakon, teleraktuk a kosarakat és a hasunkat. A végeredményről a fa környékén púposodó ragyás kis kupacok árulkodtak. Amikor mama fiatal volt, Rozsnyóra és Eperjesre vittek eladni a cseresznyét, mindig termett annyi, hogy nem bírták megenni. Nyaktörő hegyi ösvényen, hordóban szállították szekéren. Kelen-dő csemege volt, vitték a tótok, mint a cukrot. Éltek ott rokonaink is. Ez még Trianon előtt volt, később már őrizték a határt, a közeli rokonokhoz csak úti okmányokkal, nagy kerülővel lehetett eljutni. A mi falunk határában is működött határőrség, nyakon csípték, aki csak úgy átgyalogolt a határon. Mindezek ellenére a fél falu csempészésből élt. Nem véletlen, hogy az őrsparancsnokokat olyan sűrűn cserélték.

A Mónokszögön keresztül folyik a Bódva. Kukoricát kapáltunk, nagy volt a hőség, izzadó testünk kívánta a vizet. Megfürödtünk, én fekete klottgatyában, mama ruhástól. Hamar megszáradtunk a tűző napon. Szerencsére senki se látott minket, mama elsüllyedt volna szégyenében, hogy így élvezkedik dologidőben. Magam is csodálkoztam rajta, hogy rá tudtam venni a fürdésre, azt már nem sikerült elérnem, hogy csak az alsóruhát hagyja magán. Nem, fiacskám, cibakra én nem vetkezek le, a világ csúfjára.

Bátyám lábtöréssel a barcikai kórházban feködött, a család nevében mama meg én látogattuk meg. Vonattal utaztunk, akkoriban csak elvétve közlekedtek távolsági buszok. Tízéves voltam, mama nem vett nekem jegyet, azt mondta, húzzam össze magam, ha jön a kalauz. Nem voltam valami nagy növésű gyerek, de azért a kalauz igen gyanúsán nézegetett, fejét csóválta, és dörmögött hitvány kis bajusza alatt. Kicsit szégyelltem magam, de megúsztuk a dolgot. Az állomásról a helyi sárga busszal mentünk a kórházba, mama egy éles kanyarban sikoltozni kezdett, jaj, istenem, felborulunk. Röstelltem a viselkedését, és a batyut is a hátán, lerítt ró-lunk, hogy faluról szalajtottak. Kórházba menet hirtelen támadt nyári zápor öntött nyakon minket. Mama figyelmeztetett, hogy a portánál jól húzzam ki magam, mert csak tizenkét éven felüliek látogathatják a betegeket. Morogtam, egyszer húzzam össze magam, máskor meg húzzam ki. A portás persze megállított minket, hogy a kisfiú nem mehet föl a kórterembe. De hiszen már elmúlt tizenkét éves, csak ilyen kis növésű szegényke. A portást ez nem győzte meg, de mama elkapta a kezemet, és maga után von-szolt az emeletre.

Otthon voltunk a családommal látogatóban, amikor vasárnap délután mama belázasodott. Tűzforró volt a homloka, arca kipirosodott, a fogai vacogtak. Nem győzte a vizet inni. Anyá-mal a papnak akart üzenni, hogy jöjjön, mert meg fog halni, de anyám berzenkedett kicsit, néhány hónapja ugyanis a pap feladta neki az utolsó kenetet, másnap pedig esperes úr már kapával a vállán látta mamát a mezőre menni. Összevissza csókolgatott minket, amint elköszöntünk tőle. Néhány nap múlva jött a távirat: meghalt mama, a temetés pénteken lesz. Mama a tisztaszobában volt felravatalozva, akkor még nem épült meg a ravatalozó. Templomi gyertya égett a süketnéma szobában, a szemfedél alól előtűnt az arca kisimulva, úgy látszik, megnyu-godva távozott e világból, hiszen tudván tudta,

hová megy, hol fogják befogadni. Vajon beváltak-e merész reményei? Mozdulatlan teste mellett térdepelve megrendültség vett erőt rajtam, sírás fojtogatott, befelé sítottam, mint a pincefal.

A temetés napján térdig érő hó esett, ekkora havat életemben nem láttam. Embereket kellett hívni, hogy a temetőhöz vezető útról eltakarítsuk.

Az udvarról indult a temetési menet, a nap-sütésben vakító hó festett háttérrel a sötét tömegnek. A félrevert harang kísértetiesen szólt a nyomasztó némaságban. Amikor leeresztették a koporsót mamával a sírba, rám tört a sírás. Tektonikus erők sajtolták ki belőlem a könnyeket, mintha életem minden könnye egyszerre

akarna távozni belőlem. Nem voltam sírós fajta, gyerekkoromban is igen-igen ritkán tört el a mécses, most, felnőttként nem tudtam abbahagyni. Tisztálkodott a lelkem? Anyám és bátyám két oldalról belém karolva támogatott haza, mint a részeget. Csak nehezen csillapodtam le. Üres lett hirtelen a világ, mintha mámmal minden elment volna, ami számomra kedves és fontos. Még hónapok múltán is, ha hazamentünk, nyelvemen volt a kérdés: mama... Hol van? Élve felejtettem őt, nem tud meghalni bennem. Sírkövét apám készítette betonból, arra viszek virágot minden halottak napján. Nincs ugyan fotó a sírkövön, de én látom őt. Mert van.

Szent Erzsébet

Manuel José de Lara Ródenas (1963, Huelva)
spanyol költő, irodalom-
történész, egyetemi tanár

Manuel José de Lara Ródenas

Tisza

Nincs több szó.

Nincs több kimondott mondat.

Hadd legyek csend én magam.

Továtúnni akarok, meglátjátok, oly lassan,
mint e folyó vize tűnik tova.

Hallgassatok most.

A messzeségből
– nem halljátok? – távoli helyek hangjai
hívnak.

Egyedül akarok lenni.

Ne beszéljetek.

Hadd maradjak,
ahol vagyok, a parányi semmi közepén.

Katona Eszter fordítása

Álmos áldozata

Burns Katalin

Esőcsinálás

Burns Katalin
(1976, Budapest)
író, zenész

A Gazda, aki időszerűnek érezte, hogy a búzát szétválogassa az ocsútól, most egy pesti spiralközpontban tartotta a csapatépítést. A nyelviskola alkalmazottai és külsősei itt gyűltek össze, egy alig bútorozott alagsori terem füstölős félhomályában. A két recepciós, a pénzügyesek és a nyelvtanárok egymás mellé teregették a jogamatracokat a földön, és ki zokniban, ki mezít-lábasan várta a Gazda megjelenését.

A Gazda évek óta építgette a nyelviskolát. Éppen öt éve történt, hogy ujját végigvezette az A/2. szintű angol nyelvkönyv hatvanharmadik oldalán, és a szenvedő szerkezet anyaga az ujjbegyén át a fejébe teleportálódott. Tudta, hogy ebből fog meggazdagodni, ezért fogta magát, és levédette az ujjal tanulás módszerét. Egybe nyitattott két polgári lakást Pest belvárosában, paravánokkal apró fülkéket választott le a tágas szobákon belül, felvette a személyzetet, és nekikezdett a nyelvtanárok toborzásának. Akit a módszer kíváncsivá tett, az maradt egy évet, aztán a legtöbben távoztak. Erre a természetes folyamatra segített rá a Gazda a csapatépítéssel, ahol az alkalmatlanok maguktól kihullottak a rostán.

A Gazda törökülésbe helyezkedik a földön, megvárja, amíg elhal az alapzaj.

– Egészen biztos vagyok benne, hogy ültünk mi már így együtt valahol – kezdi, egyenként végignézve az arcokon. – Talán egy hajó legénysége voltunk a háborgó tengeren. Vagy meg lehet, hogy rabszolgalázadást robbantottunk ki. Meg vagyok győződve arról, hogy döntő esemény kötött össze minket valaha, egy elmúlt létformában.

A recepciós Timi maga elé mered, mint aki-nek a rabszolgalázadás gondolatára felsejlik valami a tudata mélyén. Aztán inkább felpillant, tekintete a pénzügyes Istvánéval találkozik a kis terem túlfelén, aki viszont azonnal lesüti a szemét. Teljes passzivitásba burkolózik, térdét átölelve ül a matracán, barna zoknija a sarkán lyukas. Így élt túl öt csapatépítést. Hiába kapott háromszor is ingyenes lehetőséget a szintfelmérésre és egy családi bérletet, minden alkalommal óvatosan kihátrált.

Timi saját lila jogamatracát hozta el a csapatépítésre. Eddig egyéni vállalkozásban volt jogoktató, reméli, hogy egy felfutóban lévő nyelviskola recepciósaként legalább annyija lesz, hogy havonta egyszer színházba mehet. Ezen a ponton még nem tudja, hogy a lila matracnak a búza és ocsú szempontjából semmi jelentősége. A Gazda értékelése szerint Timi már hetek óta a szürke zónában van. István is odakerült valamikor, még az első magvetés idején, de, akár egy faj mutációs példánya az evolúció során, kifejlesztette magában az átlátszóság képességét.

A Gazda levezényel három kör „Amerikából jöttem” játékot, majd hangot vált, és megkezdte előadását a világ alapvető törvényszerűségeiről. Akár egy leolvasó gépezet, a Gazda érzékeli az alkalmazottakban felgyülemelő, egyelőre kimondatlan kérdéseket. Kihajtja a fehér táblát, ahol filccel sorakoznak a nevek, mindannyiuk nevei, egy táblázat függőleges tengelye mentén.

A Gazda már nem ül vissza törökülésbe. Filccel a kezében járkal, a tekintete mindenkin megpihen egy percig, aztán hátat fordít, hogy X-et tegyen a táblázat valamelyik sorába.

Atyaég, rezzen össze Timi, ahogy a Gazda tekintete továbbvándorol róla. Nem írt beszámolót, pedig lelkiismeretesen letesztelte az ujjbeggyel olvasás módszerét, hogy aztán a recepción hitelesen tudja ajánlani az érdeklődőknek. Sőt, a Gazdától emailben már egy figyelmeztetést is kapott. Ötödszörré mintha meglett volna az egyik szó, érezte a bizsergést az ujjá hegyén. A szó, amit észlelt: 'feast'. Lakoma, ünnep. Ez eredményesen bevésődött, tudja azóta is, de a többi szó mind elhalt, vagy talán ő csinált valamit rosszul.

A Gazda most kinyilatkoztat. A táblára filccel rajzolja fel a karmát, fodrosan, barna színnel. Jóságosan pillant Istvánra, Gabira a könyvelésről, és a két új franciatanárra. Az ujjával bök rájuk. A választottak kezükbe fognak egy-egy színes tollat, és a táblára firkálnak valamit.

Timi Eszter hideg ujjait érzi a fején, a hajában. Az előadás néhány perce soha nem látott mélységekbe merült, akár egy tengerfeneket pásztázó szpotlámpa. A Gazda háromszor is biztatta őket, hogy szólaljanak meg. Timi még a második körnél tett fel egy kérdést, nem is értette, mitől lett ilyen merész, milyen technika hozta fel belőle a legrejtettebb, legzsigeribb félelmét, mert a fodros, barna karmánál már megélt egy filmszakadást. Most, hogy felszólalt a többi előtt, védtelennek érzi magát. Puhának és rózsaszínnek, mint a nyers hús. A Gazda látszólag elégedett volt a kérdésével, meg is válaszolta finoman, együttérzéssel. A Gazda soha nem áztat senkit csak azért, hogy az illető lelke könnyebb legyen. Minden szava könyörtelen igazság. Timi kérdése után a Gazda gondolkodás nélkül eresztette át magán a szellemvilág válaszát: a magányod egyirányú út, kétoldalt magas kőfalakkal. A fal nem fagy el az út mellett, de neked haladnod kell előre, lázadásnak értelme nincs. (És ha nem jöttél volna rá: az út a kérdező, a fal a válasz.)

Eszter azóta is simogatja a fejét. A nedves zsebkendőt most gyorsan zsebre vágja, szerencsére már nem bámulnak rá a többiek, mint az előbb. Mostanára mindannyian felélénkültek,

őt mintha ki is zárták volna a körből. Péter is kérdezett valamit, bedobta a globális vagyongegoszlás problémáját, és végre Gabi a könyvelésről is felbátorodott, hogy feltegye a kérdését, vajon meg lehet-e gyógyítani a buzikát. A Gazda türelmesen válaszol mindenkinek, vagy, ha a válasz egyelőre meghaladja a jelenlévők spirituális tudásszintjét, megmondja azt is.

Timi felnéz, erőt gyűjt. Eltökéli, hogy magára vonja a Gazda pillantását. Kiegyenesíti a hátát, az állát előre tolja. Hiába. A Gazda már nem foglalkozik vele. Hívja, hívja sorban a többieket, Gabit, Esztert, akik vonásokkal díszítik a csokitortára emlékeztető karmát a táblán. Miről maradt le? Mi ez az egész? Valami zsúr?

A végén mindenki feláll, középen a Gazda vezényel. – Esőt csinálunk! Egyszer már sikerült, valamikor réges-régen, egy elmúlt életben. Ezért fog sikerülni most is. Érzitek? De csak akkor, ha egyek vagyunk. Ha egyvalaki is kilóg a sorból, az eső elmarad.

A Gazda lassan, körbe-körbe lépkedni kezd. Ki meztláb, ki zokniban, engedelmesen felveszi a Gazda ritmusát. Eszter ledobja maga mellé a jegyzetfüzetét, és beáll a csoportba. Ezzel együtt annak az esélye is elvész, hogy Timi megbökje, vagy más módon vonja magára a figyelmét, hátha a másik arca elárulja, hogy az egész csak színlelés. Hátha van egy pont, ahol a rejtőszín alatt megcsillan a valódi; hogy a cégnél való túlélés tanulható. Megsemmisülten, Eszter leejtett füzetlapjára pillant. Nincs ott más, csak néhány iksz, egy barna firka, meg egy szó: feast.

Nem áll fel a földről. A meggyűrődött lila matracról szemléli a többieket, Gabit, Esztert, az újakat, az összes esőcsinálót, középen. Minden félelem elfolyt belőle, mint valami emésztőcsatornából, ráürült a táblára, az X-be, a neve mellé. Lopva rápillant az időre, a telefon kijelzőjén. Most már csak báméskodik, nézelődik, vizslatja az önfeledtséget tettető többieket. Végül, a körtánc elektronpályáin és az üresen heverő jogamatracokon túl, szeme megállapodik a vele szemben gubbasztó, őt bűvölő Istvánon.

Iancu Laura

A tónál

csodák ha vannak is
 másokkal esnek meg
 a kavicsot a tóba dobom
 fodrosodik a víz a kacsák felrepülnek
 ha megátkoznak hát így jártam
 a bűnnél édesebb a megtérés
 gallérom nem lesz fehérebb
 sem lelkemen a tövisfolt
 mert tudd hogy
 én holtamból is felriadok
 s hogy vannak tüzek
 kicsik nagyok közepesek
 amelyek ki nem alszanak
 és én is én is csak tűz vagyok

Iancu Laura
 (1978, Magyarfalu) költő,
 néprajzkutató, Velencén él,
 József Attila-díjas

Illat és fény

a könyv amit a minap vettem
 dögszagú bár de zajtalanul
 lapozható – manapság gyalázat
 ilyet írni – tiszteljük egymás
 illatát – főként ha eltűnőben
 lévő dolgokról állít mementót vagy
 botlasztókövet – úgymint Isten vessző
 szeretet – efféle koponyatörő
 ólomszavakat és hosszú menetben
 vért köpő mártírokat ábrázol
 indából ácsolt ablakos keretben
 mintha lovagok estvégi gyaloglása volna
 csupán e vonulás és néhány lappal
 arrébb nem várt találkozás – megnyílt
 a barlang melynek gyomrából
 a kicsi könyv kivétetett – csupa fény és
 világosságba öltöztet

„Boldog embernek tartom magamat”

Bartusz-Dobosi László
(1971, Siófok)
író, Pécssett él,
Bertha Bulcsu-díjas

Interjú Bartusz-Dobosi Lászlóval

Bartusz-Dobosi László Bertha Bulcsu-émlékdíjas író augusztusban ünnepli 50. születésnapját. Ebből az alkalomból kérdeztük munkásságáról, kitűzött céljairól, Csengey Dénesről és terveiről.

– Amikor kiderült, hogy nem tudunk személyesen beszélgetni, eszembe jutott Pilinszky egyik versének első sora: „Hányféle találkozás, Istenem, együttlét, különválás, búcsúzás!” Vajon mi lenne a világgal az internet adta lehetőségek nélkül?

– Ez ma már az életünk része, sőt, bizonyos szempontból annak megkönnyítője és egyben megnehezítője is. Olyan „fóruma”, kihívása, amire mindenkinek meg kell adnia a maga válaszát. Jómagam azt vallom, hogy a szélsőségek sohasem jók, ezért igyekszem mind a tőle való függőségtől, de a végletes kárhoztatásától is távol tartani magamat. Mint tanár, és mint író, nem is tehetek egyebet, ezen a fórumon keresztül (is) tudom tartani a kapcsolatot, sőt, az elmúlt járványidőszakban szinte csak ezen keresztül tudtam.

– Felsorolni is nehéz, mi mindennel foglalkozik: folyamatosan publikál irodalmi lapokban, szerkeszt, konferenciák rendszeres résztvevője, iskolát vezet. Mi az, amit fiatal pályakezdőként elszántan kitűzött maga elé, és mit sikerült megvalósítania? Mi az, ami elmaradt, esetleg átalakult egy újabb elhatározássá?

– Későn érő típus vagyok, így ifjabb koromban csak futottam a társaim és az események

után, nem voltam tudatos. Az, hogy tanár és író lettem, nem volt elhatározott szándék, inkább belecsöppentem. Persze nem véletlenül, hiszen mindig is vonzott, hogy az emberekkel, a fiatalokkal foglalkozzam, például 1992 óta cserkészkedem. Az 1980-as évek derekán otthon megtaláltam édesanyám irodai írógépét, azóta írok, verem a billentyűket rendületlenül. Ebben a két tevékenységi formában tudom leginkább kiteljesíteni önmagamat, ezekben vagyok a helyemen.

– Gyermek- és ifjúkora a kommunista rendszerben telt, de az egyetemi évekre már az új rendszerben került sor. Tudományos, irodalmi életére mindez mennyire volt hatással?

– A Balaton partján, Siófokon nőttem fel, aminek mindig is megvolt az a kettőssége, ami egyébiránt pont a felnőtté válásomkor lezajló rendszerváltozásnak is: ebből is egy kicsi, abból is egy kicsi. A Kádár-rendszer vergődése és a dolláros boltok különös, idegen világa, Trabantok és nyugati autók természetellenes keveredése kísérték ezeket az éveimet. Középiszolás koromban egy olyan budapesti iskolába jártam, amelynek az ablakából a Parlament épületére lehetett látni, így szimbolikus és való-

ságos értelemben is páholyból néztük végig a hatalmas vörös csillag eltávolítását országunk „tetejéről”. Összességében nagyon hálás vagyok, hogy ennek az átmeneti korszaknak már felnőtt fejjel a részese lehettem, mert úgy érzem, rengeteg tapasztalatot gyűjtöttem a különféle rendszerekről.

– *Idén harminc éve, hogy elhunyt Csengey Dénes. Doktori disszertációja az ő munkásságának kutatása volt. Az Ön számára miért fontos életművének ápolása, szellemi örökségének életben tartása?*

– Csengey Dénes annak a rendszerváltozásnak volt emblemikus alakja, amely az én életem szempontjából is meghatározó volt. Mint korábban említettem, középiskolásként belecsöppentem ennek a mindent felforgató eseménynek a kellős közepébe, ahol tényleg mindenki politizált, tervezgett, „közéletet élt”. Csengeyt, aki amúgy rendkívül fiatalon, mindössze 38 évesen hunyt el, mint író ismertem meg először, s csak később mint politikust. Nagy antikváriumba járó voltam, s egyszer a kezembe akadt egyetlen regénye, a *Találkozások az angyallal*, ami azonnal elvarázsolta. A nyelvezete, a gondolkodásmódja, gazdag metaforikája. Abban a pillanatban tudtam, hogy ehhez az emberhez nekem egyszer még közöm lesz. Személyesen sajnos sohasem ismerkedtünk meg, tanárként azonban önhatalmúlag bevettem a tananyagba. Minden könyvét beszereztem, a róla szóló filmeket, írásokat gyűjtöttem. Milyen tiszteltem benne, hogy ő még annak az azóta már kihalt politikusi elitnek volt a tagja, akik azt mondták, ami volt, és nem azt, amit az emberek hallani akartak. Morálisan megkérdőjelezhetetlen volt. Hatalmas veszteségként élttem meg korai halálát. A Művészeti Akadémia jóvoltából, halálának 30. évfordulójára, lehetőségem nyílt megírni egy, a munkásságát áttekintő monográfiát, amiben a Csengey-család és a Pécsi Egyetemen Mekis D. János is nagyon sokat segítettek. Ez egyben a tizenegyedik önálló kötetem is lett.

– *Idén ünnepli az 50. születésnapját. Hogyan összegezné az elmúlt fél évszázad tapasztalatait?*

– Azt csináltam, azt csinálhattam, amit szeretek, amihez értek. A hivatásom a munkám, és fordítva. Nem is kívánhatnék többet. Van egy szerető és minden szempontból társamnak tekinthető feleségem, három szép és tehetséges gyermekem, évtizedeket átívelő barátságaim, sok kedves és értelmes diákom, jó szomszédaim, publikálási lehetőségeim. Jut időm az írásra, az olvasásra, az erdei kutyasétáltatásra, vagy éppen a jó beszélgetésekre. Boldog embernek tartom magamat.

– *Milyen terveit, álmait vannak a közeli és a távoli jövőben?*

– Az idei nyártól a Mathias Corvinus Collegium vezető oktatójaként már Kárpát-medencei szinten van lehetőségem a tehetséges középiskolás diákokkal foglalkozni. Elnyertem a Művészeti Akadémia életút-díját, ennek keretében lesz lehetőségem megírni régi nagy álmomat, egy úgynevezett kertieszé-kötetet. Ez amolyan rövid, néhány oldalas, filozofikus, „lelkigyakorlatos” könyv lesz, amely visszatükrözi katolikus hitemben és a kertészkedéseimben megtanult legfőbb élettapasztalataimat is.

Diósi Mária

Diósi Mária
(Nagyvárad, 2000)
a Petőfi Irodalmi Múzeum
Oláh János-ösztöndíjas
szerkesztője, mentor

Szénási Miklós
(1967, Debrecen)
költő, író, szerkesztő, zenész

Szénási Miklós

A birodalmi alkonyban

A birodalmi alkonyban könnyebb volt
megtalálni a helyes utat.
Látszott, ki van veled, ki ellened.
Pontosan lehetett tudni,
mikor hazudnak. Azt is,
hogyszer vége lesz.
Ha te nem is kapsz útlevelet,
majd a fiad belepisálhat az óceánba.

Aztán ott volt a remény.
A kert szélén nőtt ki a földből.
Nyáron árnyékot vetett,
ősszel alatta ittad a bort,
mielőtt végleg visszahúzódtál a házba,
ahonnan hasonló házakra láttál.
Minden ablakon sárga függöny lógott.
A polcon négy Jókaira egyetlen
Moldova jutott.

Amire nem figyelsz

térképre rajzolt táj
törött szőlőkarók préselt levelek
szegény északi vidék ez
a kútban csontok
a vízben halott madár
a fákon szél rezeg
árnyékomat hiába nézed
a lemenő és felkelő Napot
hiába keresed

amire nem figyelsz növekedni kezd

Szilágyi-Nagy Ildikó

Rabosítás

Szilágyi-Nagy Ildikó
(1978, Veszprém)
író, Fejér megyében él

Ani a munkahelyén ritkán evett, inkább mézes teát vagy édes tejeskávét ivott, legfeljebb egy-egy bonbont kapott be, amit időnként a hozzátartozóktól kapott. A hely természetéből adódóan ritkán kapott hálaajándékot vagy borítékot, aki itt dolgozott. Hiszen ki fizet szívesen az elhunyt hozzátartozója után? Pedig a haldoklókkal éppannyi munka járt, mint az egészséges betegekkel, sőt. Ezért Ani időnként kipótolta a benti csokoládékészletét. Ma azonban egy középkorú férfi érkezett, színes ajándékszatyornyit csokoládéval.

– Jó napot kívánok! – mondta, és további magyarázat nélkül Ani felé nyújtotta a szatyrot.

Ani nem nyúlt az ajándékért.

– A doktornő ma nincs bent – közölte. – Marika néni pedig tegnap meghalt.

– Tudom, de nem tudtam jönni – mondta a férfi, és továbbra is nyújtott karral tartotta a szatyor édességet. – Nem tudtam, milyen szert, úgyhogy hoztam sokfélét. Ha valamelyiket nem szereti, adja oda a doktornőnek – közölte.

Ani elvette a szatyrot, és félretette.

– Sajnálom, hogy nem ért ide időben.

– Én is. De nem tudtam jönni.

Ani természetesen nem kérdezhetette meg, hogy miért is nem. Pedig érdekelte, hiszen a férfi eddig rendszeresen látogatta a nagymamáját, így váratlan volt a viselkedése. Felkészületlenül érte Anit a sok ajándék, és az is, hogy a férfi sírni kezdett.

– Részvétem! – mondta Ani a begyakorolt módon. – Itt volt az ideje. Ilyen állapotban már

ajándék a halál. – Majd, mivel látta, hogy a férfi valódi elkeseredéssel tovább sír: – Űljön le! Kér egy pohár vizet? Vagy egy teát?

A férfi teát kért, majd Ani további vigasztalását elhárította:

– Ne fáradjon! Nem a nagymamám miatt sírok. A halál természetes, ráadásul ő természetellenesen gonosz öregasszony volt. Mikor nálam lakott, minden nap sírva kiabált: „Ne hagyjatok meghalni, a pokolra jutok!” Mivel annyira félt, hogy a sok gonosz tette miatt elkárhozik. Persze azért kár, hogy nem tudtam elbúcsúzni tőle. De rabosításon voltam – és újra elsírta magát.

– Ön rendőr? – kérdezte Ani, hogy előregördítse a helyzetet, de erre a férfi sírása csak fokozódott.

– Nem! Gyanúsított vagyok.

Néhány percig hallgatták a csöndet, mely a csészékhez koccanó kiskanalak után maradt.

– És, ártatlan?

– Nem. Tényleg elkövettem, amivel gyanúsítanak.

– Tagadja?

– Azt az esetet, amikor elkaptak, nincs értelme. Nyilvánvaló volt.

Kis csönd után Ani csak megkérdezte:

– Mit csinált?

– Nemesfémet loptam. Temetőből. Én nem tudtam, hogyan kell igazából bűnözni, de pénzt kellett keresnem, és munkával nem tudtam. Nem akartam bántani senkit. Gondoltam, a halottaknak úgysem hiányzik.

– Logikus. De miért nem dolgozik?

– Volt munkám, sőt, vállalkozásaim voltak. Aztán a barátnőm elhagyott. Én meg depressziós lettem. Aztán a nagymamámat kellett ápolnom, és nem vettem észre időben, hogy még mélyebben depressziós lettem. Végül pszichiátriára kerültem, ott rendbe hoztak kicsit, de elúszott a lakás. Az utcán éltem. De valahogy pénzt kellett szereznem.

– Most majd örököl a nagymamájától?

– Igen – derült fel a férfi arca. – Kicsit problémás, de igen.

Közben megérkezett a váltás, amit a férfi is észrevett.

– Akkor nem zavarom tovább, köszönöm a teát!

– Nem zavart. Már úgylis vége mára, ma korán hazamegyek.

– Elvihetem? – kérdezte a férfi.

– Autóval van? – kérdezte döbenten Ani.

– Igen, autót már sikerült vennem – mondta a férfi, amíg kinyitotta Ani előtt az ajtót. Ani kilépve álldogált, mert nem sejtette, merre induljon. A Hospice Ház előtt a dolgozók megszokott autói kívül csak egy BMW X5 parkolt. A férfi kinyitotta Aninak az autó ajtaját, közben szóvá tette:

– A csokoládét bent felejtette.

– Nem baj – felelte Ani. – Úgylis bent eszem meg.

A kacsalábú kovács

Benke László

Megmutatom neked

Megmutatom neked, Uram,
Éva nélkül is szép a kertem.
Nem élek oly elveszetten,
ahogy eddig, s ha el kell mennem
– majdnem nyolcvan! –,
bánatom se mutogassam.
Úgy megyek el, mint mindannyian,
egyedül.
Tudok ásni, fűvet nyírni,
kapálni is, palántázni,
jobban, mint te, édes Úr;
megszépült a föld kezemtől,
szerelemben égő arccal
tilalomfád gyümölcséből
két kosárral két pofára
én is ettem.
Bűnös vagyok? Örökké
dolgoznom kell, verejtékkel
eszem a kenyerem;
gyönyörködhetsz,
megvan a te akaratod.
Úgy van, Uram, te szabad vagy,
én vesztegzárban,
ha kedved tartja, elsirathatsz.
Szerelmünkben egyek voltunk,
belehalok,
sokan vagyunk ketten is.
Nem bánom a tévedésed.
Jót akartál? Évát adtad,
legyen társam, holtomig,
de a kígyó kinevetett
téged is meg engem is,
úgy fordított szembe minket,
elment a nő a kígyó után.
Levedlett bőrét hagyta itt
a férges földi almafán.

Benke László
(1943, Újvárfalva)
költő, kiadóvezető,
Budapesten él

Győri László
(1942, Orosháza) költő, író,
Budapesten él, József Attila-
díjas

Győri László

Babits

Ha úgy tudnék én is énekelni,
akkor is más lenne az ének.
Énekel? Én pedig beszélek?
Nem a dalt, a szövegét teremti.

Ha csak ének, végül is mi végre?
Énekét minek képzelnétek?
Igen, a varázslathoz értett,
és mert szólni: nem háború, béke!

De a vég, az élete feletti!
A halál közelében Jónás:
a próféta, a zord hasonmás.
Már nem akart, minek énekelni?

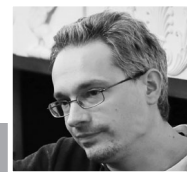
Oda a dallam, olyan dísztelen
a szava, már annyira póre,
mint azé, ki rongyosan, bűzösen
dörögte átkát Ninivére.

Rossz gégével imádkozni kezdett,
úgy mondta nem hiú szavait,
mint aki már megtalálta Istent,
a Gazdát, a tömjén nélkülit.

Nemhiába várt a megtörésre,
megtöretett Szüret idején
a hegytetőn, Isten tenyerében,
míg tört a fürt, s telt a faedény.

Debreceni Balázs

Az erdő mint a szexualitás és a magány szimbóluma József Attila költészetében

Debreceni Balázs
(1979, Debrecen)
jogász, szellemi
szabadfoglalkozású

Umberto Eco (1932–2016) nagy hatású polihisztor szerint: minden gondosan kidolgozott irodalmi szöveg – az *Isteni színjáték* különösen – egyfajta „erdő”, amelyben könnyű eltévedni.¹ Dante versében az erdő a sötétség, a titok és az útvesztés allegóriájaként jelenik meg: „Az emberélet útjának felén / egy nagy sötétlő erdőbe jutottam, / mivel az igaz utat nem lelém. / Ó, szörnyű elbeszélni mi van ottan, / s milyen e sűrű, kúsza, vad vadon: / már rágondolva reszketek legottan.”² Ebben a korszakalkotó költeményben az erdő rejtelmessége annak *sűrűségéből* természetszerűleg következik: minél sűrűbb és sötétebb az erdő, annál titokzatosabb. Ám József Attila szakít ezzel a máig eleven művészi hagyománnyal, és *Ritkás erdő alatt* (1932) című versében az erdő nem több, mint a hepehupás alföldi táj egy aprócska oázisa. – De mennyi magányosság, szexuális allúzió és rejtélyes hieroglifa lapul e parányi mikrokozmosz mélyén!

Ritkás erdő alatt... (1932)

Ritkás erdő alatt a langy tó,
lukba búvik piros bogárka,
fű biccen szürke csöpp varangytól
és a szántón borong a nyárfa.

1 Ld.: Umberto Eco: *Hat séta a fikció erdejében* (1994)

2 Babits Mihály fordítása

Magos muharban hasán horkol
odvas dorong, a végén gomba.
Nézi teltekleblű öreg hordó;
Puha moha meg zsíros donga.

Lebeg a hosszú szél lebontva,
– késő, szép délután ez, késő –
fodraiból a levelet
fésüli zümmögő fésü.

S a köd szoptató melle buggyan
a ráncos szoknyájú hegyek közt,
– így volt. Egy ember ült a porban
s eltűnt a kifesző jegyek közt.

József Attila költészetében az őszi erdő rendszerint a magány és az elmúlás szimbóluma. Ám fent idézett verse első olvasásra „csupán” egy remekbe szabott tájleírásnak tűnik, hangütése ennek megfelelően kimért, távolságtartó és tárgyilagos, akár az újholdas objektív líra egyik korai előfutáraként is felfogható, noha az utolsó előtti sorban egy magányos emberi alak jelenik meg. Őt leszámítva azonban a költő alanyi verseit általánosan jellemző erőteljes expresszivitásnak látszólag semmi nyoma a műben. Ám, ha a vers értelmezési lehetőségeit kitérítjük, és figyelembe vesszük József Attila saját interpretációját a költeményhez – amely már önmagában is kuriózum! –, nevezetesen a *Szabad-ötletek jegyzékének* vonatkozó passzusait, látni fogjuk, hogy az „objektív tárgyilagosság-

gal” készült tájvers valójában a költő egyik legösszetettebb és legfelkavaróbb alkotása: „egy álmomban visszalapoztam egy albumban az »első nőhöz« – az album női fejeket, illetve tájakat ábrázolt – irtam erről egy verset: Ritkás erdő alatt a langy tó, ez volt az első nő [...] Mi lesz már, mondta a nő – bizony nő volt – és én megijedtem...³ A költemény tehát jellegzetes József Attila-i szublimáció: egy sikertelenül végződő serdülőkori szexuális kaland – „beavatási rítus” – önmardosó emlékeinek rendkívül reflektált módon és formában történő kivétítése és kiírása. Kivétítése, hiszen az antropomorfizált erdei tájban nyüzsgő és heverő erdei tereptárgyak ezúttal valódi hieroglifek: a rejtelmek erdejében lapuló női és férfi genitáliák kibogozhatatlan ördöglakattal kódolt jelrendszerének szimbólumai. Az olvasó fantáziájára bízunk, miféle – merészebbnél merészebb – képeket feltételez a következő metaforák mögött: „ritkás erdő”, „langy tó”, „lukba bűvő piros bogárka”, „csöpp varangy”, „odvas dorong”, „puha moha”, „zsíros donga”. Jelen dolgozatunkban csupán az alábbiakat szeretnénk kiemelni: művészi megformáltság tekintetében még a szabatság és szavatosság szempontjából kivételesen gazdag életműnek is az egyik legjobban sikerült mintadarabja ez, valódi József Attila-i szó-alkímia, számos sajátos atmoszférát teremtő hangfestő szóval – pl. „búvik”, „biccen”, „buggyan”, „borong” – és csodálatos alliterációkkal feldíszítve: **m**agos **m**uharban, **h**asán **h**orkol. Vegyük számba – mintegy végső művészi számvetésként –, hogy a költő egyik állandó védjegyének tekintett „ng” akkord hány alkalommal és milyen rafinált módon jelenik meg a költeményben: „borong”, „dorong”, „a végén gomba”, „meg zsíros donga”. Vagy azt, ahogyan a „h” hangalak lehetőfinom alkalmazása révén szinte tapintani lehet az öreg hordót borító moha-

3 József Attila: *Szabad-ötletek jegyzéke, két ülésben*. 1936.

takaró puhaságát: „nézi telt keblű öreg hordó; / puha moha meg zsíros donga”. Szabolcsi Miklós komplex monográfiájában – *Kész a leltár* (1998) – a magas és mély hangrendű magánhangzók monotóniáját illetve keveredését emeli ki. Ám a legtöbb művészi fogással kétségtelenül a harmadik strófában találkozunk. A leomló női hajzuhatagot fészülő őszülő erdő képe már önmagában is lenyűgöző, hát még, ha mindehhez a költemény különleges akusztikáját is hozzávesszük. A kilenc szótagszámú sorokból álló strófaszervezet ugyanis hirtelen nyolc szótagszámúvá válik – „fodraiból a levelet” –, a sorvégi „késő” szót rímhelyzetbe hozó „fészű” pedig még a legjobb szándékkal sem nevezhető valódi rímnek vagy asszonáncnak. Így ehelyütt József Attila életművében szinte egyedülálló módon disszonáns hangzások szólalnak meg, ami talán Bartók Béla közvetlen hatásának köszönhető. A vers utolsó strófájában egy hasonlóképpen kiérlelt és jellegzetes József Attila-i metaforával találkozunk: „S a köd szoptatós melle buggyan”. A szokatlanul merész, máig modernnek ható képzettársítás kapcsán feltétlenül említsük meg József Attila versének mitikus mélyrétegét, nevezetesen a költő női formákká átalakuló tájképeit. A skandináv *Edda-dalok* és a József Attila által sűrűn forgatott finn népköltészeti alkotás, a *Kalevala* teremtésmítosza szerint ugyanis a Világ egy kozmikus méretű Óriás (illetve Óriásnő) testrészeiből, illetve azok érintésétől keletkezett. A teremtésmítosz talán legősibb változata a kínai mitológiában lelhető fel: Pan-Ku, hermafrodita isteni csöppesség, miután megszületett, pontosan egy *csangot* (3 métert) nőtt naponta, csakhogy a növekedés mintegy 18000 évig tartott, egészen addig, míg hősük el nem érte a 45000 kilométeres magasságot! Miután Pan-Ku meghalt, utolsó lélegzetéből lett a szél és a felhők, öblös hangjából a menydörgés, szemeiből a Nap és a Hold, húsból a föld, csontjaiból a sziklák, négy végtagjából a négy égtáj, fejből és térdeiből a hegyek,

kiömlő véréből a folyók, ereiből az erdei utak, verejtékéből az eső és a harmat, hajából és szakállából a csillagképek, szőrzetéből a növényzet és az erdők. A skandináv *Edda-énekek* szakrális szövegében egy Ymir nevezetű, szintén hermafrodita jegyeket hordozó Ósóriás istenek általi szétदारabolásáról olvashatunk: „Ymir húsából / hasították a földet, / véréből vették a tengert, / hegyekké csontjait törték, / hajából csomóztak erdőt, / eget koponyája kerít. / Szempilláiból alkották / a szíves hatalmak / az Emberhont az emberfiaknak; / háborgó felhőket / habartak agyvelejéből, / létével lettek mindenek.”⁴ A kínai teremtésmítosz nem valószínű, hogy közvetlen hatást gyakorolt volna József Attilára. A finn *Kalevala* ellenben egyike volt kedvenc olvasmányainak. A mitikus óriásnő ezúttal Ilmatar istenasszony, a víz tündére, aki: „Hová kezét kinyújtotta, fövényes földnyelvet formált, / hová két lábát lenyomta / halaknak szerzett hajlékot, / hová maga merítkezett, / mérhetően mélység lett ott. Hová derekát dörzsölte, / ott puha pászitpart támadt, / hová hősín lába lépett / lazacnak lett lakóhelye, / hová fejét fordította, / kicsiny öböl kerekedett.”⁵ Ezen archaikus teremtésmítoszok emléke ott kísért Charles Baudelaire egyik szonettjében – *Az Óriásnő* –, és minden bizonnyal jelenős hatást gyakorolt az *Ódára* (1933) is, amelyben az átvilágított nőalak teste kívül-belül erdei sűrűségekké alakul át, ahol: „homlokod fényét / vilantja minden levél”; „ím újra látom, hogy fakad / a kerek fehér köveken, / fogaidon a tündér nevetés”; „s lombos tüdőd szép cserjéi saját / dicsőségüket susogják!” *Az Óriásnő* felfedezésének hatása még közvetlenebbül érezhető a korábbi *Mióta elmentél* (1928) című versen:

4 *Grímnir-ének*– *Grímnismál*. 40–41. – Tandori Dezső fordítása.

5 Rácz István fordítása. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1980.

Charles Baudelaire: *Az Óriásnő* (részlet)⁶

„Kedvemre jártam volna a sok hatalmas formán,
Felkúsztam volna olykor roppant térdének ormán
S ha néha, nyáridőn, mikor a gonosz nap,

Fáradtan elnyúlt volna a réteken hanyatt,
Nagy keble árnyékában pihentem volna szépen,
Mind csöndes kunyhó szunnyad
a hús hegyek tövében.”

József Attila: *Mióta elmentél* (részlet)

„Ó, azt hittem már, lágy völgyben vagyok,
két melled óv meg észak s dél felől,
a hajnal nyílik hajam fürtjiből
s talpamon az alkonyat ragyog!...”

Csak érdekességképp jegyezzük meg, hogy egyes művészettörténészek szerint – pl. a magyar származású Charles de Tolnay – Michelangelo szobrai is egyfajta „kozmosz szimbólumok”. A *Mózes* szobor márványból faragott haja és szeme maga az eleven tűz, szakála leomló hegyi zuhatag (ami úgy válik ketté az ujjai közt, akár a Vörös-tenger), sziklaként kidomborodó térde az anyaföld, míg a márvány anyagszerűségére fittyet hányó hatalmas köpönyeg nem lehet más, mint a szél szimbóluma. Ezen elmélet alapján Michelangelo művészete is a kollektív tudattalan hasonló mitikus mélyrétegeiből táplálkozott, nemhiába tanulmányozta Sigmund Freud is a Mester munkáit elmélyülten.

József Attila más verseiben ugyanakkor az erdő a magány, a bánat és a végső kiüresedés szimbólumaként jelenik meg. Ilyen versek: a *Bánat* (*Futtam, mint a szarvasok*, 1930); *Bánat* (*Hát kijöttem ide, az erdőbe*, 1931); *Fák*, 1932; *Ősz*, 1935; *Judit*, 1936; *Szürkület*, 1937; *Le vagyok győzve...*, 1937; *Talán eltűnök hirtelen...*, 1937. Az említett

6 Tóth Árpád fordítása.

művek visszatérő motívuma az őszi szél letarolta ágak, a csillagok jéghideg fénye és a köd. Természetesen József Attila belső tájképei ezek. Ahogyan a lombos ágak ősszel a „tar ágak börtönrácsaivá” alakulnak, úgy csupaszodik le a magányos ember világa is:

„Tar ágak-bogak rácsai között
kaparásznak az őszi ködök,”⁷

„Hideg csillagok égnek tar fák ága közt.”⁸

„Ez éles, tiszta szürkület való nekem.
A távolban tar ágak szerkezetei
tartják keccsel az üres levegőt.”⁹

„Úgy leszakadtam minden más világról,
ahogyan lehull a gyümölcs az ágról.”¹⁰

„Ifjúságom, e zöld vadont
szabadnak hittem és öröknek
és most könnyezve hallgatom,
a száraz ágak hogy zörögnek.”¹¹

Végezetül ejtsünk pár szót József Attila azon költeményeiről is, amelyekben az erdő társadalmpolitikai allegóriaképében jelenik meg. Ilyen korai agitációs vers a közérthető stílusban készült *Döntsd a tőkét, ne siránkozz!* címen emlegetett *Favágó* (1929–1931). Noha a *tőkésekre* vonatkozó szójátékról ezúttal nem mondhatni, hogy éppenséggel Shakespeare-i vagy Arany János-i magasságokba szárnyalna, a vers belső megformáltsága, illetőleg a vershez készült jellegzetes József Attila-portré bőven kárpótol minket a kevésbé magvas és korszerű tartalomért. Ám jóval lényegesebbek az utolsó évek-

ben készült versek. A *Hazám* (1937) című miniatűr szonettciklus máris egy erdei képpel indul: „nagy álmos dzsungel volt a lelkem / s háltak az utcán.” A „nagy álmos dzsungel” tulajdonképpen a nemzet teste, maga a háborús szakadék szélén tántorgó Magyarország, ugyanakkor talán tudatos vagy tudattalan utalás Dantéra is. S mintha az egész szonettciklus – ez a félbevágott, befejezetlen szonettkoszorú (?) – a dantei Pokol egy-egy hazai bugyrába kalauzolna. Csakhogy a két évvel korábbi, *Levegőt!* (1935) című József Attila-vers expozíciójában még egy ennél is nyomasztóbb és félelmetesebb erdőről olvashatunk: „és lábom alatt álmatlan forogtak / ütött gyermekként csendesen morogtak / a sovány levelek.” Ebben a nagyvárosi erdőteredékben (vagy parkban) már nem vadászok vagyunk, hanem vadak. A környezet minden eleme gondosan antropomorfizált, akárcsak a *Ritkás erdő alatt* esetében, csakhogy itt nem a női formák kerülnek előtérbe, hanem bizonyos emberi gyarlóságok: kémkedés, árulás, megfigyelés, besúgás stb. Az ötödik strófában az ősmagyar hit, a sámánizmus kozmikus világfájának modern változatát látjuk:

„És az országban a törékeny falvak
– anyám ott született –
az eleven jog fájáról lehulltak,
mint itt e levelek
s ha rájuk hág a felnőtt balszerencse,
mind megcsörren, hogy nyomorát jelentse
s elporlik, szétpereg.”

Néhány évtizeddel később ez a sötét tónusú „posztmodern” Világfa majd ismét „virágba borul” Juhász Ferenc kozmikus költészetében – *Gyermekdalok*, 1968 –, ám csillagok helyett ijesztő emberi szemek díszítik fel, míg az ellenséges, antropomorfizált táj Radnóti Miklós lírájának egyik meghatározó eleme lesz. Szintén Radnótinál lephetjük föl a *Döntsd a tőkét, ne siránkozz!* erdei allegóriájának méltó folytatá-

7 Ősz. 1935.

8 Judit. 1936.

9 Szürkület. 1937.

10 *(Le vagyok győzve...)* 1937.

11 *(Talán eltűnök hirtelen)* 1937.

sát. Mégpedig a Vergilius-i húrokat pengető *Első Eclogában*, a kivágás előtt álló, megjelölt erdei fával, amelynél tömörebben és tökéle-
tebben talán senki sem tudta érzékeltetni a vészorszak kibontakozó iszonyatát. Mintha ezek a nyomasztó erdei képek azt üzennék: a Pokol nem csupán „terméység”, hanem egy-

fajta „testmagasság”. S ahogyan a fák növeked-
nek fölfelé, görbe, göcsörtös ágaikkal, úgy hagyjuk magunk mögött gyermekkori tájéka-
inkat és játékaikat, majd az ifúságot és bol-
dogságot, s növünk bele a felnőtt- majd az
öregkorba. Mindez pedig az emberiség „életko-
rára” is vonatkozik.

Turul árnyékolja be álmában Emesét

Szabó Fanni
(1999, Dombóvár) költő,
az ELTE másodéves hallgatója,
Budapesten él

Szabó Fanni

Ellenetek

A ti isteneitek nem az én isteneim.

Nem hiszek bennük, nem hiszek
bennetek, mohó, steril felület a testetek,
ujjatok elhasznált penge, tépítetek a húst,
hegyes fogakkal pontokat rajzoltok a fehérjébe.

A kísértet vagytok szekrényem mögött,
szótlatlanul bámultok, isteneitek nem
lélegeznek, tárgyakban sűrűsödnek.

Nem érintem meg őket, bár éjszaka hívnak,
megbilincselem magam, ágyhoz kötözöm magam,
engem nem fognak magukkal vinni.

A fénnel együtt megérkeznek az első hajók,
az első utasok, az enyémekek a tieitek ellen.

Valaki már járt itt

Álomfogak a párnák alatt, verébcsontváz az asztalon.
Lehalkított zene, emelkedő vízszint, visszatérő járatok,
buszok, vonatok zúgása a zúzott betonon, valaki már
járt itt, valaki már hallotta ezeket a hangokat,

de nem én, nem te, valahonnan más falak mögül jöttek
a megfehérült arcok, nem hullatnak sós vizet a földre,
nem érintik a korlátokat, köztünk járnak,
keresnek minket apró szobáinkban, érzik,

hol vagyunk, nem kellene a szavak,
hogyan halljanak, testünk formái számukra
láthatatlanok, megtalálnak, ha meg akarnak
találni, ha úgy akarják, elfelejtetted őket.

Zóka Péter

A szülőföld vonzásában – Takáts Gyula és Fodor András

Zóka Péter
(1983, Kaposfő)
filozófus, történész

Kaposvár neves költője, Takáts Gyula 110 esztendővel ezelőtt született. Az évforduló méltó alkalmat teremt arra, hogy életművét villanófénybe állítva rámutassunk arra az antik görög gyökerekből táplálkozó filozófiai tartalomra, amely költészetének legmélyebb rétegét alkotja.

Ennek az írásnak *A szülőföld vonzásában* címet adtam. Nem véletlenül, hiszen nem csupán arra a kérdésre próbálok választ adni, hogy milyen szerepe volt Takáts Gyulának Fodor András személyes életében és költővé válásában, de arra is, hogy a személyes kapcsolódáson túl mi az az összekötő kapocs, amely mindkettejük gondolatvilágának és mondhatom: költészetének is egyfajta közös eredője, még ha a megközelítés és a kifejezésmód el is tért egymástól a két alkotó esetében. A kérdések megválaszolásához nem csupán Takáts és Fodor költeményeit veszem alapul, de a 2007-ben megjelent levelezésük anyagát, Fodor András rendkívüli forrásértékkel bíró naplóit, személyes vallomásokot, interjúkat és irodalomtörténeti tanulmányokat is.

Somogy megye két, Kossuth-díjjal kitüntetett, 20. századi jelentős költőjéről írni kaposváriként – különösen kortársaik, egykori barátaik és ismerőik előtt – hálás, de nagy felelősséggel járó feladat is. Azzal a veszéllyel fenyeget ugyanis, hogy a hatalmas árnyékot vető múlt és a feladat pátosza esetleg elfedi fürkésző szemeink elől a valóságot. Azt a valóságot, amelyet Takáts Gyula és Fodor András is elsőrendű fontosságúnak tartott, és amely világlátásuk

költészetük fókuszában állt. Nemes és nehéz tehát a feladat, amelyre vállalkozom.

Tüskés Tibor – mindkettejük jó ismerője – sorsszerűnek nevezi kettejük találkozását 1941 szeptemberében, amikor a Somssich Pál Gimnázium harmadik osztályos tanulójaként Fodor Andor – akkoriban még így írta a nevét – éppen az ott tanító Takáts Gyula osztályába került. Fodor tizenkét éves volt, Takáts harminc. A fiatal, atyamesterre vágyó diák tanárának mutatta meg első költői szárnypróbálgatásainak eredményét. Fodor még tizenöt esztendősen sem volt, amikor megírta *Kívül fehérek* című versét, amely a Takátsnak megmutatott első legépelte művek között volt. A „Fehérek kívül az emberek”-sor mellé ceruzával odaírta: „Szép!” Amikor a fiatal diák verseit Takáts már közlésre érettnek látta, nyomban el is küldött belőlük néhányat a Várkonyi Nándor által szerkesztett pécsi Sorsunk folyóirathoz, Csorba Győzőnek, aki a lap versrovátát vezette. Költeményei ott is tetszést arattak, így a Sorsunk 1946. évi 2. számában megjelenhetett a *Találkozás* című vers, Fodor Andor első nyomtatásban megjelent írása. A következő két vers – a *Napszámos lányok esti réten* és *Az árnyak* – szintén a Sorsunkban jelent meg 1947-ben, ezek már Fodor András néven. A névváltoztatást is Takáts javasolta az ifjú tehetségnek, mondván: „Micsoda dolog az, hogy egy költőnek már a neve is rímel”.

Amikor Fodor 1947-ben budapesti bölcsészként az Eötvös Kollégium lakója lett, megismerkedett Fülep Lajos művészetfilozófus professzorral, aki valódi mesterévé vált, és

egész további életét meghatározta a közöttük kialakult szellemi kapcsolat. Fodor ugyanis tanítvány szeretett volna lenni. Szerette volna, ha Takáts a mesterévé válik, ami sohasem történhetett meg. Takáts ugyanis nem akart mester, próféta vagy irodalmi irányzat vezére lenni. Ő személyes példaadásával hatott tanítványaira, beléjük plántálva a szülőföld iránti szeretetet, a szűkebb pátria iránti hűséget, a maníroktól mentes, őszinte megszólalás képességét és a fogékonyságot a természet szépsége és általában a valóság finom részletei iránt. Takáts legnagyobb érdeme, hogy a pusztán nézés helyett látni tanította meg diákjait. Ezt a leckét Fodor András is tökéletesen és élethossziglan elsajátította. Egyetemi évei alatt ugyanezeket Fülep is megerősítette benne. Fülep személye egy újabb kapcsolódási pont a két költő életében, ugyanis mindketten Fülep-tanítványok voltak. Takáts még pécsi egyetemi évei alatt hallgatta előadásait, Fodor Budapesten került hatása alá. Bizonyos, hogy Takáts is Füleptől sajátította el a *valóság látásának* képességét, mivel ez Fülep ars poeticájának egyik fontos eleme volt, és művészetelméleti előadásainak, írásainak központi témája.

Takáts Gyula az originalitást és autenticitást nagyon fontosnak tartotta költészetében. Nem akart senkihez sem hasonlítani, nem szerette az epigonokat. „A vers akkor jó, ha saját íze, színe, zamata van” – vallotta. Fodor András e nézetében is osztozott, hiszen „tanítványként” is teljesen külön és önálló utat járt be mind személyes életében, mind költészetében.

Természetesen, mint minden emberi kapcsolatban, Fodor András és Takáts Gyula kapcsolatában is voltak súrlódások, nézetkülönbségek, sőt ritkán – Fodor Andrásról nehezen hihető – összeszólalkozások is, azonban Fodor részéről az alaphang mindig a tisztelősen alapuló barátság volt.

Kettejük életében a kaposvári iskolai éveken túl közös kapcsolódási pont volt még a Balaton és szűkebben Fonyód is, ahol Fodor megismer-

te későbbi feleségét, Mátis Saroltát, és ahol nyári versíró heteit töltötte. Takáts Gyulának pedig Becére való átköltözése előtt itt volt nyaralója.

A Somogy folyóirat szerkesztési munkálatai és a lap körüli teendők szintén összekötötték életüket.

Fodor András többször írt Takáts Gyuláról: verset ajánlott neki, diákkori naplójának rendszeres szereplője volt, *Mézöntő* című versét elemezte, tanulmányt írt *A semmi árnyéka* című kötetéről, valamint 1981-ben *Takáts Gyula ünnepére*¹ címmel esszét írt róla. Fodor András *Szó, zene, kép* című könyvében így ír Takátsról: „Somogyból indult pályám eléggé meg nem köszönhető szerencséje, hogy már a gimnázium padjaiban tanítványa lehettem, hogy emberségből, természetességből ő adott nekem példát, formát. Általa kötődhettem oly könnyen Dél-Dunántúl megtartó szelleméhez.”²

Takáts Gyula is ajánlott verset Fodornak, és amikor költőtársa ötvenéves lett, megírta köszöntését *Fodor Andrásról* címmel, melyben a következőképp nyilatkozik egykori tanítványáról: „[...] a lényegest keresem egy ötvenéves évfordulón, amelyből több mint harminc év munkája igen sokoldalú és gazdag termést hozott, és országosan is hasznos, teremtő indulatot sugárzott. Ez utóbbi, azt hiszem, amely egyéniségét kortársai közül kiemeli.”³

Közös pont Takáts és Fodor indulásának félreértettsége is. Amikor Takáts Gyula első verseskötete, a *Kút* 1935-ben megjelent, Babits felkérésére Radnóti írt róla kritikát, amelyben Takátsot „pannon derűjű idilli tájfestőként” aposztrofálta. Ez a félreértés aztán erősen rányomta a bélyegét a fiatal költő egész későbbi megítélésére. Ahogy Takáts Fodor Andrásnak írott, 1955. október 12-én kelt levelében meg-

1 Fodor András: *Takáts Gyula ünnepére*. Jelenkor, 1981/2. 97–100.

2 Fodor, i.m. 100.

3 Takáts Gyula: *Fodor Andrásról (Mikor 50 éves lett)*. Tiszatáj, 1979/4. 18.

fogalmazza: „[...] nem vagyok tájköltő, [...] nem vagyok vidéki költő. [...] Az én tájaim azok maga a költészet. Egy életstílusból indul a költészetem, melynek alapja a föld, az a föld, amelyről a lábamat nem akarom levenni és az aszfaltra tenni. Nem új, hisz a görög művészet életlátása ez. Együtt a természettel élni... [...] inkább lehetne a kék szelídség és vidámság, szeretet lírájának mondani azt, amit csinállok...”⁴ Takátsnál tehát a táj költeményelemként jelenik meg, így lírája tulajdonképpen a kezdetektől fogva gondolati líra, mint Fodoré, csak más kifejezési formába öntve.

Amikor Fodor András az 1949 és 1954 közötti kényszerű hallgatás után – a szálak ismét Lukács Györgyhez vezetnek, mint annyiszor ebben az időben – 1955-ben végre megjelenített első, *Hazafelé* című kötetével, már érett költőként, jelentős műfordítói teljesítményt maga mögött tudva mutatkozott be. Ahogy Csűrös Miklós fogalmaz a kötetrel kapcsolatban: „Fodor számára egyszerre hozott elismerést és lett félreértések forrása, sőt későbbi válságok elindítója.”⁵ Fodort jól láthatólag az irodalompolitikai szerepek, a pártosság, a leegyszerűsítő és torzító vélekedések nem foglalkoztatták. Már első kötetének sajátja az a fajta tárgyilagosság, analitikus hajlam, az események és érzelmek közötti távolságot tartó mentalitás, amely későbbi köteteiben is rendre tetten érhető.

Az eddigiekben utalásszerűen felvillantottam azokat a többnyire külsődleges kapcsolódási pontokat a két költő életútjában, amelyek meghatározták kapcsolatuk minőségét.

A most következőkben arra szeretnék röviden, de mélyebben rávilágítani, hogy miért is adtam írásomnak *A szülőföld vonzásában* címet.

Úgy gondolom, hogy a 20. századi magyar líra történetében alig-alig akad példa arra a fajta ragaszkodásra, sőt hűségre, amellyel Takáts Gyula és Fodor András viseltettek „Somogyország” iránt. Fodor András életének meghatározó somogyi színterei Pusztaberény, Lengyeltóti, Kaposmérő, Kaposvár, Buzsák és Fonyód voltak. Ki kell emelni azonban a felsorolásból Kaposmérőt. Mérő volt Fodor számára az otthon. A szelenceillatú kiskertek és a valódi értékek világa. Igazi emberarcú mesevilágnak látta, ahol az embereknek arcuk, egyéniségük volt. Itt ragadta magával végérvényesen a természet szeretete és csodái iránt való fogékonysága. Itt a szavaknak ízük, zamatok volt Fodor számára. *Mérei dombok*⁶ című költeményében így vall az otthonról:

„Hoztak születni lejtőitekhez,
rajtatok jártam, köztetek nőttem.
Amit mutattok, nemcsak az emlék,
ti vagytok nekem az igaz keresztség.
Élő tükörként álltok előttem.

Miattatok kell szelídség jármán
vonszolni gyötrő terhét a szépnek, –
s befele kínzó vad fegyelemmel
keresnem azt, amit ismertem egyszer,
a boldogító kerek-egészet.”

Takáts Gyula életének főbb somogyi színterei Tab, Kaposvár, Fonyód és Balatonyörök voltak. Tabon született, de élete végéig Kaposváron élt. Igazán otthon azonban a győri szőlőjében, Becehegyen érezte magát. „Bece olyan, mint egy lírai életmű. Állandóan művelni, javítani, munkálni kell. 1953 óta Bece velem és bennem él”⁷

4 Pintér László (szerk.): *Fodor András és Takáts Gyula levelezése, 1948–1997*. Pro Pannonia, Pécs. 2007.

5 Csűrös Miklós: *Népiesség, lírai realizmus, intellektualitás – Fodor András költői pályakezdéséről*. *Literatura*, 1976/2. 119.

6 Fodor András: *Mérei dombok*. <https://docs.google.com/document/d/1v4C3MPWfouQ7zk7M8p6u-UMXzRO0UhMR7nhV0xpxZ9Pk/edit> (utolsó letöltés: 2020. 06. 16.)

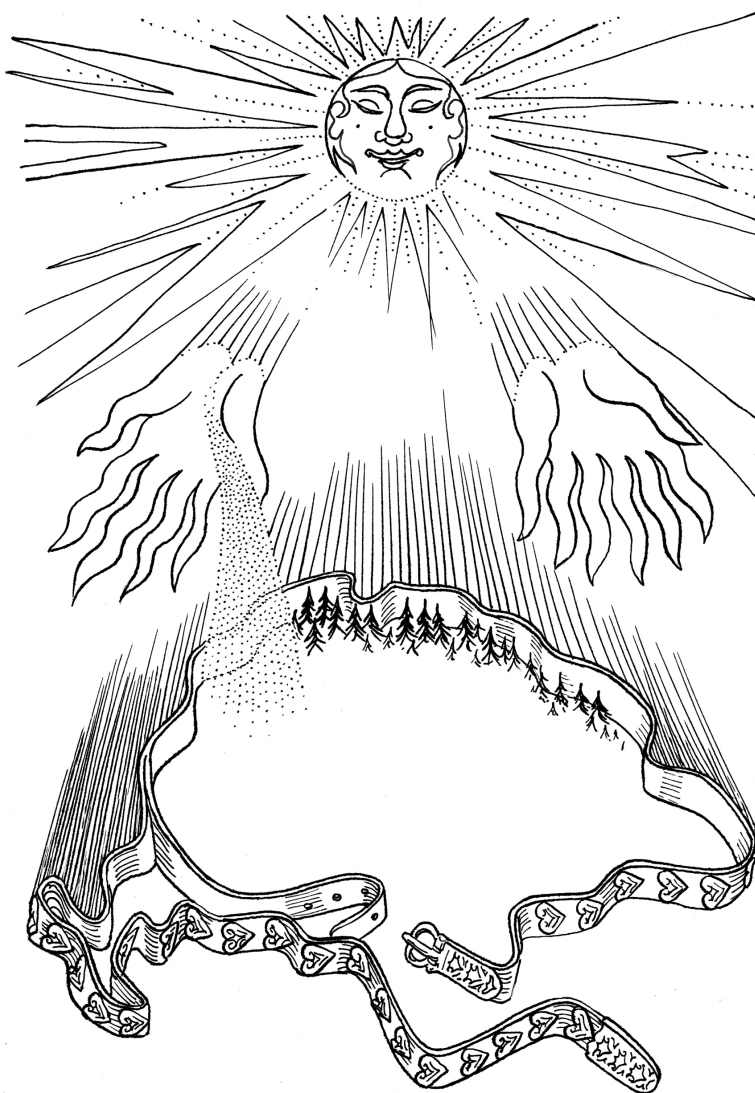
7 Idézi Szirtes Gábor: *Takáts Gyula emléke – A másik lírai életmű, Bece*. Somogy, 2019/1. 34.

– írja Takáts Gyula *Becei agenda* címmel megjelent pincenaplójában. Találó hasonlattal jegyzi meg Cséby Géza irodalomtörténész, hogy Bece volt Takáts számára a Heszperidák kertje. Maga Takáts így vall Becéről említett naplójában: „Sikerülhet-e ebben a világban a szép élet? Valami harmóniához hasonló rendszer alakulhat-e? Erre szeretnék választ adni ezzel a hegyvel. Ezzel az igen nehezen kiharcolt egyszerűséggel, ebben a zöld világban...”⁸

Fodor és Takáts is mélyen gyökereznek a somogyi talajban. Takáts olyan mélyen, hogy fizikálisan sem tudott elszakadni tőle. Fodor András ugyan vállalta a peregrinációt, hogy mint a népmesék „vándortarisznyás szegénylegénye” szerencsét próbáljon Budapesten és az országos irodalom színpadán, azonban mindvégig megőrizte somogyiságát, és Kaposmérő maradt számára a valódi otthon.

8 Keszey Ágnes: *Takáts Gyula becehegyi pincenaplóját mutatták be az érdeklődőknek*. <https://www.zaol.hu/>

kozelet/takats-gyula-kolto-becehegyi-pincenaplajat-mutattak-be-az-erdeklo-doknek-2425287/ (utolsó letöltés: 2020. 06. 16.)

A Világügyelő Aranyfejedlem Kárpát-kertje

Papp Endre

„Tömörebb és kriptikusabb”

Cs. Szabó László, a „költő”

Papp Endre
(1967, Szeghalom) irodalom-
történész, szerkesztő, Buda-
pesten él, József Attila-díjas

Hegel szerint a szellem önmagához visszatérő fejlődésében az érzéki tartalom mindinkább elenyészik, s az idea mind tisztábban, szellemiben jut kifejezésre. A szellemi fejlődés a konkrétumtól az absztrakció felé, az érzékszervek által érzékelhetőtől az elvont irányába halad. Cs. Szabó László műnem-választásai is tekinthetők az esszé közvetítette ismereti-történeti-művészi konkrétságtól az elvonatkoztatások eltérő szintjein való lépdelésnek a részben fikciós és stilizált széppróza fokán át a líra közvetlen személyességéhez, amely egyszerre ereszkedhet vissza az életrajzi beazonosíthatóságig, és kapaszkodhat a logikailag már követhetetlen nyelvi absztrakcióig.

Két homlokegyenesen más irány mutatkozik ebben a lírai eklektikában!

Sajátos interferenciában alkot kötött formás életvallomásokat és az asszociációkat szabadjára engedő lírai szövegeket a szellemi tartalom megragadásának gondolati szándéka – és elmaradhatatlanul a klasszicista stíluseszmény, valamint az azzal feleselő absztrahálás. Csé verseszeteiben esetenként mintha Winckelmann tanítása venné át az irányítást: ott az emelkedett hangvétel, a pátosz, a választékos nyelvhasználat, az arányos szerkezet. „Nemes egyszerűség és csendes nagyság” – tanácsolta a 18. századi német művészettörténész és régész –, mértéktartás, világos megfogalmazás, stílusfegyelem, a részletek gondos elrendezése! Máskor

Részlet az MMA Kiadó számára készülő Cs. Szabó László-kismonográfiából.

a teljes szellemi mivoltában racionálisan feldolgozhatatlan és megérthetetlen saját sors azonosságának kifejezésére az álomszerűség, a szürreális látomások, a szemantikai összefüggések kifejtetlensége, a szabadversek öntörvényű szerkezete szolgálnak. Értsük jól: az *önbemutatás* a lélektani realizmuson alapul, míg az *önértelmezés* az érzelmi tisztázhatatlanság és nyughatatlanság – a szentimentalizmus? – felé tekint.

Költeményeit *A tág haza* címmel Czigány Lóránt rendezte sajtó alá a szerző által már korábban kiadott (*Félszáz ének és egy játék* [1959], illetve *Pokoltornác* [1974]) kötetekből, és az ezekből ugyan kimaradt, de kiadásra szánt darabokból. Mondhatnánk verseiről, hogy egy tanár önszórakoztatási kísérletezései egy neki idegen terepen. Nagy formaművésznek nyilván nem tekinthető, azonban szembetűnő sajátossága a szerzőnek, hogy kedveli az ütemező, tagoló magyaros verselést, s úgy általában a dalamosságot. Néha a tanultság konvencionális mértékkel szép opusokat teremt, ellenben lehetne arról is szó, hogy egyes tollpróbái zavarba ejtően rosszak. Az azonban mégsem vállalható állítás, hogy Cs. Szabó rossz költő. Nem, mert maga a kategória alkalmazhatatlan rá. Cs. Szabó ugyanis nem költő – modern értelemben legalábbis nem az. Nála a lírai forma a tartalom mögött másodlagos, utánzott vagy „csinált”. Gyakran a vers a gondolat, a téma illusztrációja. Formába erőlteti az üzenetet. Lírája nem egyszer amolyan faragvány: a gondolat nem lírában fog, az csak utólagos járulék, ütembe és

rímbe kényszerítés, esetlegesség. Régi idők verselőit idézi: az erudíciót igyekszik ötvözni a gyönyörködtetéssel – ahogyan azt mondjuk még Csokonai Vitéz Mihálynak tanították Debrecenben. Régimódián „Mentséget” is írt első verseskönyve elé, melyben szabadkozik: „Nem vagyok ihletett költő. Ihletett prózaíró sem vagyok.” Valóban nem. „Belső nyomás”-ra hivatkozik mint motivációra, s mentegetőzésnek hat, ha elnézést kérőn mondja: „a magam multságára költök”. Első verse öt éves korában született (az a könyvben nem szerepel), a második negyvennégy évesen, az aknazáron át az emigrációba utána szökő feleség üdvözlésére. Kommentárokat, magyarázatokat fűz szövegeihez, ezzel is alátámasztva, hogy nem a vers mint alkotás, hanem az elmondani kívánt üzenet a fontos, még ha „tömörebb és kriptikusabb” verses beszédben történik is.

A klasszikus konvenció és modor követése az egyik poétikai irány. Felszólításokkal való tagolás, megszólítás, tanácsok, költői kérdések – ahogyan például a *Még egy búcsú* eszköztára jellemezhető. Sorolhatók a költői toposzok, a régről megszokott fordulatok: a sors metaforáiként a bilincs, a díszkalitka, a hamuból éledő madár (*Életrajz*), a láncolt lélek (*Gyász*); a táncra szólító lantos (*Szent Mihálykor*); a rontó kéz, a lángokkal égés, a kockán játszott sors (*Egykor és most*); a bolygó pályán mozgó élet (*A tág haza*); a Szűz alakja és az Úr parancsa (*Bátor ének*); a hant (*Zenekirakat*); babérfák és mirtuszok, hamvveder, érc tábla, pásztor énekes, nimfák (*Gyásznének*); sárkányölő csata (*Öreg költő*); a könyvekkel hízó máglya (*Paracelsus*); a bősziparipa és égi bocsánat (*Szertartás*) etc. Görög mitológiai alakok: Lachezis (egy moira), Elektra és Oresztész, Herkules, Adonisz, Aeneas; az antik műveltség ikonjai: Homérosz, Szappho és Trója, Kleopátra, Róma; az ószövetségi mitológiából a kerubok, Dávid és Góliát, Salome, Judit és Eszter; az újszövetségből Heródes és Keresztelő János, valamint a Golgota bukkanak fel.

Ismerős költői beszédhelyzetekkel találkozhat az olvasó. Megtalálható az önmegszólítás (*Egykor és most*), az önporté (*Életrajz, A görög*), a játékos gyászvers (*Seregszemle*), az emlékvers (*A fehér ház. B. G. [Bajor Gizi – P. E.] emlékére*), a panasz (*Beteglap, Kánaán*), a gyermeki fantázia felelevenítése (*Lázhórszák*), a nosztalgikus hazatekintés (*Vízi isten*), a szülővárosba temetkezni vágyó testamentuma (*A szép város*), a példázatos látomás (*A tékozló fiú*), az életszámadás, a konfesszió (*Kettős számadás, A tékozló fiú*), az önvád (*Kerek erdő*), a közös sorsot hangsúlyozó társhoz fordulás (*Szent Mihályhoz*), az archaizáló példamutatás (*A Nagy háború*), történelmi reflexió (*Klíring és jóvátétel*), pusztulás vízió (*Intelem*) stb. Cs. Szabó versei általában parabolák, erkölcsi mementók állításai, az intő ujj felmutatásai, tanítások, erkölcsi közterek újramondásai, a morális kritika gyakorlásai. A személyes drámát fejezik ki, no meg tűnt korok nosztalgiáját, az értékvesztésen való merengést, az elégikus búcsút a klasszikus minőségek ködbe vesző világától. Ilyen például Kolozsvár, a magaskultúra helye, „mert rendet tart a tiszta ész itt” (*A szép város*), vagy a toszkán piac az elsüllyedt kultúra romjain (*Menekülés*), illetve Firenze: „rang az ember, ezt példázza / tekintet és tartás” (*Firenze*). Poussin elsíratása a festő antik témáinak felidézésével a klasszikus univerzum verbális epítáfiuma:

„[...]

Te pásztor énekes és halvány hitvese
s kit harmattal rabolt pokolra kedvese,
hóbőrű szép leány a hófehér bikán
s fellegverő tanyán a félszemű titán,
szeleknek fölkinált bimbózó áldozat
s kit szendergésiben egy isten látogat,
időtlen kék vidék s ti vándor istenek
s hantolni hősöket aranycipős menet,
nimfák és vértanúk fenséggeggel sírjátok,
romokba dőlt a Rend, a nagy Poussin halott!”

(Egy zárójeles megjegyzés a költői erudícióról [imitációról]. Mintha olvastunk volna már ha-

sonlót: „Némán hever hétcsövü fuvolája, / A mellyel nimfákat rémítgetett. / A föld mátul rideg, zord, néma, árva; / Nem élnek rajt' a ját-szi istenek. / A szatirok, szilvánok és najádok / – Minden bokorban istenség lakott – / Ott hagy-tak fát, füvet, forrást, virágot... / Meghalt a nagy Pán! A nagy Pán halott!” – Reviczky Gyula: *Pán halála.*)

Visszatérően foglalkoztatja a versíró a ha-mis látszat és a valóság ütköztetése. A *Paracel-susban* illúziótlanul groteszk hangot üt meg: „könyvekkel hízik a máglya, / hullákkal hajlik az ág, / tótágast víg csak az élet, / kóbornak jó a világ”. A mítosz és a realitás disszonanciáját szemlélteti egy bajor falu rajzában a *Nibelung ének* lefokozó láttatása. A didaxist sem nélkü-löző vers, az *Egy amerikai lányra* a régi értékes és az új felszínes, talmi szembesítésére támasz-kodik.

A saját drámának témájában mindenekelőtt a menekülsors, a száműzetés állapotának érzé-keltetésére törekszik. Élettársának tette heroi-kus – „hősnöket nevel a század” (*Menekülés*) –, s ugyanilyen a *Bujdosó Mária* története, mely-ben egymásra vetül a betlehemi menekülés a muszka fenyegetés, a marhavagonok, Moszk-va elől menekülő pár aktuális magyar sorsával. Bajor Gizi a „hazai bujdosók mentője” (*A fehér ház*), s a száműzetés élményköre szólal meg a *Havasi dal* olasz vasútépítőinek apropóján is. Egy ethosz miatti idegenben maradás verse *A görög*, illetve egy római húsvét ihlette a sze-mélyes megpróbáltatás és a „fogoly árny” meg-váltásreményének versét, a *Szertartást*. S az egyetemes kultúrában, expliciten az itáliai táj-ban való osztozás öröme sem idegen ettől az élménykörtől. A *Bátordalban* áll: „Minek sirassa otthonát, aki egy édenkertbe lát?”

Nemegyszer a fatalizmus – vagy szépítőn: a sztoikus megnyugvás – kísért:

„[...]

s amíg jövődön önfelelt szívvel, szorongva ámulsz,

a sírodat egy tál felett már látta Nostradamus

Megtörténtél. A *lesz s volt* csak ámít jelmezekkel, évet évekből nem rabolt, egy órád sem veszett el,

[...]

Kibírtam már fényéveket s eltűröm, hogy a kockán új sorsomért egy üst felett még játszék pár boszorkány!

(*Egykor és most*)

Máskor az erkölcsi elhivatottság szól a versből:

„Homérosz napja Szappho holdja tart kelyhében váltva fényt és zivatart, Petőfi napja Dayka holdja kel nyugszik kering mint hű rakétafej párnám körül, az űrt átszervezem verses hazákkal, mágnesrendszerem vámmentes útjain enyém a föld s a roppant tér amit bátran betölt. Ahogy falun a nép közbirtoka volt rét gulya s a gallyszedés joga, a versekkel megosztott birtokon panasza számkivetve sincs okom s akárhány új országba lépek én követ a sok szolgáló költemény.”

(*A tág haza*)

Nemkülönben az önmegőrzés büszkesége, a „Magadként haltál meg” pátosza, mint a *Hit-térítő és bíborosban*.

Külön érdemes tárgyalni Cs. Szabó László hosszú, összetett verskompozícióit.

Epikus formája *A bujdosó hegedős* (Egy köl-tőzködés története). Pontosabban egy epikus láncre fűzött széteső, alkalmi versezet. Vissza-tekintés a „londoni utcáról” a személyes vándorlásra. Firenze után Párizs az emlékezet szín-

tere, majd Anglia a következő állomás, végül Erdélyről, Kolozsvárról dalol az „énekesként” aposztrofált lírai alany. Egy utcán hallott dal váltja ki a visszarévedő versfüzért, amely jellemzően – nem kizárólag – négy soros, többnyire félrímes, máskor páros rímes dalszerű strófaból áll össze. A bujdosás alapélménye más-más megközelítésben van jelen: Itáliában a személyes élmény dominál, francia földön a szellemi kaland van előtérben, Angliában a magára maradottság kardinális tapasztalata hat át mindent, míg a szülőföld a halálban való hazatérés vágyát szólaltatja meg. A saját élet tragikusságát hivatott érzékeltetni a szakaszokat lezáró refrén: az „éltem”-re replikázó „féltem”, illetve az „élek”-re felelő „félek”. A versbeszéd olykor bántó esetlegessége, zavaró ötletszerűsége nem is annyira – a feltételezhető szerzői szándék szerint – a drámát oltó játékosra tereli az olvasói figyelmet, inkább az esztétikai tökéletlenségre. A költemény üzenete jól érthetően a mostoha sorson való felül-emelkedés méltósága volna: a „Sorsom a dacs a gög”, illetve a „Add vissza emberméltóságomat / utolsó sziklaváram, Anglia!” öntudatos ethosza – ha a megformálás sikerületlensége nem bizonytalanítaná ezt el. Szembesíthetjük Csét saját parancsolatával: „csak szép feszület szenvedhet értünk” (*Az ördög* című elbeszélésben áll). A klapanciák megrendültséget nem hívnak életre az olvasóban, csak rosszkedvet. Kizárólag a minősítés alátámasztása miatt következzék két metszet:

„[...]”

fújják a pappal, hogy
eljön az Advent,
Brooks úr, a könyvelő
papírsárkányt vett

s fölereszti égnek
minden vasárnap,
papival, mamival
Highgate-be járnak,

krikettért bolondul
távolbalátón
angolszász hévvel
bankos barátom

[...]

Pogácsaházakban
Juliska Jancsi
tíz lépés kiskerttel
szeret csak lakni,

magában kapálgat
mint egy kisisten,
hangyabolyokban él
elszigetelten,

tilos a küszöbük,
sziget a házuk,
becsüld meg őket, hisz
megjártad másutt

szenvedted például
szülő hazádat...
de erről nem illik,
nem, nem bocsánat!”

És így tovább...

A művészettörténész van elemében a *Velence* című „féltudományos vezetés amerikai turistáknak” kompozíciójában. A fiktív beszédhelyzet valójában verses kalauz a városról: leírás, ismertetés és némi körítés. Költői témája a velencei művészet és a kapcsolódó – illusztrált – történelem. Versek Tintorettóról, a szerzetes templomról, az Aranyházzól, Torcellóról stb. Most is nagy erudíció vezeti a lírikus tollát. Velencei ikonikus alakok – Carpaccio, Goldoni, Casanova, Browning, Byron – mellett tudás szerezhető a firenzei és a velencei alkotótechnika másságáról, ugyanúgy, mint a pletyka értesüléséről, mely azt állította, hogy III. Henrik, „...a francia felség – mondja a fáma – / bariton hangú borostás szüzeket / hívott inkább ver-

selni az ágyba”. Ebben a műben is határozott alkotói vonás a modern és a régi ütköztetése, úgymint a haszon és a pénz versus a művészet és a szellem. Azonban a múlt sem idealizált, valójában nagyon is hasonlít a vers születésének jelen idejére. Mindkettőben meghatározó a kegyetlenség, az igazságtalanság és a számító érdekelv. Meglehetősen illúziótlan a verselő, és metszően ironikus, amikor a művészi látvány mögötti történelemről szól. „Kétszer óvóhelyen is állt / mert századunk roppantul civilizált” – jut eszébe a dómkapu mozaikjairól. A Dogepalota pompázatos külseje mögött ott található a profán élet: „Benn az urak aggok és nagyaggok / adogatták egymásnak a rangot”. Csé most sem képes ellenállni a kísértésnek, hogy morális tanítását meg ne ossza az olvasóval: „Megárt ha megalománok igazgatják / vagy őszerejű hódítók tisztogatják / ha még oly Michelangelo is! / a lángész akaratját.” A kalauzolás végén a velencei konyha kerül terítékre, melynek csemegéje egy ősi borvers idézése. A játkosnak szánt befejezésben a költő-idegenvezető jut főszerephez, aki kissé kapatosan a borraivalról élcelkedik a nemzetközi filmfesztivál apropóján: „a jók találkozni fognak a jövő évben / itten vagy a csillagos égben [...] Ó az égben az égben is csudajó / de fájdalom ottan nincs borraivaló.” A *Velence* jellegzetes Cs. Szabó-vers: egy professzor önszórakoztatásból a lant pengetéséhez fog; művelt és okos, de csupán műkedvelő – annak viszont tiszteletreméltó.

Párverseként fogható fel a fentinek *A kép*. A müncheni Régi Képtárban barangol a költő, s rója papírra művészeti reflexióit. „Csaták csaták csaták / mindig csaták! – felkiáltással indít, hogy a művészettel szembesítve tagadhassa a háborúságot: „szép Utópia: hogy egyszer a csatának meg kell halnia”. A történelmi perspektívájú moralizálás negatív képet ad az általános emberről, aki egy „szörny”, az Úr „balfogása”. A polarizálás most is konvencionális. Míg az élet siralomvölgy, addig a remekmű vigasztal. A pozitív, reményt adó póluson

az embersorsot az Aranykor víziójában feldolgozó művek állnak, melyek éltetik a reményt, hogy „az ember a művészetben mégis megigazul”.

Az önéletrajzi motívumokban gazdag *A föltámadás szomorúsága* című vers is művészi tárgyra való reflexión – a bécsi Mária Terézia emlékművet idéző négy öntött katonaló látványán – keresztül szól a menekült sorsról, illetve az emberi élet megválthatatlan szomorúságáról.

„Fekszik betelő vágyával az ember
játssza az isteneket noha tudja
hogy közelebbről mindenik élet
rettenetesen szomorú
sorvad amíg csak ölel
sípoló kis hangja marad meg a végén
esdekelné halálért
mint Hajnal szeretője ölen
Tithonois a balga trójai hős.”

A klasszikus allúzió is kifejezi az egyetemes mondanivaló szándékát – amely ugyanakkor mélyen személyes és átélt. S van egy köztes szint is: a kis népek hullása, szétszóródása a barbár birodalmak „gombafelhői” alatt. A prózai, a drámai szerepeltetés után a lírában is megjelenik Mária, József és „a kised égi király” alakja, akik a menekültlétet hivatottak szimbolizálni ezen a helyen. Utódaiknak, a kor menekültjeinek adatik meg ugyanakkor, hogy a reményt hordozzák magukban:

„[...]
ámde az ő szívük őrzi lemondón
az ember ifjúságát szeplőtlen állapotában
arcuk a ránctalan édeni arcot
egy balzsamozó főpap tiszta tudású művét
időtlen útra víz- s tűzpróba elé
s a lemondás gyémántmaszkja mögött
úgy áll az idő
megbénul örökre
mint az istenek kielégült karjaiban.”

A *chartres-i rózsza* című verssel jól szemléltethető, hogyan alakul az ihlető élményből tudatos alakítással költői szöveg. A *tág haza* című kötet *Jegyzeteiben* megtalálható Csé beszámolója a vers mögöttes tartalmairól. Az „ihletődés” szituációja – szinte magától értetődően – egy művészettörténeti érdeklődésű templomlátogatás benyomása. A vonatablakból tárul fel a látvány: „a virágzó almafák koronája formára: a csonkítatlan régi Magyarország”¹. Ugyanez versben:

„Almáskertekben
Chartres alatt
Magyarországom! Zágrábtól Zágonig,
francia fákon virágozik,
mint a fohászra fakadó Kölcsey-versekben
a hajdani hibátlan Árpád-kori teste:
habzó szirmokból telt, ölelő alakját
virágcímeres éknek
a kék szemű, szőke Mária tiszteletére Május
bérmáló almafákra odafestette;”

Látható, hogyan ékesíti fel a primer tapasztalatot a szülőföldet hagyományosan azonosító nevekkal, s miként használja a természeti metaforákat és a jelzőket az atmoszférateremtés céljából.

A szerzői útmutatás folytatódik: „A második rész első felének fő ihletője egyik legkedvesebb katedrálisom, a strasbourggi, de más templomok is persze, mind középkoriak. Ennek a résznek a második felében rendíthetetlen nagy nőtiszteletemet próbálom szavakba foglalni – akik ismernek, tudják, mekkora ez a tisztelet – s az itt felszaporodó atomfizikai utalások már nem áttételesek, elsődleges jelentésük szerint értendők, nagy töltésű bombákra vonatkoznak.”² Íme az illusztráció a sorvezetőhöz:

1 *Jegyzetek*. In *A tág haza*. Könyves Kálmán Kiadó, 1995. 195.

2 *Jegyzetek*, 195.

„vaskezű férjek volt játékszerei,
hím vadászkeselyű karmában rab madarak,
amíg éltek a hervadó, fonnyatag húsban,
de örökre virulnak márvány mozdulatokkal
s ércbe simult figurás tartással
harmatosak, mint a hajnali ének

[...]

hősnők, bár gyermekteg ésszel,
méhetek fényszaporító bázisain
megaton bombák s ketyegő műholdak erejénél
nagyobb energia fészkel,
cserepes ajakkal, hathatós együgyű szóval
ti könyörögjetek értünk,
ha bolygóközi humánus nagyhatalomként
tusakodva a hetvenedik tejúttal
a lángeszű bomba kiontja a vért
[...]

Cs. Szabó oly nagy respektusát a nők iránt persze némiképpen árnyalja, hogy a feminin szépséget leginkább kőben és ércben értékeli, s a „hősnők” egyszerűségük hangsúlyozásával – bár az erőszakos halál szörnyűségével szemben az erkölcsi tisztasághoz fordulás, a lelki ellensúlyteremtés akarata érthető – nemcsak az új élet ígéretét képviselik, hanem felidézhetnek sekélyes sztereotípiákat is a női nemi szerep mibenlétéről. A verszárlat azonban távol jut ettől, s egy élethimnuszba torkollik. A költő megköszöni Istennek a „siralomvölgyi mocsok”-ban való megpróbáltatásokat, az általuk megtalált irgalom képességét, s fohással fordul hozzá: „akard, óh akard még e kerek világot”. Az utolsó sorok az élet nagyszerűségét hirdetik: „hagyd meg, Uram a szerelmet a szívben, / őrizd meg az örömet a földön...”

Klasszikus értékek, emelkedett tónus, pátosz – a vers az időtlennek íródik, örök érvényesség pecsétje alatt. Ebben a szemléletben és poétikában a kétely, a krízis meghaladható végző soron, az emberi sors megőrző méltóságát és értelmességét.

Ám nincs ez mindig így!

Az 1974-ben, Londonban megjelent *Pokoltornác* című kötet, a „prózaversek” gyűjteménye egészen másként közelít a létezés megunhatatlan témájához. Rögtön a felütésben egy, a könyvbe foglalt szövegektől elváló, a sírversek modorában írt bökvers köszönti az olvasót:

„VOLT EGYSZER EGY LONDONI TÖRPE,
ESSZÉKEN LOVAGOLT KÖRBE,
S HOGY ATTÓL Ő ÓRIÁS
ÚJ ERASMUS, NEM VITÁS,
ELHITTE A GRAFOMÁN TÖRPE.”

Az írásképek, a nagybetűs szedésnek jelentése van: erősíti a kiáltványyszerűséget – mintha egy írott performansz keretében mázólná transzparensre a sorokat. Az öngúny a pármondatos előszóban szelídül, s öniróniba vált – némi tragikus festéssel: „A cím, Pokoltornác nemcsak arra az állapotra utal, amelyben szerzőjük él, hanem századunkéra is. [...] Örök a történet; az ember fél megválni attól, amibe rég belefáradt, fél itthagyni a világot, aminek elrontásához csekély mértékben valószínűleg maga is hozzájárult.”³

Fáj Attila meglátása szerint a létgondokkal való ellensúlyozás vezeti Csé tollát, amikor a jelen és történeti vagy misztikus múltat egybejátssza, s amolyan új, költői „epifániát” alkot.⁴ Miről szólnak a rövid szövegek, amelyeket a gondolatpárhuzam, -ritmus, ismétlések, refrének és a szakaszoló tagolás szerkeszt? Egyszóval: a létösszegzésről. Gyermekkori emlékekből, utazásbeli látványokból, (rém)álmokból, történelmi ismeretekből, műveltségelemből szerveződnek az opusok – hol elégikus meditációvá, hol víziókká, hol epikus történetmondássá állnak össze. Az első változat példája lehet a nyitó darab, a *Semmi*. Görög milióban, az antik múlt

mementói között, a mediterrán tájban egy aszszony emlékének idézése. Az egymásra rétegelt élmény- és ismeretanyag a mítosz és a valóság együttes dimenzióját hozza létre az elégikus summázatban. A személytelen létezésben való feloldódás gondolata, a sztoikus megnyugvás vigasza fogalmazódik meg: „semmi, csak az öröm, hogy itt voltál nyom- / talanul s szétszórt, szikrázó hamvaddal játszik a / közönyös tenger”. Az „ég s víz kristályos közönye”, a gyönyörű táj, a régmúlt és az örök érvényű művészet ember iránti érzéketlen fensőbbiséggel szemben merőben más érzelmi állapotba vált a hazai emlékek megelevenítésénél a szerző. *A látogatás* című prózavers egy álom kulisszái között az otthontalanság és az elszakíttottság kifejezése tulajdonképpen, mégis az erős érzelmi kötődés, az „enyém” bizonyosága ellentétébe fordul, s idegenné, fenyegetővé formálja a régi várost: „[...] Merre van az egérút, van-e szabaddulás a foly- / ton változó városból, amely azzal hiteget, hogy / ismertem valaha?” Az emlékkép statikus múlthoz tapadása megkérdőjelezi a hozzájuk tartozó azonosságérzés valóságosságát. A *Városomban* az ostromlott város mementója – a maga tragikumában: halott kislánnyal, lóhullákkal, padlásba fúródott vadászgéppel, elesett katonákkal – él a tudatban, s összekapcsolódva egy régi szerelemmel ellentmondásos érzést kelt, melyben egyszerre hat a nosztalgia és a borzalom: „[...] Enyém az a város, csak az a csonka város / enyém, mint trópusi doktoré, aki eszeveszettje / tíz csonka leprás betegének.” S ennek az érzésnek a fonák nézőpontja a *Mária bemutatása*, az „így is történhetett volna” képzeletlehetősége: „egy idegen palota, amely szülőházam is lehetett volna”. Rögtön hozzátéve egyszersmind, hogy itt is a pusztulásról, egy süllyedő világról, az azonosság kapaszkodóinak, tartóelemeinek az elvesztéséről van szó.

A gyermekkori képzeletek szülik leginkább a szürreális látomásokat. Az *Erdély hercege* ennek a műcsoportnak a szelíd változata, belefog-

3 *Pokoltornác*. Szepsi Csombor Kör, London, 1974. 7.

4 Fáj Attila: *Költői ellensúlykeresés*. Cs. Szabó László: *Pokoltornác*. Katolikus Szemle, 1974.

lalva egy szerepjáték: „ő volt hajdan az ifjú fedelmi jelölt, Erdély hercege”. A *Szamosban* a gyermeki mondóka, a mesei perspektíva sem képes megakadályozni az elmúlást: „ráolvasó szavam néma, jaj meghaltam, jaj meghaltunk, szép tatárlány”. Egy képzelt rémalak miatti szorongás prózaverse az *Anyaoesztön*. Rémalomként hat viszont a *Luxus szálloda* eseménye. A megszólalót fogva tartja egy „néma havasi luxus szálló”, ahol pénz nélkül lakik egy halottal (valószínűleg az elvesztett feleségre utal), örökös szorongásban. S hogy ne lehessen Cs. Szabót következetességgel vádolni, ebben a versben feloldja a látomást – lehetlenné téve egyúttal bármiféle esztétikai hatást: „[...] a menedékhely nagyvilág az a / hangtalan luxus szálloda s fedezetlen számlám / négy idegen nyelv, amelyen nem tudok írni”. A kilakoltatás valójában a halált jelenti, amely ellen fordul az elveszett társához. Irodalmibb megfogalmazása a hazátlanságnak a *Hajléktalanok*. Ahogyan az előbbi példában, ismét egy megszólított másik személyhez szól a monológ a bizonytalan realitású – képzelt?, álmodott?, felidézett? – történetben, amely a Duna-parti városba utazásra való készülődekről szól, kaotikus, kiszámíthatatlan körülmények között. Hideg tél van; dögszagú talponálló, lucskos peron jellemzik a rideg és fenyegető környezetet. A hazamenetel azonban lehetetlen: „[...] váltogatva két szótlán / ember várja éjjel-nappal a kapu alatt, hogy vissz / szalopózzunk”. A disszonáns sortörés is nyugtalanságot éreztet, s a záró két mondat is tanácsalanná teszi az olvasót: „Hajlékot keresek a szemedben, elfordul, máshol keres menedéket. Menjünk Újlakra, sötét lesz.” A vers beszélője időnként többes szám első személyűre vált, majd az egyes szám második személyűre fordul egyes szám első személyben. A befejezésben mindez koncentráltan jelenik meg. Ki beszél itt, s kihez? S az elbizonytalanodás/elbizonytalanítás opusa az *Emlék* is. Szaggatott képek jelennek meg a beszélő tudatában, egy irreális múltból, ahol egy szerető képe tűnik elő, aki

Napoleon idejében élt. Az utcákon holtak „fal-kászknak holdvilágnál”. A kísérteties látvány halált hoz magával. A szeretők fájdalom nélküli, könnyű halála ugyancsak irracionális a visszaemlékező pozíció tükrében.

A halál azonban nem feltétlenül rossz. A *Kékszakáll felvilágosítása* – ez a jelentésbeli kapcsolatok kifejtetlenségével operáló mű – a kiszolgáltatottság és a magány érzését érzékelteti a maga szemantikai titokzatosságában. A megölt nők „sértetlen áldozatok”, akiket szabaddá tett a halál. A gyilkos férfi az igazi áldozat: „engem fogva tart hét levágott fejetek, egymást / ölvölve ölök, ti gyermekgyilkosok!” A nők válasza: „[...] egymást ölvölve anyád örökében / hétszer újjászültünk, hogy viseld a sebünket, / mint a gyermek, akit meztelenül még nem véd / vadászó tekintetünk elől a férfiszemérem.” Valódi szürreális tartalom!

S ha realistán közelít a költő a témához, akkor azt is állíthatja, hogy a halál szakasztott ugyanolyan, mint az élet. Az *Éjjeli beszélgetés Lorrishan* hősnője egy utcákat rová, halott aszszony. Kísértet, aki amint az életben, úgy a halálban is hiába keresi otthonát.

Az epikus stílusban előadott kultúrhistóriai történetek a fentiekől elkanyarodóan az erudíció és a morál egymást támogató bölceletének adnak hangot. A *Trójai nemzedékek* egy mítoszi és egy kitalált anakronisztikus esetet dolgoz fel. Az első részben az *Íliász*ból ismert cselekmény tárul elénk: Priamosz Akhilleusz sátrában fia holttestéért könyörög. A halálban való osztozás sorsközössége egy gesztus erejéig kibékíti a háborúzó feleket. Mégis pesszimista a kép: a szépség, Heléna és Akhilleusz fátuma és halálos ereje a tanulsága a végzetes háborúnak: „Szépség által pusztulunk mi el”. A második részben már utókorai visszanezésből szól a Trójába lánynézőbe visszalátogató öregedő Ascanius (Aineiasz fia) ítélete: „Szülők nem szívesen szól már a régi világról. / Retorikus nemzedék volt az apámé, istenek / alkonya! kő kövön nem marad Ilionban! fújták / világvegi

dagállal, mindig emelt hangon s életükbe került a meggyőző, tragikus alakítás.” Cinikus a hang, amely groteszkbe is vált a honalapító apáról fogalmazva: „[...] galambtrágyával az / orrán vásári ponyva felett ott áll sematikus em- / lékszobra minden sárfészek piacán.” A lezárás közhelyszerű a nyitható fedelű sportkocsival, az arany telefonnal. Kézenfekvő az értelmezés: más korok, más felfogások, kulturális és erkölcsi romlás – egyrészlől. Másrészlől a saját kor kritikája – ugyancsak triviálisan ütköztetve az eszmények csodálatát a kiábrándult hedonizmussal. Hasonlót akar mondani a *Revízió* is. Egy Hitlerről készülő filmről való monologizálásban relativizálódik a gyilkos diktátor figurája, s filmhőssé változik:

„Siegheil! szörnyekről, mert szörnyetegek – babona! – nincsenek, ne legyen több szó, legyünk végre belátók az új felvilágosodásban, Hitler is ember volt csak, mint valamennyien, jó s rossz szokvány-keveréke, szexuálpatológikus napfoltokkal a kozmikus mélytudatán [...]”

Természetesen gúnyos irónia ez az utókori intellektüelek hamis és ostoba álhumánusát célba véve.

Alapos történelmi tájékozottság szükséges a *Szent király* című darab megértéséhez. Két szólam utal a megtörténtekekre. Az egyik a gyilkosok hangja, a másik az utókori moralistáé. Ami kiderül: trónviszály, kegyetlen leszámolás az oltár előtt, az áldozatból pedig mártír szent válik. Kiről lehet szó? Az alcím segít: „Meggyilkolták a Towerben, a Rózsa-háború alatt, 1471-ben”. Rövid nyomozás után kideríthető, hogy VI. Henrik az áldozat, aki a krónikák szerint jámbor – talán félkegyelmű – uralkodó volt, akit halála után a nép szentként tisztelt. Cs. Szabónál jelképpessé nő alakja: a mértéket nem ismerő, bestiálisan kegyetlen, ugyanakkor istenre hivatkozva cselekvő erőszak realitásával és uralkodásával szemben krisztusi alak: „Milyen

nagy, milyen erős. [...] aranykoronája ragyog, mint jászolban a szalma”.

Eposzi stílusú, jelképes krónika a *Világtörténelem (dióhéjban)*. A „Féljétek az Istent” parancs, illetve a „Tiszteljétek a közkatonákat!” felszólítás keretébe illesztve egy rövid mítosz olvasható az emberi históriáról – állati totem uralkodókkal és hősdalnokokkal. A hatalom és az értelmiség szükségszerű szövetsége alakítja hát a történeteket, amelyekben szüntelen, véres harc folyik az uralkodásért. Végül megjelenik a Semmi vezére, az idők és végletek betetőzője, az „oroszlánszívű bárány”. S a talányos vég:

„Tárva a Semmi oroszlánkapuja, bámul. Élén a Vezérrel vonul a győztes Semmi sereg, zsákmányával, a széllel, s szól szakadatlanul trágár katonanótája az Élénjáróról, hogy csalafintán óvja e gúnydal az irigy és gonosz istenek ellen. Mert szívük csordultig van szeretettel.”

A teljes pusztulás képe ez: diadalmas, ellentmondásos és zavarba ejtően többértelmű. Rögön követi ezt párverse a könyvben, a *Világtörténelem (mogyoróhéjban)*. Ezt egyszerűbb idemásolni, mint körülírni:

„A nagy heréltet leverte a nagyheréltet leverte a nagy heréltet a nagy herélt, ő volt a főpapi segédlettel a negyedik s végleges nagy dinasztia alapító, csoda által, egyhangúan tanúsítja az egész orvosi kar. Csontos fickó, foga közt zsoldoshullákkal sakál muzsikára táncol a bámuló keselyűk előtt. Halál fia, aki az alkotmányos hiéna ellenzékre szavaz.”

Tulajdonképpen egy groteszkre torzított, illúziótlan közhely a vers. A történelem elvtelen és erkölcstelen, hazug és kíméletlen harc – ebben a beállításban megváltás nélkül.

Polifón befejezést kap a könyv három eltérő optikájú opusban. Az *emberiség végnapjai* emo-

cionálisan közelít a létezéshez. Egy ükunokához intézett emlékező beszédben tárul fel az emberi élet összetettsége: önpusztítása és életvágya, semmisége és nagyszerűsége. Remekmű az ember és csipetnyi por csak. Jövendölés szól a 21. századra, amikor – a maga paradoxitásában – „kitöltetik” az üdvösség, egy koncentrált lézersugár testében. A véget azonban az újjászületés reménysége követi, melyet a „nők sugárzó hold-mosolya” hivatott érzékeltetni. A *Tengeri sír* amolyan profán epitáfium. Keserű, visszafojtott indulatú elhatárolódás a „hun–magyar regéktől”, „locogó csodaszarvasok”-tól, s „neurótikus ([sic!] táltosparipák”-tól, illetve a „kisbürgözdí avangarde fokokok”-tól. Minden bizonnyal a hagyományos népi–urbánus szembenálláson való felülemelkedés szándéka írja a maga áttételeiben a szöveget, szembehelyezkedve a provincializmussal „a mindenütt otthonos Értelem” nevében. Itt tehát a naivitás a meghatározó szemléleti vonás. A kötetzáró prózavers, az *Utóirat* végső menedékként a groteszkhez fordul. Szögesdrótkerítése mögött, a világtól elvonultan élő vén remetéhez megkeresés érkezik egy újságtól, hogy együttműködésre bírja, mert „...ezen fordul meg hét sebével / nemzeti létünk, a haza sorsa”. A végkifejlet egészen antipoétikus, nélkülöz minden emelkedett vallomást és didaktikát vagy udvarias konvencionális gesztust:

„Készül nagygyá tenni a tekintetes urat az Atlanti Kuvikban, világraszóló cikk lesz a csudabogárról, negyven esztendeig élt köztük névtelenül s mint a legyet, észre se vették. Ez áll a levélben? Nem egészen, engedelmével az áll, hogy le se fíngták.

Szent László király

Másképp lesz mostantól, fölfedezik a kormány levelével.

Vérebemet ereszd el végre a lánchról, mondja a remetelak daliás gazdája, a világtalan aggastyán, furcsa mosollyal. Gondoltad, hogy tolvajok ellen tartom? A dög dolga az angol és amerikai sajtó. Uccu, harapj az Atlanti Kuvikba!”

Hová lett a sztoikus béke?
Sapientí sat.

Minden egyformán „popzene”

*Interjú Papp Endre irodalomtörténésszel,
a Hitel főszerkesztőjével*

Fotó: Vadócz Dávid

Papp Endréhez az eredendő szellemi rokonságon kívül, közel negyedszázados, a legkülönbözőbb élethelyzetek által visszaigazolt barátság fűz. Nemzeti kultúránk és irodalmunk értelmezésének, felmutatásának és lehetséges megőrzésének ügyében nem ismerek nála elkötelezettebb, ugyanakkor korszerűbb és izgalmasabb gondolkodót.

– *Csapjunk is mindjárt a közepébe. A sárréti Szeghalmon születettél, amely bennem óhatatlanul Sinka István Himnuszok kelet kapujában című első kötetét, és annak kiadóját, a város nagy múltú tanintézményét, a Péter András Gimnáziumot idézi föl. Téged milyen szellemi miliő vett körül, és mikor jött számodra az első valóban fontos olvasmány, a hamisítatlan irodalmi élmény?*

– Szellemi miliő? A múlt század hetvenes-nyolcvanas éveinek félig falusi, félig mezővárosi világát, a kádárista Magyarország vidéki valóságát mennyiben lehet ennek nevezni? Mit tudtam én akkoriban Sinka Istvánról... Családi környezetem részben paraszti, részben alkalmazotti státuszú volt. Kötődött még a földhöz, a háztáji gazdálkodáshoz, de már igényelte a városi kultúrát. Vezetékes víz nélküli házba születtem, majd lakótelepi kölyök voltam. Gyerekkoromban rengeteget olvastam – tulajdonképpen bármit, ami a kezembe került –, sok lapot járattunk, s az anyám a munkahelyén könyvterjesztési feladatot kapott, ennek megfelelően el voltunk látva olvasnivalóval, köztük klasszikusokkal. Átmeneti kultúrában nőttem fel, melyben a régi szokásrend élt még nyoma-

iban – például az anyám félt környezete „megszólásától” –, ám az én generációm ezt már nem vette komolyan. Nagyanyám mindig is gyanakodva méregette az apámat, aki irodában dolgozott, nem felelt tehát meg az elvárásának, hogy a becsületes munka csak fizikai lehet. Nekem is jutott pár „kedves” megjegyzése ez ügyben, de csak nevettem rajta. Nem mintha nem hajtottak volna ki kukoricát kapálni és címerezni, vagy ne kellett volna fogynom a disznó lábát vágáskor... Szellemi épülesemet az önművelés mellett a foci szolgálta. Egyrésztől szenvedélyes gombfocijátékos voltam, másrésztől hátvéd a helyi serdülőcsapatban. Futballista akartam lenni (vagy, másodsorban, újságíró). A helyi gimnázium éppen a „karrier” szempontjából nem érdekelt. Békéscsabára mentem gimnáziumba, mert ott NB I.-es csapat volt akkoriban. El is jutottam a serdülő egy után az ifi kettőig – aztán tizenhét évesen, megfáradva, kiegészítve abba hagytam, hogy majd érettségi után hazatérve – sportnyelven szólva – otthon „vezessek le”.

Mindig büszke leszek rá, hogy kettesre érettségiztem magyarból. Ebben a jegyben kifejeződött meghittnek nem nevezhető viszonyom

a tanárnőmmel, aki mindent elkövetett, hogy egy életre elvegye a kedvem az irodalomtól. Nos, ezért dachból jártam a könyvesboltot, s találomra kiválasztottam szerzőket. Esterházy Péter *Termelési regényét* olvastam tüntetően az óráján, ahol sivatag szárazon és dögunalmasan magyarázott valami kötelezőt. Nem voltam jó tanuló, a továbbtanulásnak nem volt realitása, ezért visszatérve szűkebb pátriámba, a kocsmázás mellett, hogy unalmamat eltereljem, ismét csak a könyvek felé fordultam. Elolvastam másfél év alatt a fél világirodalmat – túlzok persze, csak a volumenre utalok –, ugyanakkor a történelem legalább annyira érdekelt. Be kell vallanom, hogy nem tudok megnevezni kiemelkedő olvasmányélményt. Szerettem a *Háború és békét*, Dosztojevszkijt, Ginsberget és Kerouacot, Sylvia Plathot és Joseph Hellert, Hrabalt, Krúdyt, József Attilát, Adyt és Bólya Pétert – amit éppen olvastam, azt. Ami igazán fejbe kólintott, az nem művelődési élmény volt, valami egészen más: a katonaság. Határőr voltam másfél évig. Ott vadultam meg, s jöttem rá, hogy mennyit érek: semmit. „Kartotékadat” vagyok, eszköz, egy ingatag fél- vagy negyedegzisztencia, akit gyűlölnék, aki letörölhető a tábláról, s akinek ideje kinőni a pelenkából. Leszerelve felmentem a fővárosba, s minden érzékszervemmel teleszívtam magam a rendszerváltozás kínjait nyögő, metamorfózison áteső, izgalmas világgal. Élményeket akartam! Szép volt, szabad és szabados voltam. Nappal aludtam a munkahelyemen, és utána irány az éjszaka! S amikor sorsszerűen magamra maradtam – elfogyott az addig éltető levegő, leléptek a barátok, nyavalyás nőim kirúgtak sorban –, kénytelen voltam jelentkezni az egyetemre. Debrecenbe vettek fel – innen egy új történet kezdődött.

– *Ha valakinek, nekem igazán ismerősek a kalódás hosszú és önpusztító zsákutcái, közel tíz évet kerengtem bennük. A sodródás sajátos, primer tapasztalatait után milyen várakozásokkal, s főképp milyen jövőképpel érkezted Debrecenbe? Hamar fölvetted az egyetem ritmusát?*

– Óriási szerencsém volt a debreceni magyar szakkal. Azt a rövid időszakot sikerült kifognom, amikor valódi szellemi pluralizmus honolt a falak között. Jelen volt a hagyomány: a Barta János-féle értelmezői iskola több évtizede érlelődő, a nemzeti kultúra egységét és folytonosságát valló, a szellemtörténeti fel fogásra támaszkodó gyakorlata. Hatott még a strukturalista műelemzés – általam sosem kedvelt – módszertana. S már helyet kértek maguknak a nálunk újként ható – igaz, nyugatról egy-két évtizedes késéssel megérkező – elméletek: a hermeneutika, a recepcióesztétika, a posztstrukturalizmus, a dekonstrukció. A posztmodern bővületébe került az oktatók egy része, akik ünnepélyes áhítattal – vagy éppen bizonytalan (ön)iróniával – ejtettek ki olyan szavakat, mint horizont-összeolvadás, önreferencialitás, iterabilitás, difference, vagy ikonikus nevetek, mint Roland Barthes, Iser, Gadamer, Heidegger, Foucault, Nietzsche, Derrida, Jauss. Ez a szellemi rétegzettség – s végső soron szembenállás – persze csak utólag vált számomra világossá. Akkor nagy kedvvel vettem bele magam az elméletbe, s fogtam hozzá új művek elolvasásához és addig ismeretlen nevek megtanulásához. Élveztem az egyetemet, készültem az órákra, s kaptam valamit a lényegből is: a mester és tanítvány kapcsolatból. Fontos volt, hogy fogalmi rendszereket sajátíthattam el, ezáltal egyrésztől lelepleződött előttem annak a sarokpontok nélküli, anarchikus félműveltségnek a szegényessége, amellyel bírtam, másrésztől abba az illúzióba ringatott, hogy a teória magasáról fölényesen megítélhető egy olyan, mélyen az emberi egzisztenciába ágyazott vizsgálati tárgy, mint az irodalom. Rövid ideig én is elhittem, hogy Kulcsár Szabó Ernő – szintén volt debreceni hallgató – új irodalomtörténeti vázlata után egészen másként kell látni a magyar irodalmi kánont, mint addig, s egészen más szempontok alapján kell értelmezni a műveket. Talán én is belekápráztam abba a lehetőségbe, hogy az irodalomtudomány már felülemelke-

A Hitel szerkesztősége 2016-ban – Nagy Gábor, Kovács Nóra, Papp Endre, Falusi Márton és Nagy András

dett az esztétikán, és a posztmodern teóriával karöltve, egy, az empirikus-analitikus tudományok fölött álló diszkurzív metatudomány szintjére emelkedett, amely rigorózan mutat rá minden emberi tudás uralhatatlan nyelvi feltételezettségére miatti viszonylagosságára, egyáltalán: az identitás lehetetlenségére. Úgy emlékszem, negyedéves lehettem, amikor rájöttem, én mégsem akarok efféle voluntarista lenni. Más szemléletű tanárain – elsősorban Görömbei András, Tamás Attila és Nyilasy Balázs neve említhető – hatására is egyre bizonyosabbá vált, hogy az irodalom mint azonoság-tapasztalat fontos a számomra – egyéni és közösségi vonatkozásban egyaránt. Megérintett a magyar művelődés, s benne az irodalom ethosza is. Kaphat-e ennél többet a hallgató?

– Mindabból, amit most vázoltál, érezhető, hogy imponáló biztonsággal közlekedsz az irodalom-elmélet sokak által átláthatatlan labirintusnak tekintett járataiban, így bizonyára arról is van véleményed, mi és hogyan változott az említett plurális évek után, és nem csak Debrecenben. Irodalomértelmezőként nézve, mit látsz, mit akar köz-

vetíteni, illetve próbál számon kérni ez a mai intézményes struktúra, amelynek – immár a Hitel főszerkesztőjeként – magad is aktív részese vagy?

– Az irodalomról való gondolkodás sem mentes természetesen a történelmi adottságoztól, saját társadalmi lététől. A rendszerváltozással beköszöntött nyitottabb szellemi világ rögtön átpolitizálódott. A múlt század nyolcvanas éveinek végétől elkezdődött, irgalmat nem ismerő verbális háború – amelyet sokan hajlamosak szépítve kultúrharcnak nevezni – a mai napig tart. A tétje nem más és nem kisebb, mint hatalom, pénz, presztízs és pozíció – s ha a művészetre tekintünk: irigység és hiúság. Ami a felszínletti, persze szofisztikáltabb a látvány. Ami körvonalazható volt: a saját történelmi és kulturális hagyományokra tekintő demokratikus berendezkedés szembenállása a kritikátlan nyugati liberális mintakövetéssel. Egyrésztől ragaszkodás volt tapasztalható a magyar művelődés integritásához és részleges önelvűségéhez – önmagába zárt magától értetődően sohasem lehet, mert akkor felszámolná magát –, másrésztől a posztmodern értékrelativizmus

jegyében az individualizmus korlátlanágát, a hagyományos minőségeszmény és magatartáskultúra megvetését gyakorolták sokan. A nemzetnélküliség korának eljövételét ünnepték. Minden igazság kétségbe vonható, dekonstruálható, mondták. A nemzeti gondolatot és tradíciót kreált, elnyomó politikai ideológiaként leplezték le, s a közösségi konvenciókat eltörölni szándékozva, a szabadelvű szkepticizmust a cinikus nihilizmus irányába terelték. Radikálisan újraírták a kánont, s a modern vagy premodern eredetű esztétikai felfogások diszkvalifikálására törekedtek. Évek múltán elérkezünk immár a poszthumán állapotba, ahol az ökológiai szempontok, illetve az emberi egzisztencia ellen fordított regresszív logikai produkciók felülírják az emberközpontúságot. S ezen a ponton meg is torpanok, mert nem szeretnék afféle margóra szorított, sértett demagóg szerepébe helyezkedni. Nem gondolom viszont, hogy ezek a szűkebb irodalmi életben megtörtént módosulások döntően határozták volna meg a magyar művelődést. A korábbi értelemben vett magasművészet iránti totális közöny, a populáris szórakoztatás – mert kultúraként talán nagyolás volna aposztrofálni – uralma, a verbális művelődés visszaszorulása, a nemzeti múlthoz ragaszkodó kulturális tudat súlyos sérülése a döntő. Az intézményiség ehhez idomul – no és a hatalmi elvárásokhoz. Ma már médiatanszékek vannak, és minden egyformán „popzene”, hogy stílszerűen az Európa Kiadó zenekar énekesét, Menyhárt Jenőt idézzem. A kultúráirányítás részéről napjainkban érvényesülő, részben leplezett s jórészt anakronisztikus népnevelői szándékról sem gondolom, hogy fennkölt idealizmus volna, inkább politikai érdeket szolgáló manipulációra gyanakszom. Szélsőségesen egyoldalú elvárásokat közvetít ma a rendszer. Világnézeti és politikai megfeleléseket várnak el a táborba gyűlt véleményformálók, lélek- és tudatmérnökök – trendi szóval: (fizetett) influenszerek – pró és kontra, az esztétikai érték ennek függvénye. Az

esztétika, mint a modernségben önállósodott tudatforma, a szép megítélésének autonóm képessége mintha valóban a múlté lenne már. A pragmatizmus, a mindenható érdekelv fölülírta Kantot. Én annyiban vagyok ennek részese, hogy elszenvedem, modus vivendikkel kísérletezem, és próbálok dacolni vele. De lelki szememmel már látom is a pénzcsapok kezelőinek gúnyos mosolyát...

– *Evezzünk békésebb vizekre. Apályakezds első lépései után, 1999-ben Görömbei András hívott a Hitelhez, ami eleve nagy tisztesség. Hogy érezted magad, és miként próbáltál kibontakozni egy olyan szellemi műhelyben, ahol az egy főre eső Kossuth-díjasok száma a legmagasabb volt az országban?*

– Úgy fogadtak, mintha mindig is ott lettem volna. Kellett akkoriban – 1999 nyarán – a Hitelnek egy szorgalmas és lelkes fiatal, aki vállalja az olvasószerkesztői feladatot, s új nemzedékeket csábíthat a laphoz. Görömbei András úgy gondolta, hogy a nemzeti gondolathoz való ragaszkodás mellett megvan bennem a képesség az új elméletek adaptív felhasználásához is – hagyományos tartalomhoz új megközelítés –,

*Az ötvenedik születésnap egy Hitel-tortával
(Ablonczy László ajándéka)*

ugyanakkor kortársi ismeretségem okán fiatalokat bemutató sorozatot is indíthatok. Nos, lelkesen olvastam, korrigáltam, naponta bejártam a szerkesztőségbe, tehát „kéznél voltam”, s *A névjegy* címmel három éven át huszonnégy író mutattam be a folyóirat lapjain, Lackfi Jánostól Fekete Vincéig, Nagy Gábortól Szentmártoni Jánosig. Életem egyik nagy ajándéka nekem az akkori Hitel. Csoóri Sándor, Görömbei András, Nagy Gáspár, Döbrentei Kornél, Lázár Ervin, Ágh István, Tőkéczi László nemcsak szellemi pezsgést teremtett, hanem egy

Ambrus Lajossal és Léka Gézával a pódiumon, 2017-ben

összetartó baráti társaságba is bevont. Kedvesek és közvetlenek voltak. Meséltek, anekdotáztak, politizáltak, ugratták egymást, kedélyesen kvaterkáztak, művek fölött bölcselkedtek, így észrevétlenül bevezettek a szépirodalomba, s bekapcsoltak egy olyan véráramba, amelyet magyar irodalmi életnek neveztünk a múltban. Ez a közeg valóban azt az érzést jelentette számomra, hogy a nemzet életének egy fontos területén lehetek szerény szereplő. Nyilvánvalóvá vált, hogy az irodalom mindenekelőtt eleven élet, emberi kapcsolatok szövevénye, sokkal több tehát, mint elvont stúdium. S a milió: az

asztaltársaságok, a rendezvények hangulata, a TF-esték sokszázas publikuma, Emma aszszony Pince csárdája Kornélostól és kocsonyástól, az iszkázi Nagy László-emléknap, a kispályás foci az író társakkal, a Kárpát-medencei irodalmi célú utazások, a sok érdekes ember, Nagy Gáspár vatikáni imája, hogy végre gyermek szülessen, s ahogy Lázár Ervin a kislányom születése napján hozza a neki dedikált könyvét... – szép volt. Milyen kár, hogy mindez lehet, hogy végérvényesen a múlté. Nagy szellemi és morális aszályban vegetálunk...

– Egy ilyen névsor mellett nem lehet csak úgy elmenni. Nincs olyan érzésed néha, hogy mintha mindent elvittek volna magukkal? Hogy amiben hittek, s amit képviseltek, egyszerűen nincs már jelen a világban?

– Cs. Szabó László írta, hogy a magyart a költői tették nemzetté. A mi kulturális nemzet tudatunk szellemi természetű, fennkölt fogalom volt, s nem rendelődött alá az éppen aktuális történelmi nyomorunknak. Ehhez kapcsolódott például a *Haza, a magasban* című vers Illyés Gyulától, vagy a magyar és magyar nyelvű irodalom megkülönböztetése Németh Lászlótól. Úgy van, ahogy Illyés hitte: „Mert ha seholy ottthon állok / mert az a való, amit én látok”. A realitás lehet kijózanító, de az igazi valóság, az eszmei magyarság időtlen kapaszkodó. A Hitel ethosza a szellemi természetű nemzet igazságából és a magyar irodalom közösségi küldetéséből, s az ahhoz szorosan kapcsolódó morális elköteleződésből táplálkozott. Az igazi magyar irodalom mindig tartott a feje fölött egy darab felhőtlen kék eget, ahol a gondolat szabadon törhetett a magasba. Nem szorult bele a maga történelmi immanenciájába. Ez a magyar irodalom transzcendenciája. Ez a végső értelmet önmagán kívül helyező felfogás tünt el belőle, s ezért érezhetjük, hogy ez már egy másik történet. Ezért írtam én a Görömbei Andrásról szóló kismonográfiámban, hogy amit ő képviselt, az már jórészt múzeumi tárgy: nemes és értékes, de a mának már hasznavehetet-

len, még ha fölötte áll is. Ebben az értelemben elveszett a magyarság kulturális nemzettudata. Azonban múzeumra szükség van, nélküle nincs önmegértés és megújulás. Magam részéről ragaszkodom ehhez a transzcendenciához, jóllehet, igyekszem azt a kor szellemtelenségéhez és amoralitásához igazítani – nem kis feladat! –, hogy legalább a mementója megmaradhasson. Konzervatív vagyok hát, de e többlet nélkül a mi figyelmünk és gondoskodásunk tárgya csak egy médiaesemény a sok közül. Öt-tíz perc jut a számára, egy villanásnyi jelenlét, valódi létezés nélkül. Ez így számomra értelmetlen. Az élet transzcendencia nélkül értelmetlen.

– *Irodalomtörténeti, esztétikai tárgyú dolgozataid, könyveid egytől egyig a kor legégetőbb kérdéseire keresik a választ. Mit és miképpen érdemes megőrizni a múltból, és a megmaradás, a progresszió szolgálatába állítani? A 2013-ban megjelent Azonos önmagával című köteted (nekem személyes kedvencem) már beszédes fejezetcímeivel (A részesezés esztétikája; A remény elve; Az igazmondás igénye) levett a lábamról. Ólomsúlyú fogalmak között ritkán tapasztalni ilyen koncent-*

rált, mégis könnyed és elegáns túravezetést. Meggyőződésem, hogy jóval nagyobb figyelmet érdemelt volna.

– A nemzeti gondolathoz hű olvasóközönség köreiből mindig is tapasztalható volt az elméletellenesség, s az én szövegeim teoretikus alapról indulnak. Bevett frázisoktól, szép közhelyektől is igyekszem távolságot tartani. A nemzeti érzéseket, a hiteket megerősítő szép szavak iránt van igény, s nem a konvencionális igazságok újragondolására. Benyomásom, hogy az emberek megingathatatlanul kapaszkodnak 19. századi kategóriáikba, vagy kacérkodnak a nemzetfogalom etnikai vagy kulturális egyoldalúságaival, amire a 20. század első fele kínál modelleket. Csakhogy a nemzetfogalom sohasem statikus, nem az állandóság jellemzi, sokkal inkább a szüntelen változás. Minden igazság és azonosságtudat az időben történik. Történés, és nem cáfolhatatlan axióma. Ezért állítom, hogy a nemzeti jelzőt használó esztétikai felfogás és bármiféle megértés csak részesezést nyújthat az időben utánunk is tovább történő igazságból. Logikus állítás tehát, hogy az abszolút azonos-

Egy Nagy Gáspár-emléknapon a bérbaltavári szülők háza udvarán, a 2010-es évek elején

A József Attila-díj átvétele 2020-ban

ság csak Istené lehet, s megfordítva is igaz: az Isten maga a létezés abszolút foka, az egyetlen idők fölötti identitás.

Mit állít a radikális antropológiai szkepszis? Azt, hogy az emberi azonosságot feloldja a világtapasztalás folyamatában szüntelenül képződő alanyiság, s ez nem több mint egy, a tradíció reflexiójában és a kommunikációs kapcsolatokban magára ébredő medialitás. S ebből a rögzíthetetlen pozícióból látszhat úgy, hogy a szubjektum nyelvilleg közvetített feltételezettsége csak illúzió, ahogyan nincs tőle elváló objektivitás sem, csak viszonylatok. A létezés nem emberközpontú, nincs emberre szabott értelme, a világ közömbös irántunk. Egyetlen logikus magatartásunk maradt: az ironikus játék. Nos, ezzel a végső kétségbevonással szemben választottam a könyvcímet. Ha minden relatív, akkor értelemszerűen a relativitás is az. (Ez, persze, egy lezárhatatlan regresszív logikai örvény, a „minden krétai hazudik, mondja a krétai” esete.) Amennyiben elfogadjuk a nyelvi létmódot – mint felülvizsgálhatatlan relativitást – kiindulási pontként, akkor el kell

fogadnunk azt is, hogy létezik örök állandóság és abszolút igazság, mert a nyelvi hagyomány ezt az igazságot is közvetíti felénk, nem csak ennek tagadását. (Ha nem közvetítené, ugyan mit lehetne tagadni...?) S hát akkor újra csak előállhat a metafizikai igazsága, vagy az egyéni és közösségi identitás – időbeli létmódjából eredő korlátozott – lehetősége. A nemzeti kulturális hagyomány előttünk kezdődött, s túlmutat rajtunk, de mi is alakíthatjuk. Az esztétikai megértés hasonló szerkezetű: tanult és folytonosan alakuló. De nem kell fejet hajtani feltétlenül a múlt tekintélye előtt, s a jelen érvényesége sem mindenható, mert a megértés nyitott a jövő felé. Az egyéni cselekvés emlékezete döntően a nemzeti kultúrában kap helyet és értelmet, s létének

mementóját is mindenekeelőtt tőle remélheti. Felfogásom szerint a szépségtapasztalat, az esztétikai élmény éppen azáltal jön létre, hogy asszimilálhatóvá válik a befogadó számára. Mégpedig azért fogadhatja el, mert beteljesít egy vágyat: az élmény közösségi természetének átélését teszi lehetővé. Valami önmagán kívülit fogad be, de erre csak úgy képes, ha ez az újdonság már valamilyen formában a sajátja volt. Mi más ez, ha nem önmeghaladás? Egy külső hatás okozta öntapasztalás öröme. Ráébredés arra, hogy a befogadott idegenség valójában lényegi sajátosság, egy, a szubjektivitás fölött álló azonosság része, hozzátartozunk egy tőlünk el nem választott értelemhez. A személyes igazság feltételezi azt a nyelvi és kulturális közösséget, melyben a megértés és egyetértés-együttérzés lehetősége adott. A szépség és az identitás teremtoje az emlékezés. A szépség tapasztalata azonosságélményt nyújt azáltal, hogy az identitástapasztalat örömét kereső – s a múltban már megtapasztaló – ismét átélheti azt egy, a mű közvetítette új kifejezésmóddal vagy nyelvi eredetiséggel. A várt és a váratlan együtttha-

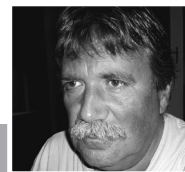
tása hoz magával esztétikai hatást, és járul hozzá az identitás újraértett megerősítéséhez. Csoóri Sándor példája szemléltetheti, mire gondolok. Ő saját bevallása szerint a modern költészet, a szürrealizmus idegen nyelvű művein keresztül jutott el a magyar népdalok egyik ősi sajátosságának, a szabad képzettársításoknak a felismeréséhez. Íme, egy külső hatás indította be az emlékezést, ami a ráébredést eredményezi: valójában Csoóri mindig is tisztában volt kulturális örökségének ezzel a realizmustól elváló vonásával, amolyan rejtett ismeret volt ez. Felismerésig úgy juthatott el, hogy másik utat keresett az emlékezetének. S ha ezen a nyomon haladunk, jogosan tehetjük föl a kérdést: lehet, hogy a kultúra és a hozzá tapadó identitás mindig önmagát teremti újra a nyelvben, saját időben kibomló Igazságát bontakoztatja ki a változatok sokféleségében? A szépség jelentheti tehát az önazonosságot is, amely mindig több, mint a személyes identitás, de nélküle megtapasztalhatatlan. Így találkozik hát a transzcendenciával az irodalomértelmező, mert az esztétikai tapasztalat eredendően azonosságot teremt, még ha ilyen összetettet is.

– *Görömbei András, Vári Fábián László és Döbrentei Kornél életművének felmutatása után, sorozatban negyedik kismonográfiádon dolgozol. Cs. Szabó László korával és gondolataival kelsz és fekszel, akiről ugyan születtek már összegző szándékú munkák, ám számomra nem kétséges, hogy a tiédhez fogható igénnyel nemigen szóltak még róla átfogóan. Azt kaptad, amit vártál? Mit üzen nekünk Cs. Szabó László?*

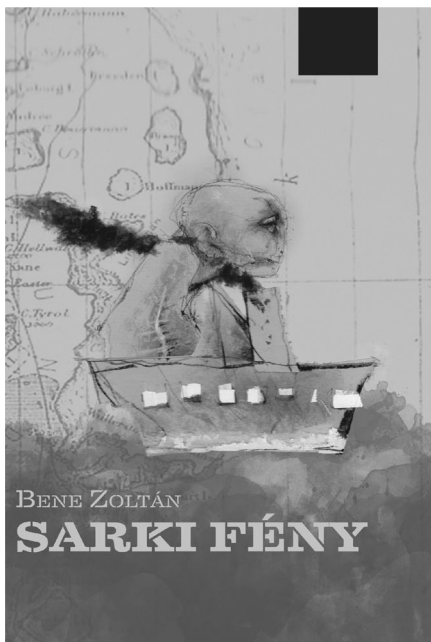
– Azt üzeni: „Az élet addig ér valamit, amíg örök kezdet, örök készenlét.” Meg azt, hogy az emberhez csak az öröklét illik, s mindenben csak a teljességgel elégedhet meg. Régimódi alak, nem igaz? Szakmaibb megközelítésben azt mondhatom, hogy minden egyes életmű vizsgálata alkalmat ad általános elméleti kérdések tárgyalására is. Vári Fábiánnál a kulturális regionalizmus felmérésére, Görömbeinél emellett a bartókiság vagy az egzisztenciális

tétű irodalom-feldolgozás problémakörének körüljárására, míg Döbrenteinél a múltképviselet egyéni formáinak szemrevételezésére nyílt lehetőség. Cs. Szabóval kapcsolatban az a véleményem, hogy nem ismerjük valójában a teljes életművét. Csak a nyugati magyar emigráns irodalom kiemelkedő alakjaként szokás szóba hozni személyét, holott a magyar szellemtörténeti gondolkodás egyik jelentős képviselőjét is tisztelhetjük személyében. Az 1930-40-es évekbeli esszéinek szemléletmódja és értékvilága szembesít azzal a sajátossággal, hogy számos kategóriánk, előfeltételezésünk ebből az elfeledett, idealista bölcséleti iskolából származik. Ahogyan a kollektív memóriazavar burkolja ködbe például Thienemann Tivadar vagy Joó Tibor életművét is. Töreksem egy kis „ködszurkálásra” is. Maga a monográfia-írás is érdekes kihívás. A romantikus érintettséggű hagyományos felfogás az alkotó személyét állította az esztétikai rendszerezés középpontjába. Ezt részben a strukturalizmus műközpontúsága váltotta fel idővel, majd a befogadásesztétikák kora jött el, ahol az értelmezésre került a hangsúly. Egy monográfiában e három komponensnek – tudálékosan: az esztétikai alapviszony tényezőinek – kellene valahogyan harmóniába kerülniük. A feladat szerzői szempontból az, hogy szülessen egy összefüggő értelmezés, amellyel lehet szembesíteni a saját olvasói ítéleteket.

Léka Géza

Léka Géza
(1957, Budapest)
költő, író,
a Hittel szerkesztője

Töprengések Bene Zoltán két regényéről

Hegedűs Imre János
(1941, Székelyhidegkút)
író, irodalomtörténész,
Budapesten él

Bene Zoltán: *Mandola története*, Irodalmi Jelen Könyvek, Budapest, 2021. Bene Zoltán: *Sarki fény*, Orpheusz Kiadó, Budapest, 2021.

Jó elődeink egykoron nem húzták takarékláng-ra az eufória lámpását: „Uraim, le a kalapokkal!” – írta Szontágh Gusztáv az *Abafiról*, Báró Jósika Miklós regényéről. Józan korunk nem viselné el ezt a harsogást, ezért Bene Zoltán prózames-terünkről a szakirodalom szavaival jelentjük ki: napjaink emblematikus írója.

Pompás parabola, hirtelen fölívelő pálya az övé, amelynek magasságából belátja a múlt szakadékait, véres drámáit (*Isten, ítélet*), és tökéletes biztonsággal tájékozódik jelenkorunk szövevényeiben, gubancaiban. Jelen esetben két kisregény megközelítésére vállalkozik a recenzor, azzal az elhatározással, hogy az empátia nem fogja tompítani a hűvös, az elfogulatlan kritika életét.

Bonyolódjunk először a közelmúltat és a jelenkort boncoló, azt pásztázó munkájának semmiképpen sem egyszerű, semmiképpen sem könnyen átlátható világába.

A *Mandola története* című kötetben Krúdy Gyula és Bólya Péter munkáiból választott két szemelvényt, ezt szánta bójának (!), hogy tudjunk eligazodni P. mester gizgazos, kanyargó ösvényein. Ez a P. – mármint a főszereplő – nem azonos azzal a titokzatos krónikaíróval, akit

Anonymusnak keresztelt el az utókor: az ő be-tűneve a Molnár-féle Papuskából jön, igaz, rejtélyességben ő sem szenved hiányt.

Sokat utazik, szinte állandóan úton van, máskor kávéházakban, kocsmákban ücsörög, mégis a várakozás bajnoka, a várakozás „kitölti létezésének minden pillanatát”. (Azt hinné az Olvasó, Beckett *Godot-ra várva* híres drámájával kimerült a téma, de hát nem!) Itt már föl-kaphatjuk a fejünket: nem az idő, hanem a lét minden pillanatát tölti ki a várakozás, és ez nagy különbség. Ezennel áteveztünk a filozófia vizeire. Bene Zoltán az analitikus filozófia atyamesterét, David Lewist citálja, s cím szerint említi egyik fontos munkáját: *On the Plurality of Worlds*.

Számtalan axiómát neveznek a filozófia alap-kérdésének. Bene Zoltán regényében csontig hatol a bonckés: Milyen a világ? Kik alkotják a világot? Azonos-e a rész az egészszel? Csak ez a mi világunk létezik, vagy vannak más világok is? David Lewist idézi: „Aktuális világunk csu-pán egy a sok közül”.

Hogy konkrét példaanyag is legyen a kezében, Bene a fizika, a fénytán ismeretanyagát is felhasználja. Egerben látta a főszereplő (vagyis

a szerző!) a lyukkamerát (camera obscura), amelyben megjelenik a város panorámája. Végtelenül egyszerű a készülék, „semmi elektronika, semmi informatika, semmi ultramodern technológia”, kínálja magát a gondolat: létezhetne olyan világ is, amelyben nincs elektromosság. (A téma mélyre fészkelte magát Bene Zoltán gondolatrendszerében: döbbenetes vízió az *Áramszünet* című regénye, amely rádióban is elhangzott – egy világméretű katasztrófát képzel el, amelyet nem az atomfegyverek, hanem a napkitörések idéznek elő, megsemmisül a földön minden áramforrás, minden elektromos készülék.) De szerzőnk nem szakmunkát ír, hanem regényt. Mégpedig vérbő regényt. Hagyományos értelemben történnie kell valami rendkívülinek a regényben, így itt is megeshet az a nem mindennapi eset, hogy eltűnik P. barátja, Mandola. Csupa rejtély lengi körül, látták közben jönni-menni, de valahogy nyoma veszett. A rendőrség kihallgatta a hozzátartozókat, az eredmény nulla. És itt lesz jelentősége a camera obscurának. Azt a világot ismerjük meg, amelyet elhagyott, vagy amelynek hátat fordított a lány.

Van irodalmunknak egy mellékösvénye, ezen jön-megy, köt különbékét vagy éppen rostokol Kakukk Marci, Pizskos Fred, a kapitány, Felméri Kálmán, Szindbád és még sokan mások: félrejárók, esendők, törékenyek, perifériára sodródott, öntörvényű alakok. Milyen ezeknek az embereknek a (magán)élete a kilencvenes években? Bene Zoltán nem moralizál, de érződik minden során: szenved az ijesztő romlás miatt. A házasságok felbomlanak, P. gyermekkori barátja feleségével, Sztellával szeretkeznek, száz-ezer forintot fizet Gábornak, hogy az leüsse kezéről Évát (így szabadul), apák zaklatják kiskorú leányukat, házastársak verekednek vadul gyermekeik szeme láttára...

Nem a szerző kérdez. Az Olvasó kérdezi: ezt hozta az új világ a kilencvenes években? A szabadságot összetévesztik az emberek a szabadsággal? Az erotikát a feslettséggel?

Smindehhez társul egy olyan obszcén, olyan vulgáris nyelvezet, amely mostanig nem tűrte a nyomdafestéket. És semmivel sem verőfényesebb, derűsebb az ország gazdasági élete, szociális állapota: a privatizációval kifosztják az országot, 1995 „beköszöntével a végleges kiábrándulás érkezett el Magyarországra”.

Itt említjük meg a Bene Zoltán más munkáira is jellemző vonást: szövi a regény fonalát, és közben-közben különös cirádákat (foltokat?), konkrétumokat iktat be, amelyeknek – látszólag – nincs köze a kitalált eseménysorhoz. Itt például a Bokros-csomag, Torgyán József tündöklése és bukása... Izgalmas tünet, nagyszerű stílus-újítás.

De térjünk vissza a fősodrát jelentő Mandola-történethez! P. felidézi az együtt töltött boldog heteket, hónapokat. Paranoiás rögeszmék kínozzák, hallucinál, rémeket lát, víziói támadnak, furcsa, egyszavas levelet kap, fantomképek jelennek meg ébrenlétében és álmában, Mandola hiánya tölti be a külső és belső teret.

A regény cselekményének megoldása izgalmas krimi. Ragyogó, idegfeszítő események sorakoznak, amelyek összefüggően nem mesélhetők el ebben a jegyzetben, ártana a könyvárusítás ázsiójának. Van összetévesztett személy, vadkanagyaras lány, aligátorteknős, emberablás, pincebörtön, randi drog, lakáskód fölfejtése, kanapéra kötözött lány, külföld és öngyilkosság.

„Az író az, aki mindent elrendez” – olvassuk a 72. oldalon. Ez történt. Így történt. Bene Zoltán körültekintően körülpillantva, hatalmas tudását kamatoztatva elégíti ki az Olvasó igényeit. Meditálva, magunkba süppedve, de felajzottan tesszük le a könyvet.

*

Bene Zoltán *Sarki fény* című kötetével könnyebb a dolgunk, mert az előző értékelésben elhangzottak a Bene-életműre vonatkozó, általános észrevételek.

Ha lexikont ütünk fel, megtudjuk, hogy 1872-ben az Osztrák–Magyar Monarchia vezetői expedíciót menesztettek az északi sark irányába, Julius von Payr főhadnagy vezetésével. Velük tart az egyetlen magyar személy, a hajóorvos, Dr. Kepes Gyula. Százkilencvenegy szigetet fedeznek fel, s azokat az uralkodó iránti tiszteletből Ferenc József-földnek nevezik el.

Ez a földrajzi esemény szolgáltatott ürügyet Bene Zoltánnak regénye megírására.

Súlyos tömböket görget. A főszereplő, Szelevényi úr, aki egyes szám első személyben mesél (én-regény), a szigeteken létesített Zichy-telepen didereg, borong, elmélkedik, tölti kényszer-száműzetésének éveit, és olvassa apjának különös naplóját. (Egész Európa történetét érintő, alternatív elméletek foglalata a napló!) De ez csak ürügy, lényeg az elmélkedés, a visszaemlékezés, a lélekboncolás, az élet értelmének keresése.

Annyiban rokon a főntebb elemzett regénnyel, hogy itt is alternatívák kontúrjai tűnnek fel.

Hányféle formája van a létezésnek!

Az alternatívák teremtésének legalkalmasabb formája a visszaemlékezés. A narrátor, aki elmeséli az eseményeket, otthoni, kisvárosi, szegedi évei után sóhajt (Bene kedves városa az!), Adyt, József Attilát, Juhász Gyulát olvas, kedves nőszemélyek (Ági, Kinga, Anna, Orsi) testének sziluettjei rémlenek föl képzeletében, heves szeretkezések kezdeményezője (vagy elszenvető alanya!) volt ő egykoron, ezáltal föl száll az action a zord, csak a sarki fény által megvilágított szigetekről a kényszerűségből elhagyott haza magasságába. És a lélek mezeire!

Mert ez a Bene-írásművészet jellemző vonása. Fizikai, földrajzi konkrétumokból indul ki, azokra alapoz, és fölemelkedik (vagy eltér?)

a személy lelkivilágának vizsgálatára, a kiismerhetetlen rejtélyek utáni nyomozásra. A magatartásformák fontosabbak számára, mint a díszes templomok, égre mutató sziklák, a pompás paloták. Mennyire problematikus lény az ember – mondja ki számtalan formában. „Az őszinteség néha a gyávák és gyengék menedéke” – írja. Mindannyiunk érzékeny pontjára lép egy ilyen kijelentéssel!

Nincsenek véglegesen kiforrott normák, nincsenek márványba vésett verdiktek a psziché birodalmában, alternatívák nemcsak a történelmi korszakok zajlásában alakulnak ki, jelen vannak egyetlenegy személy lelki mocorgásai-ban is. A sarki fény, az aurora borealis játszik velünk: csalóka játék ez, fölillantja a szépet és a borzalmast, néha a szabályos sziluett alakot ölt, máskor diffúz káosz-ként kavargog. Vigyázni kell! A tájékozódás nem könnyű. Könnyen eltévedhetünk, akárcsak Kafka hőse, Joseph K. *A kastély* regényben – írja Bene Zoltán.

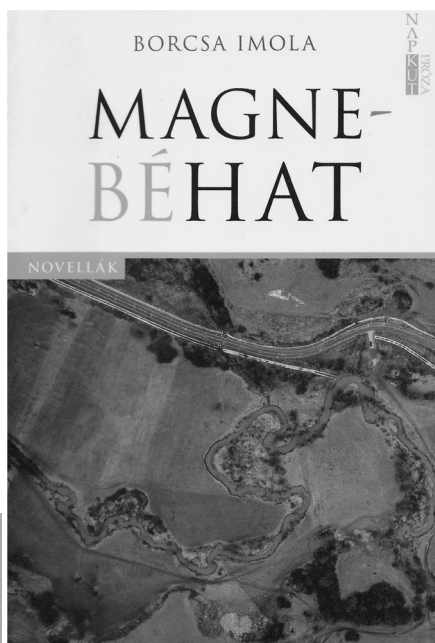
Miért? Nincs végleges válasz, mert: „Az emberi lélek bonyolult műszer, fogalmam sincs róla, hogyan működik”.

A regény utolsó lapjain különös világtörténelmet olvashatunk: az apa „alternatív világmagyarázatát”, és annak az ellenkezőjét. A történelemtudomány szakavatott művelője itt a szerző. Zubog, dübörög például a Rákóczi-féle szabadságharc jó néhány híres jelenete.

Jókai óta tudjuk, a szépirodalom nemcsak művészet: tudomány is az.

Ezt műveli Bene Zoltán. Impozáns ismeretanyagát halmozza, rendszerezi (néha gyömöszöli!) regényeibe. Nemes veretű, 21. századi, patinás prózát teremt.

Hegedűs Imre János

„Mindenki azt a világot
cipeli, / amit álom és
ébrenlét között öntudatlan
teremtett.”*

Hambalkó Dalma
(1998, Dány) a Petőfi Irodalmi
Múzeum Oláh János-ösztöndíjas
szerkesztője

Kertész Dávid: *A keresztúri vámpír és más történetek*,
Előretolt Helyőrség Íróakadémia, 2020.
Kopriva Nikolett: *Amire csak a fák emlékeznek*, Előretolt
Helyőrség Íróakadémia, 2020.
Borcsa Imola: *Magnebéhat*, Napkút–Erdélyi Híradó, 2019.

Három elsőkötetes író könyvét (Borcsa Imola *Magnebéhat*; Kopriva Nikolett *Amire csak a fák emlékeznek*; Kertész Dávid *A keresztúri vámpír és más történetek*) szeretném az Olvasók figyelmébe ajánlani. Mindhárman az Irodalmi Jelen Debüt-díjas szerzői, Kopriva Nikolett és Kertész Dávid az Előretolt Helyőrség Íróakadémia hallgatója.

Borcsa Imola könnyen olvasható, magával ragadó könyvvel mutatkozott be. Már a téma-választása is izgalmas: a hűen és néhol humorosan megjelenített falusi élet, amelynek főszereplője a mindennapos pletyka. Bár felmerül a kérdés, hogy novellafüzérről vagy regényről van szó, valamiféle kohézió mindenképpen megteremtődik a központi helyként szolgáló patika által, ahol minden szál összefut. Igaz, talán nem a gyógyszertár jut eszünkbe a pletyka elsődleges forrásaként, így a szerző új terepre vezeti az olvasót. Az elbeszélő az egyes szám első személyben el-eltűnik, inkább közvetetten mutatja be a falu életét, és csak reakcióiban jelenik meg, amikor meghökken egy-egy történeten, vagy mindennapi tevékenységei közben

látjuk őt, ahogy próbál hozzászokni az új környezethez. Személyes információt pedig alig tudunk meg róla azon kívül, hogy Marosról jött, és a kávé jobban szereti hidegen. Mondhatni, hogy az olvasó nézőpontját képviseli, hiszen ugyanolyan kívülálló, mint mi vagyunk olvasás közben. A falu lakosainak botrányai és cselekedetei magával sodorják őt is, minket is, miközben ugyanúgy nem tudjuk, hogy kikről van szó.

Egy eset van csupán, amikor az elbeszélő hozzá tud szólni az eseményekhez saját tapasztalataiból, de azt is kételkedve hallgatja Elvira néni, a falu mindentudója. Itt pedig felmerül a hitelesség kérdésessége, és emlékeztet a szöveg minket arra, hogy fenntartásokkal kell kezelni ezeket a történeteket. Elvira néni az, akitől legtöbbször értesülünk az újdonságokról, aki felkarolja az új lakost, már-már feladatának tekintve, hogy beavassa a falu titkaiba; még fel is ajánlja, hogy bemutatja embereknek. A pletyka mesélése néha összekeveredik a saját életének problémáival vagy történéseivel, így megszokás nélküli, asszociatív gondolatmenetet tár elénk a szerző, ennek színrevitelére pedig a függő beszéd különösen alkalmas. Olykor még

* Idézet Kopriva Nikolett *Burok* című verséből.

a visszaemlékezés folyamata is tetten érhető, amikor az éppen megszólaló reflektál a saját mondókájára, esetleg kijavítja vagy megerősíti magát. A külön kiegészítések ugyanúgy szólnak nekünk, olvasóknak is, mint a patikusnak, hiszen néhány dolog csak a helyiek számára egyértelmű – így válnak értelmezhetővé a történetek. Ezekben a témaváltásokban azonban úgy tűnik, mintha egyenrangú lenne például a válás és a virágültetés, de aztán a számos kitérő után mindig visszatér az eredeti témára.

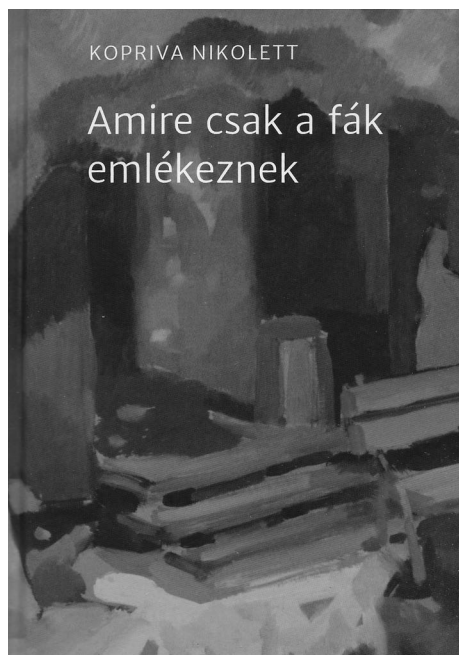
Az utolsó fejezet viszont eltér az előtte közöltektől, hiszen itt a pletykák néhány szereplőjének nézőpontját olvashatjuk, amelyen keresztül az eddigi, egyedül is helytálló egységek összefűződnek, kapcsolatot teremtenek a különböző szóbeszédék eseményei között. Habár kívülállónak tűnhet ez az írás, mégis feladata van: felölelni a könyv egészét, és egységes zárlatot adni még akkor is, ha az elhangzott történetek kapcsán maradtak bennünk kérdések.

Kopriva Nikolett verseskötetében az ember és annak személyisége a természettel való egy-

ségében jelenik meg. Fő motívumainak főleg a vizet és a fát használja, ezeken keresztül jelenít meg több lelkiállapotot, az élet bizonyos tapasztalatait, jelenségeit – magányt, születést, halált, halandóságot, elidegenedést, némaságot, önmagunk felfedezését és keresését. Már a kötet eleji Plótinosz-idézet sejteti, hogy miről lesz szó: „(...) Az emberhez egy másik adódott hozzá, (...) hozzánk illesztette önmagát, hozzáadott ehhez az emberhez, aki mi eredetileg voltunk... így lettünk ezzé a kettővé.” Hogyan gyarapít minket a világ, a természet, más emberek. Mivé fejlődünk, milyen szokásokat hagyunk el és veszünk fel. Hogyan alakul az emberi személyiség; hogyan birkózik meg egymással a régebbi és az újabb énünk. Hogyan változik maga a környezet is, amelyben az ember létezik.

Első ciklusában (*A fák ugyanolyanok*) az emberi változások mutatkoznak meg, miközben ezt a változást a természet, a fák nem követik, mégis a lírai én itt érzi magát a legotthonosabban. Nemcsak a természettel való összefonódás, hanem annak szeretete és tisztelete is érződik

a versekben. A második szakaszban (*Elneveztem rólad egy tengert*) a bizonytalanság, a felnőtté válás, valamiféle ragaszkodás is szerepet kap. Találhatunk Ady Endre-, Kemény István-, de még *Apocalyp*to-megidézéseket is, sőt az utolsó versben Walt Whitmannal is találkozunk. A következő, *Egy éjjel szét-esett a ház* című ciklus a megsemmisülésről, a környezetbe való beleolvadásról, az új világ építéséről szól. Ez az új világ vonatkozik a saját belső világunkra is – fel kell is-

mernünk a „belső földrengéseket”, amelyek jelzik, hogy változtatni kell, ezeket a változásokat pedig vállalni kell. Ezen kívül megjelenik még a személyes kapcsolatokban való feloldódás, amely során olyannyira eggyé válnak a felek, hogy már nem tudják megállapítani, ki kicsoda. Utolsó, *Az esőárus* szakaszban pedig egymás után több személyes jelenet olvasható – találkozzunk az anyával, apával és nagyapával. Alírai én nosztalgiazik, ezzel együtt pedig a magány és az elengedés is megjelenik. Elengedni minden változást, ami mássá teszi az embert, hiszen újrakezdeni nem lehet, mert tovább cipeljük magunkkal a múltat. Az egész kötetre jellemző mély gondolatisága egyszerre letaglózóan igazi és nyers; abban az értelemben, hogy minden körítés és túlstilizáltság nélkül közli mondanivalóját. Sűrített képei sokszori olvasásra fedik fel jelentésüket. Valamint érdemes megfigyelni, hogy amikor a versnek megszólítottja van, mennyiben változik az értelmezés, az üzenet, ha konkrét személynek vagy elvontabb dolognak tekintjük a Te megszólítást.

Kertész Dávid novelláskötetében könnyed hangot üt meg, viszont sötét világokról, alternatív valóságokról számol be, amelyekben – akármennyire is tűnnek sci-finek, lehetetlenségnek vagy egyszerűen csak távoli jövőnek – valóságos és komoly problémák merülnek fel, amelyeket bármiféle megoldáskeresés vagy ajánlás nélkül közöl velünk. Nem fűz értékítéletet, az érzelmeket mellőzi, csupán szembesít olyan világokkal, ahol az ember nem feltétlen jó. Szórakoztat, mégis ezzel egyidejűleg elborzaszt és elgondolkodtat; a történetet, amelyen még tudtunk nevetni, olyan követi, ami még komorabb, és visszaránt a sötét világok egyikébe. A cikluscímek az utána következő tartalommal néhol ellentmondásos kapcsolatban vannak: a novellákban valami mindig félresikerül, és a fordítottja történik annak, amit az elején sugallt, vagy egy (nem) várt csattanóval záródik

a történet. Némi ironikusság is fellelhető ebben a szerkesztésben. A szóhasználata egyszerű, bár ahol megköveteli a téma, hozzáértően fogalmazva tárja elénk a történetet (például a mesterséges intelligencia esetében).

Az első novellaciklusban ezt játssza ki. Az *Esküszöm, megtörtént* cím alatt abszurdnak tűnő dolgokat sorakoztat fel – szervkereskedő, aki a felesége magzatát fogja eladni; megátkozott goul, aki minden holdtöltekor visszatér embert ölni, egy öregasszony kétszeri eltemetése, találkozás Sztálinnal a gulágban. Az *Ez nem velünk történik* szakaszban valójában igenis olyan dolgok történnek, amelyek ma lehetségesek: Tinderen bosszúból, szórakozásból csaló profi; mentális küzdelmek feletti eltekintés, ignorancia. Az elmagányosodott ember a technológiában keresi és találja meg a szükséges társaságot és igényeinek kielégítését, vagy éppen a valódi és tartalmas emberi kapcsolatok hiányában csak egy értelmes beszélgetésre vágyó lélek jelenik meg.

Az utolsó, *Azt hiszem, meg fog történni* ciklusban disztópikus jelenettel kezd, az üzenet mégis az, hogy mennyire embertelen tud lenni a világ még akkor is, amikor jelen van az erős hit, amely egyben elvakulttá is teszi az embert, valamint felhívja a figyelmet arra is, hogy a saját tudásvágyunk mennyire veszélyes az egész emberiségre nézve, és hogy igazából mi, emberek nem vagyunk felsőbbrendűek.

Mindhárom kötet hangulatiságában, szerkesztésében különbözik egymástól, de önmagukban stabilan helytállnak – a falusi élet más oldalról való bemutatása, a környezettel való bensőséges viszony az emberi fejlődés viszonylatában, valamint a néha túl komoly világban éppen szükségessé vált friss lélegzetként ható kifejezőmód mind-mind olyan írói hangok, amelyek megtörik a kortárs irodalom sablonját.

Hambalkó Dalma

Mohai V. Lajos: *Szabadon és kötelezően – Esszék, szorgalmi feladatok*, Savaria University Press Alapítvány, 2020.

Péntek Imre
(1942, Lenti) költő, kritikus,
Zalaegerszegen él,
József Attila-díjas

Egy kritikus vonzalmái és választásai

Egy kritikustól két dolog várható el: a felkészültség és a kontextus-teremtés. Mohai V. Lajosról elmondható, hogy mind a két tekintetben a maximumot teljesítette. Működik benne az a „bölcsetetika”, amit az Eötvös Kollégiumból hozott magával. Új kötete azért érdemel figyelmet, mert bepillantást enged műhelyébe, tájékozódásába, orientációjába. Az irodalomtörténeti múlt kutatásában nála Kosztolányi áll első helyen. Felfedezi – Kosztolányi nyomán – Arany János anyanyelvhasználatának különlegességét, Petőfi elragadtatását, és izgalmas esszé szól Kosztolányi vidékszemléletéről. A Kosztolányi-idézés azzal zárul: ha nem vagyunk jó magyarok, akkor európaiak sem, és fordítva. Ez az író öröksége, amelyet nem lehet elég komolyan venni.

Mohai V. Lajos azonban egyre közelebb ér korunkhoz, amikor Balassa Péter emlékének áldoz. Visszatekint a hetvenes-nyolcvanas évekre, amikor Kardos György a Katonapolitikai Osztályról került a Magvető élére, és Aczél György hozta a meghatározó kulturális döntéseket. A szolgai féltehetségek, az ideológiát fércművekben tematizálók bőven kapták a nyomdafestéket, az irodalmi díjakat, és Kardosnak komoly szerepe lehetett abban, hogy jellemtor-

zulásra, elgyávulásra készítse az írókat. A József Attila-díj „rozsdafoltjai” is ebből az időből származnak: Berkesi háromszor kapta meg, Mézöly egyszer sem. Ebben a légkörben nem lehetett felmagasodni, a fal mellett élés szabályai és törvényei diktáltak. Mohai V. Lajos felvonja Kertész Imre „angol lobogóját”, amely az 1956-os forradalom egy jellegzetes epizódját villantja fel, benne pedig az egész időszakot láttatni engedi. A szerző jó érzéssel nyúl irodalmunk nagy alakjaihoz, akik a diktatúra levegőtlen-sége ellenére súlyos életműveket tettek le az asztalra. Amikor Mándy Iván varázsának titkát kutatja, kideríti: a pálya széléről is lehet fontos dolgokat közölni. Elharapott mondataiból egy egész korszak kap megvilágítást, felfigyel Mándy különleges szavaira, hiszen az író a pesti nyelv nagy művésze volt. A „személyes tájak megjelenítésének” kiemelt szerepe van életművében, és a futball mítosza is része Mándy univerzumának. Ugyancsak hódol Krúdy írásművészetének, amikor a kettős monarchia természetrajzáról beszél. A szecessziós ábrázolás köde, jótékony homálya különleges perspektívát rajzolt irodalmunk miliójében. Az író egy széthullt birodalom és széthullt ország romjait

látta maga körül, amelynek ifjúkorában elkötelezte magát. A sorból Mészöly sem maradhat ki. A „fertőző, magyar szomorúság” megüli Mészöly gondolatvilágát, ha a *Pontos történetek útközben* olvassuk, megértjük ezeknek a sorsvázlatoknak a torzószerűségét. Mohai a visszatekintést mint az író ábrázolásának kivételes ismertetőjegyét emeli ki. A családi hagyomány történelemmé rendeződik, ami a *Magyar novella* egyik kiemelkedő erénye. A tanulmányíró élesen megvilágítja az író „erkölcsi hajlíthatatlanságát”, amivel ellenállt a Kádár-korszak hatalmi csábításainak. Egy rövid, de lényegre törő írás Esterházyról, *A szív nem ráncosodik* címmel. A kelet-európaiság és a magyarság összekapcsolása ebben az írásában is természetes módon jelenik meg.

A kortárs költészet kissé félreszorult, de kiváló költőiről találunk elemzéseket a *Szóértés* című fejezetben. Keszthelyi Rezső nevét jól ismerte, ismeri a szakma, a Magvető Kiadó új korszakának megkerülhetetlen háttérszerkesztője volt. Mohai Györe Balázst idézi: „Az ő különlegessége az volt, hogy nem ismerték el.” Tudott „magányt ragyogni”, s ebben a különleges létállapotban kivételes életművet alkotni. Mohai már egy korábbi interjújában beszélt a melankólia fontosságáról, életének egyik meghatározó jegyéről. Beszélgetése Báthori Csabával azt jelzi: a melankólia nemcsak fogalom, de a kötet lényegi fölfejtésének kulcsmotívuma. A költő – Báthori Csaba – így ír erről a lelki jelenségről: „a melankólia csodálatosan termékeny kimeríthetetlen állapotát szeretném felmutatni”. Ráadásul egy olyan kötetéről van szó, amely 365 szonettet tartalmaz. Mohai felteszi a kérdést: mit jelent Báthorinak a „hallatlan szabadság”, a fönti és a lenti? Báthorit nem a Földényi F. László által vett melankólia topozsai vezetik, hanem a költői megismerés vágya irányítja lépteit. Melankóliavilágának szerves

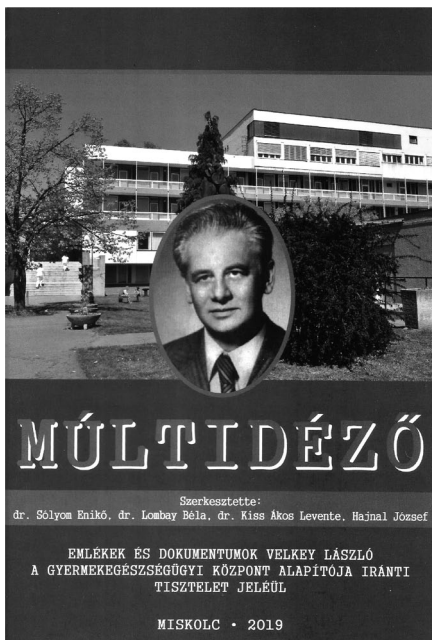
része a megidézés, a visszaidézés, a felidézés és a megfeleltetés. Mohai fogalmai e költészet lényegéhez vezetnek. A kötetben Isten és az angyalok színjátéka folyik az emberrel, áttekintve belső felemelkedéseit és zuhanásait. A természet sem marad ki, és Mohai felhívja a figyelmet a rózsamotívumra. A körkörös szirmú virág az egész kötet szimbólumává válik. Az egyik legérdekesebb elemzés(történet) Győri László költészetével kapcsolatos. Ő volt az egyik költő, akinek kötetéről – röviddel a megjelenés után, 1968-ban – a kiváló költő, Vas István kritikát írt. A négy költő közül ő kapta a legkevésbé pozitív kritikát, ami Győri érzékenységét akkor súlyosan érintette, és később is elkísérte pályáján.

Tőzsér Árpád költészetének vizsgálatakor csak az utóbbi évekről szól. „A letűnő nap árnyéka”-költészet – amit a költő aligha vállalna – az öregség tájaira vezet. Mohai azt jegyzi meg: az öregségben már semmit sem érdemes megőrizni az idillből, ha őszinte magához az ember. Felhívja a figyelmet a költő mitologikus szemléletére, azokra a „magánmitológiákra”, amelyben ennek a korszaknak versbeszéde megvalósul. A Pilinszky-analógiával pedig Tőzsér megkapja a legmagasabb költői rangot. Majd „Tandoricso” következik. Nem tudnám másnak nevezni ezeknek a szövegtöredékeknek sajátos kompozícióját, mint a tisztelgés és a szeretet csokrának, egy baráttól a barátnak.

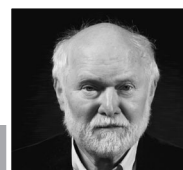
A tanulmány- és kritikakötetet két interjú zárja. Egyiket Boldogh Dezső készítette, a másikat Laik Eszter.

Az elején két kritikusi tulajdonságot emeltem ki: az alaposságot és a kontextus-teremtést. Ne feledjük a harmadikat sem, a szerénységet. Talán e hármassággal messzire juthat az ember...

Péntek Imre

Múltidéző. Emlékek és dokumentumok Velkey László, a Gyermekegészségügyi Központ alapítója iránti tisztelet jeléül, (Szerk.: dr. Sólyom Enikő, dr. Lombay Béla, dr. Kiss Ákos Levente, Hajnal József), Gazdász–Elastik Kft., Miskolc, 2019.

Kovács István
(1945, Budapest) költő, műfordító, történész, Salföldön él, Széchenyi-díjas

„A sors ajándékának tekintem, hogy munkatársam lehettem”

Az egészségügyi dolgozók az elmúlt másfél esztendő drámai járványhelyzetében kerültek a társadalom figyelmének homlokterébe, s nyerték el a köznapis hősöknek kijáró megbecsülést. Pedig évtizedekkel ezelőtt is akadtak orvosok, akik jövőre kiható tevékenységükkel rászolgálhattak a nagyobb közfigyelemre, köztiszteletre.

Személyi igazolványom bejegyzése szerint 1951 és 1976 között a Fodor József TBC Gyógyintézetben laktam. A szinte családi kapcsolat révén tanúja lehettem, hogy a szanatórium igazgató-főorvosában, Riskó Tiborban megfogant terv – hogy a gerinctöréses betegek számára rehabilitációs osztályt alapítson – miként vált valósággá. Egy, a felesége által tanyán ápolt gerincvelősérült, béna beteg vizsgálata sarkallta cselekvésre: nem küldhette vissza, valamit tennie kellett vele és érte, noha kiderült, nem tüdőbeteg. Az új osztály a korábban tüdőbetegeket ápoló VIII-as pavilonban nyílt meg az 1960-as évtized második negyedében. Az egykori tüdőszanatórium ma már csak a magyar gyógyítástörténetben létezik, helyén a kor követelményeinek megfelelő Országos Orvosi Rehabilitációs Intézet működik.

A Borsod–Abaúj–Zemplén megyei Gyermekegészségügyi Központ (GYEK) alapítója, Velkey László iránti tisztelet jeléül *Múltidéző* címmel kiadott kötetet, emlékkönyvet olvasva önkéntelenül eszembe jutott, hogy a két, hivatásának élő orvos egyazon időben vethette papírra a betegek gyógyítását szolgáló, hiánypótló intézet létrehozásának szükségességét megindokló beadványát. Velkey László a diploma megszerzésétől, 1952-től dolgozott a miskolci Semmelweis Kórház gyermekosztályán, amelyet a Kassáról kitelepített Kostyál László doktor szervezett „szinte a semmiből”. Borsod megye több tekintetben a hátrányos helyzetű megyék közé tartozott attól függetlenül, hogy területét és népességét tekintve az ország második legnagyobb megyéjének számított. Itt volt a legnagyobb az írástudatlanok száma, míg az érettségizettek arányát tekintve a megye tizenhatodik helyen állt, akárcsak a gyógyszerterárral ellátott helységek számát illetően. Ugyanakkor az élve születések száma ezer lakosra számítva 17,3 volt, ezzel a második helyet foglalta el a megyék között. A gyógyító személyzet heroikus munkájának eredményességét jelzi, hogy Borsod megyében 1949-től 1963-ig az ezer élve született-

re egy éven belül elhaltak száma felére csökkent, így az országos átlagnál alacsonyabb lett.

Ezzel együtt az 1957-es gyermekbénulási járvány új kihívások elé állította a helyi gyermekgyógyászati intézményt, mivel az ágykihasználás a pártbizottságtól „albérletbe” kapott épületben is meghaladta a 140-160 százalékot. Nem beszélve más hiányosságokról. Velkey László 1962-ben papírra vetett jelentésében kifejtette, hogy a megyében 100 újszülöttre kalkulálva egy orvos tevékenységét, legalább „100-150 gyerekgyógyászra lenne szükség az alapellátásban, az éves születésszám alapján”. A jelentés azt sugallta, hogy a megye gyermekbetegeinek gyógyítását, ellátását gyermekegészségügyi központ létrehozásával lehetne megoldani. Ezt vallotta korábban a „mester” és atyai jóbarát, Kostyál István is. A központi kórházzal kapcsolatos költségek megrémíthették azokat, akik abban gondolkodtak, hogy a „kórház nem termelőüzem”. Velkey László nem adta föl...

A beadványban felvázolt s apránként kikristályosodó terv kidolgozója 1965-ben, majd az elkövetkező tíz esztendőben a megvalósítás élharcosa Velkey László lett. Ebben a közösségi vállalkozásban olyan szövetségesekre talált, mint dr. Szabó István „a borsod–miskolci egészségügy nagy menedzsere”, Ladányi József megyei tanácselnök és Dévald József országgyűlési képviselő.

A terv jóváhagyásától az első kapavágásig hat év telt el, a Gyermekegészségügyi Központ átadásáig pedig újabb öt esztendő. A kezdetben 63 millió forintra tervezett beruházási költség a 400 ágyas, minden tekintetben korszerű intézetegyüttes átadásának idejére 170 millió forintra rúgott. A kitűnő ápolói, orvosi gárdával rendelkező Borsod megyei Gyermekegészségügyi Központot 1976. november 5-én adták át rendeltetésének. A gyógyító közösség Velkey László vezetésével széleskörű nemzetközi kapcsolati hálózatot épített ki, s ez hírnevet, elismerést hozott a mind nagyobb gyógyítási eredményeket felmutatót GYEK-nek is. Nehezen

A visegrádi találkozó

megoldandó gondot később elsősorban a demográfiai apály okozott.

Miután Velkey László 2010-ben elhunyt, a Gyermekegészségügyi Központ felvette alapítójának, első vezetőjének nevét. 2016 novemberében a gyógyintézet felavatásának negyvenedik évfordulóján született döntés arról, hogy névadójuk előtt emlékkönyvvel tisztelegjenek. Így született meg a *Múltidéző*, mely arcképcsarnoka és dokumentumgyűjteménye az ott dolgozó egészségügyi dolgozóknak is. A lapjain közzétett méltató visszaemlékezések révén kirajzolódik Velkey László kivételes személyisége is. „...bár megyei kórházi körülmények között élt és dolgozott, példaképpé vált. Az ország legnagyobb gyermekgyógyászai közé emel-

te előrelátása, koncepciózus hivatásgyakorlása, szervezőképessége, szakmai és emberi elkötelezettsége” – szögezi le Sólyom Enikő, a GYEK nyugalmazott főorvosa. „A Professzor úr megkívánta az idősebbektől, hogy tanítsák az újonnan jött orvosokat, »mert aki egy nappal is korábban kezdett el dolgozni, már tudja tanítani a fiatalabbakat«” – vallja Hunyadi Katalin gyermekgyógyász főorvos, kardiológus. „Megkerülni nem lehetett. A saját nevelésű orvosi, főorvosi kar az ő tudta és beleegyezése nélkül nem fordulhatott az intézet vezetése vagy külső szervek felé. Világos, tiszta gondolkodású, jövőbe látó, azt tervező és építő vezető volt. Munkatársaival szemben szigorú, számon kérő, magas szintű tudást, munkavégzést elváró, ugyanakkor minden szinten segítő, támogató egyéniség volt” – emeli ki Katona Zoltán belgyógyász, háziorvos. „Felismerte, hogy színvonalas egészségügyi ellátást, a szegényeknek és gazdagoknak, iskolázottaknak és a társadalom peremére szorultaknak egyaránt csak központossítással és az ehhez szorosan kapcsolódó orvosi-védőnői területi hálózattal lehet elérni. Nem meglepő tehát, hogy amikor 1971-ben a gyermekkori leukémiás betegek kezelésének centralizálását elhatároztuk, Velkey professzor ezt lelkesen támogatta és az öt vidéki centrum egyike természetesen a Miskolci Megyei Kórház lett” – hangsúlyozza barátja, Dr. Schuler Dezső – hozzáfűzve: „A jó vezetőnek egyik legfontosabb feladata, hogy nyugdíjba vonulásával, majd halálával ne szűnjön meg az, amit elért, hanem tovább növekedjen az alapító szellemében. Ennek alapfeltétele, hogy olyan munkatársakat válogasson ki és neveljen, akik méltó utódok lehetnek. Velkey professzor ezt a feladatát is kitűnően teljesítette.”

Ő foglalta össze 13 pontban, hogy milyen az „az ideális orvos”. A lényeg kiolvasható az első három pontból: 1. A beteg érdekét tekinti legfőbb törvénynek. 2. Magas szintű szaktudását folyamatos önképzéssel fejleszti. 3. Az etika írott és íratlan szabályait betartja.

A 10. pont minden állampolgárra vonatkozhatna elvárásként: Magas szintű a humán műveltsége. Életpályáját, munkásságát megismerve biztosak lehetünk abban, hogy Velkey László a saját magával szemben támasztott követelményeket szedte pontokba.

Ő kezdeményezte az Avas-déli Isteni Ige, eredetileg ökomenikus jellegű „Istenháza” felépítését, mivel az ebben a körzetben létrejött, negyvenezer embernek otthont adó lakótelepnek nem volt temploma. A Ferencz István tervezte templom 1992-re készült el. Az egyházközség első képviselőtestületének elnöke Velkey László lett, aki anyagilag is bőkezűen támogatta a templom felépítését, amelynek szomszédságában a jezsuiták gimnáziuma is megkezdte működését.

Az Új Észak című napilapnak 1995-ben adott interjújában így vallott magáról: „Szeretem az életet. Nem a magamét, hanem ami körülvesz, amit megfigyelhetek, érzékelhetek. Nagyon szeretem a csendet. Este, de különösen kora hajnalban elbűvöl itt a kertünkben a madarak zenéje. A muzsikát is nagyon szeretem. Fiatal koromban arról álmodoztam, hogy majd gyermekórust szervezek, s azt én fogom vezetni. Fiatal orvosként az első fizetésemből megvettem Beethoven F-dúr románcát lemezen. Aztán az egyik orvos barátommal közösen vettünk egy lemezjátszót, majd egy kisorádiót. Később, amikor ő elkerült Miskolcra, kisorsoltuk, hogy kié legyen a lemezjátszó és a rádió.” Munkájában biztos támaszra lelt feleségében, Dr. Ormóshegyi Magdolnában, aki mindenben segítőkész, hű társa volt. Így a lehető leghitelesebben vallhatta: „Számomra legfontosabb a család”. A tágabb értelemben vett család is: „Negyven éve vagy még hosszabb ideje annak, hogy minden évben egyszer, augusztus huszadika táján néhány napra összejövünk, testvérek, unokatestvérek. (...) Napjainkban olyan nagy létszámú ez a család, hogy esetenként száznegyvenen is vagyunk.”

Kovács István